

HAZANÉZŐ

A korondi FIRTOS Művelődési Egylet folyóirata

XXII. évfolyam
1. szám

2011

Tartalom

Ráduly János:

Hazanéző-levél

Józsa Judit: Ötvös

Páll Lajos versei

Tófalvi Zoltán:

A történetíró Kőváry László

- Halálának 100. évfordulójára -

Király Farkas versei

Józsa András: Az Angelescu-féle oktatási

törvény hatása a Sóvidéken

Kovács Mózes visszaemlékezése

Bölöni Domokos: Nyárádmelléki ősz

P. Buzogány Árpád:

egyedül való virág éneke

Lukács Szekeres Sándor:

A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán

Balázs Árpád:

A Székely Sóvidék olimpiikonjai

Varga Géza: 5000 éves írásemlék Iránból,

a Bám folyó partján feltárt

településről

Molnos Ferenc: Három haiku

Balázs Dienes: Álmatlan éj

Cs. Szabó László versei

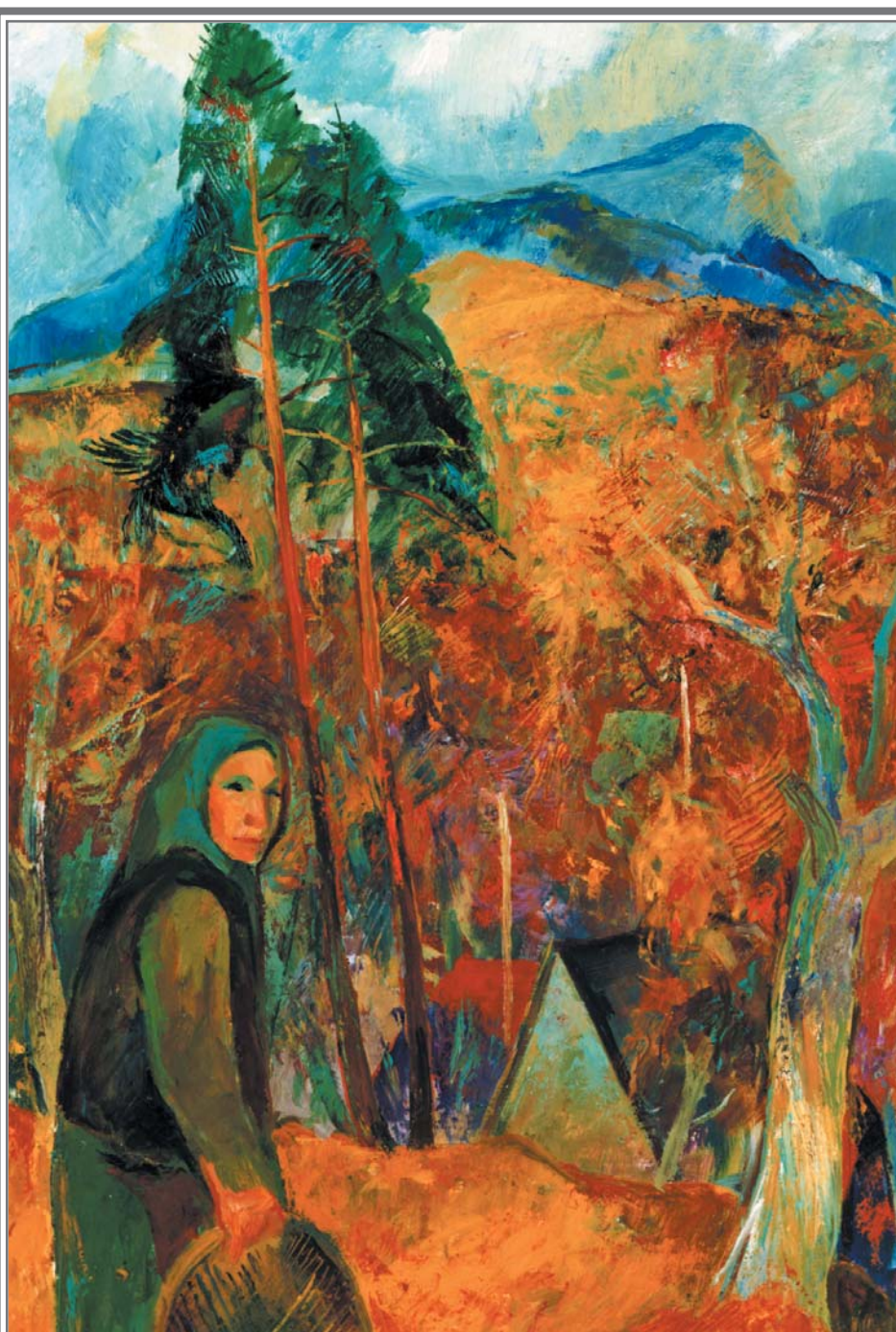
Deák Sárosi László: A gyermekvers

tipológiai meghatározásának

fő szempontjai

Páll Lajos gyermekversei

Ambrus Lajos: Húsvétkor

HAZANÉZŐ

a korondi FIRTOS Művelődési

Egylet folyóirata

Alapítási év: 1990

A szerkesztőbizottság tagjai:

Ambrus Lajos (főszerkesztő)

Böloni Domokos

Deák Sárosi László

Király László

Majla Sándor

Molnos Lajos

Páll Lajos

Ráduly János

Tófalvi Zoltán

Az Egylet Vezetőtanácsa:

Ambrus Domokos, Ambrus

Lajos (elnök), Antal Ibolya,

Balázs Éva Ella, Fábíán Gergely,

György József, Kovács György

(titkár), Nagy József, Páll Tibor,

dr. Sarkadi István, Tófalvi Csilla,

Tófalvi József, Tófalvi Rozália.

Tiszteletbeli elnök: Páll Lajos

Postacím:

537060 Korond, Főút 664.

Tel. 0266-249 185

e-mail: alajos@korond.ro

A fedőlapon:

Páll Lajos: Tóhely (olaj)

Korrektor:

Tófalvi Csilla

Tördelte:

Szász Csaba

Műszaki vezető:

Petroczi Géza

Felelős vezető:

Istvánfi Emma

Készült Székelyudvarhelyen
az **Infopress Group Rt.**
nyomdájában.

HAZANÉZŐ LEVÉL

A Hazanéző című folyóirat korondi szerkesztőségének a címére levél érkezett Mosonmagyaróvárról. Tomka Mária megküldte a Debreceni Déri Múzeumban található, Domokosról származó sőtartónak a fényképét. A tárgy „Koronás Napot” ábrázol (emberfej formában), alatta madár látható. Jobb és bal felől díszítőmotívumok sorjáznak (lásd a mellékelt ábrát).

Tomka Mária eme sorok íróját is felkereste soraival 2010. szeptember 24-én: „...kérem szíves véleményét a Déri Múzeumban lévő domokosi sőtartó lehetséges rovásjeleiről.”

Nos, Tomka Mária arra figyelt föl, hogy a Nap körüli díszítőmotívumok között rovásjelek is vannak. Említi a B,G,K,L,M,S,SZ betűket. Meglátásunk szerint ezek a jelek – funkciójukat tekintve – nem rovásírásként, hanem díszítőelemként vannak jelen. Egymás alá vannak helyezve, hiányzik a jobbra vagy balra tartó linearítás, nincs közöttük magánhangzónak tűnő forma – tehát nem felirattal van dolgunk.

Míg ezt a „kijelentésünket” építettük, rá gondoltunk a mesterjegyekre, illetőleg a tulajdonjegyekre. „A tulajdonjegy szerepe azon kezdődött, hogy a tulajdonos a magáét a másétól egy jegy rovásával különböztesse meg” (Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás*. Bp.1909. 106.). A mester- és tulajdonjegyek roppant egyszerű megmódolásúak (vonal, vonalak kombinációi), és nemzedékről nemzedékre öröklődnek.

Magunk úgy látjuk, hogy a sőtartó esetében inkább az ősi szimbólumok jöhetnek számításba, ezeket később fel is használták az ábécék kialakításakor. A székely (magyar) rovásírás betűrendszere is „örökölt” ilyen nagy múltra visszatekintő alakokat. Tanulságosan zárult – például – a dél-amerikai „pálos rovásírás” körüli vita. Hosszú Gábor ismertetőt a következő címmel: Kritika Mandics György *Rovott Múltunk* című könyvéről. Írásában taglalja a pálor rovásírásról szóló nézeteit, íme: „...2009-ben intenzív kutatómunkát folytatva, a következőket sikerült megállapítanom: (I.) Pálos szerzetesek Dél-Amerikába történő eljutására semmilyen adat nem található a pálosokra vonatkozó egyébként gazdag irattári anyagban, így kimondható, hogy biztosan nem kerültek pálosok a XV-XVI. században Dél-Amerikába. (II.) A pálos szerzetesek életének minden kis részletét bemutató irattári anyagban nyoma sincs semmilyen rovásíráshoz való tevékenységnek. (III.) Paraguayi szakértőkkel történt kapcsolatfelvétel után sikerült fényképeket kapni a kérdéses területről (...). A kapott fényképekből kiderült, hogy a feliratok indián sziklarajzok, és semmi közük sincsen a rovásíráshoz” (In. *Eleink. Magyar őstörténet*. IX. évf. 3. sz. (19.). 2010. 79.).

Tomka kifejtette a levelében, hogy készséggel szólna „a sőtartó jelképeinek (Nap, madár) értelmezéséről, így magunk lemondunk ezek elemzéséről. Végül is köszönjük levélírónknek, hogy megküldte a népművészeti értékű tárgyról készült fényképet.

Ráduly János

Józsa Judit: Ötvös

Az ötvös munkamódja alig különbözött a mai utódaiétól, legfeljebb annyiban, hogy a maiaknál a gépi berendezés uralkodik, míg a régiek mindent a maguk keze munkájával alkottak meg. A honfoglaláskori magyar ötvösök legszebb munkái az ezüstlemezekre poncolt tarsolylemezek, női hajfonatkorongok, nemkülönben az öntött ezüst, aranyozott lószerszámdíszek s a vasra készített ezüst-arany berakások. (László Gyula: 50 rajz a honfoglalásról)

Az ötvös a teljes jogú szabad ember méltóságának jelölője. ... A tarsoly, amelyben a tűzszerszámot, és más apró készségeket tartottak, még az övnél is inkább jellemezte viselője rangját. A tarsoly textiltől vagy bőrből készült, s előlapjának széles felületét hímzéssel, rátettdíszekkel, gyöngyökkel, rojtozással, illetve a bőrből készültéknél domborítással, forró poncok beütögetésével, színes befűzésekkel, intarziával díszítették... A fedőlap vereteit egyre inkább halmozták... Ez a fejlődés épp a honfoglalás idején jutott el kiteljesedéséhez, amikor a legelőkelőbbek tarsolyait a korábbi öntött veretek helyett az egész fedőlapot beborító nemesfémllel díszítették. A vékony, könnyebben munkálható ezüstlemez finom, egyedi rajzolattal töltötték meg, és minden részletét aprólékos gondossággal dolgozták ki. Ezek a tarsolylemezek olyannyira jellemzők a honfoglaló magyarok hagyatékára, hogy egész művészetüket a tarsolylemezek művészeti körének nevezik, s joggal, mert ezek az ötvösrecek sajátosan a honfoglaló magyarok viseleti tárgyai.

(Dienes István:

A tarsolylemezek és korongok művészete – A honfoglaló magyarok)

PÁLL LAJOS

A jós

*Ki a jövőbe lát, a múltat
nem felejt, mondta Horokály
a vakon született bölcs cigány.
kosarát fonva tovább szavalt.*

*Ujjai, mint űzött bogarak,
bújkáltak a rőt vesszők között,
majd legyintett, ha jött vagy nem jött
légy, nyomatéku szavainak.*

*Az utak hosszát sohasem mérte,
nem látott rebenni az égre lepkét,
harangszót hozott néha*

*a ténfergő szél fel a völgyből,
mondta, az égen az dörömböl,
ki vakságából szólni léha.*

Mese

*Volt hét törpe s Hófehérke,
úgy lett szép a mese vége,
királyfi jött fehér lovon,
szebb volt, mint egy templomtorony,
s koporsóba Hófehérkét,
hová síró törpék tették,
megpróbálta messze vinni,
de széttört az üveg holmi,
s Hófehérke, mint egy virág,
melyet király is ritkán lát,
ébredve a tetszhalálból,
de az ifjú rögtön rászól:
- Te az enyém, én a tiéd,
egy lépést se megyek innét,
veled leszek mindörökre,
tanúm rá mind a hét törpe.
Lett nagy lagzi, tánc, vigalom,
mit nem látni tíz határon,
a hét törpe vigyázzban állt
díszítve a virágágyást.
Azóta is mind ott vannak,
fittyet hányanak dörnek, fagynak,
mivel Hófehérke izen,
hogy a falu másik végén
készül váltó törpeüzem.*

Ez az erdő

*Ez még mindig az az erdő,
néma és félelmetes,
mögötte a Hold, ha feljön,
boldog völgyeket keres.
Akár főúri szemlélő
az arcán maszkot visel,
udvara a fák fölé nő,
mulatna, de nincs kívül.
Farsangvég ez három holló
szárnycsapással lezárta,
s forognak a falu körül,
mint törött kulcs a zárban.*

A történetíró Kőváry László¹

- halálának 100-dik évfordulójára -

„Ha már mégis szöveg kell itt, az emberi élet véghatárán, ha épít-fiumnak nem elég az ismert „fuit” felirat, inkább elmondom magam, hogy mi szerettem volna lenni. Író, erdélyi író, Erdély leírója, ismertetője, nemzetünk fennmaradása körül folytatott szereplésének dicsőítője...”

(Kolozsvári Lapok, 1899. 30. szám)

Bár Kőváry László műveit, tanulmányait – dr. Egyed Ákos akadémikus találó kifejezésével szólva – a „hosszú 19. század” történetírói, etnográfusai közül talán a legtöbbet idézik a legújabb kor történészei, jogtörténészei, statisztikusai, családfakutatói vagy éppen a városépítő polgár századokon átívelő habitusának összegzői, historiográfiánk egyik nagy mulasztása, hogy a sokrétű bemutatásban rendszerint elcsúszkád a történetíró bemutatása. Annak ellenére, hogy a történészként is kiváló életrajzírója, Márki Sándor szerint éveken át „jóformán egymaga végezte az erdélyi történetírás feladatait”.² A mesélő kedvben sok-sok rokonságot mutató Jókai Mór – aki 1853. május 14-től kezdve Kőváry László társaságában indult a nagy erdélyi körútra, Kolozsvártól Gyulafehérvárig, onnan tovább Bencengig, s minden bizonnyal a kitűnő történésznek és szíves társalgónak is meghatározó szerepe volt abban, hogy ezeket a sorokat megfogalmazza: „Hogy Erdély földjére léptem, derült ég és mosolygó arcok fogadtak...Erdély volt mindig lelkem édes álma. S örömmel taposom a földet, melynek mindent köszönhetek, mi legkedvesebb nekem: írói legszebb gondolataimat, legjobb barátaimat, szeretett nőmet.” – a legkiválóbb történetíróink közé sorolja: „...Erdély földének minden foltját ismeri, a legtávolabbi idők történeti hagyományaival.”³

A bukaresti Kriterion Könyvkiadó Téka-sorozatában 1984-ben Bálint József válogatásában és előszavával megjelent egy kis kötet az „utazás divatjának” meghonosításában úttörő szerepet vállaló Kőváry Lászlóról, azonban a „műfaj” sajátosságainak megfelelően elsősorban a nagy eszményképe és tanára, Brassai Sámuel nyomdokaiba lépő polihisztor, és nem a történetíró bemutatására vállalkozott.⁴

A több mint negyven, önálló kötetben is megjelent alkotás, a több száz, hosszabb-rövidebb tanulmány, alkalmi publikáció átolvasása, kritikai elemzése valóban időigényes, könyvtári búvárkodást igénylő feladat. A romániai dokumentációs könyvtárak belső és íratlan szabályai szerint Kőváry László Erdéllyel kapcsolatos kötetei – 18 évvel az állítólagos rendszerváltás után! – továbbra is egyfajta anatómia alatt állnak, vastagon írt felirat figyelmezteti az olvasót, hogy „nem szabad kikölcsönözni!”, egyfajta akadályverseny az *Erdély történelme* hat kötetének egybegyűjtése, mert a rendszerint román anyanyelvű könyvtárigazgatók a kutatás mögött továbbra is titkos hátsó szándékot sejtnek.

Mindez már csak azért is amolyan Ionesco-i abszurd szkizofrénia, mert Kőváry László, amellett, hogy már a kortársak igen jelentős része által is hamisítványnak tartott *Csíki székely krónikát* hitelesnek és eredetinek tartotta, ezzel próbálta bizonyítani a székelyek szkíta-hun származását, hosszasan elidőzött a székely rabonbánok hőstetteinél, ugyanakkor a román történetírás azóta dogmatizmussá merevedett „axiómája”, a dák-római kontinuitás hívének is vallotta magát!

Éppen ezért tartottam fontosnak, hogy a két év híján száz évet élt történetíró Kőváry Lászlónak – legalább egy tanulmány-terjedelemben – emléket állítsak.

Kőváry László nevével Erdélyben, a Székelyföldön minden helytörténeti kutató előbb-utóbb találkozott, a szemtanú hitelességével megírt *honismereti*, reggélkek, mondákkal, építészeti emlékekkel kapcsolatos leírásait, a más forrásokban sehol fel nem lelhető statisztikai összegezéseit, néprajzi megfigyeléseit, az erdélyi fejedelemség koráról megfogalmazott következtetéseit – a múlt romantikus kiszínezése ellenére! – megkerülni nem lehet.

Sóvidéki kutatásaim során e sorok írója is nagyon gyakran lapozta fel Kőváry László kötetait, és azok nyomán elindulva, próbáltam és próbálok

összegezni mindazt, amit a székely sőről, Korondról, Parajdról, Szóvátárról vagy éppen Ilyésmezőről tudnunk kellene.

Kőváry Lászlót mesterének vallotta a 19. század második felének és a 20. század elejének egyik legnagyobb magyar történésze, Szilágyi Sándor – aki nek *A magyar nemzet története* című, tízkötetes monumentális pályamunkáját a Magyar Tudományos Akadémia 1895-ben éppen az *Ő Magyarországi története* címet viselő kézírata ellenében tekintette kiadásra méltónak –, Nagy Iván, a magyar nemesi családok történetének kiváló kutatója, a néprajzoként, egyháztörténészként, múzeumszervezőként egyaránt maradandót alkotó Ipolyi Arnold.

A Magyar Tudományos Akadémia elmarasztalása egyben azt is jelzi: Kőváry László – hatalmas, szerteágazó munkássága ellenére – a magyar történetírás és művelődéstörténet egyik vitatott képviselője. Bár a 19. század legnagyobb erdélyi történetírójának tartották, a tudományos életben is a legnagyobb elismerést, az 1883. évi akadémiai levelező tagságot, történészként kapta meg, az 1895-ben meghirdetett pályázatra beküldött és ötévi kutatómunka után elkészült *Magyarország története* című kéziratát a bíráló bizottság dilettáns alkotásnak minősítette és lesújtóan nyilatkoztak az egész pályamunkáról.

Bár az idős történészben még volt elegendő erő, hogy az elmarasztalt kéziratot élete utolsó évtizedében alaposan átdolgozza, az 1905-ben két kötetben megjelent *Magyarország története*, a halála évében, tehát 1907-ben publikált *Magyarország története nemzetközi helyzetünk szempontjából* című tanulmánya kétségtelenül elmaradt a 20. század történetírásának színvonalától, tévedéseit, pontatlanságait gyakran és jogosan vetették a szemére.

A Kőváry László életművével kapcsolatosan hangoztatott ellentmondásos kép „megformálásához” kétségtelenül hozzájárult két kiváló kortársa, Nagyajtai Kovács István és Orbán Balázs – véleményünk szerint – meggondolatlan és elhamarkodott vádja is. Orbán Balázs – aki méltán és jogosan volt teljes tudatában monumentális műve, *A Székelyföld leírása* úttörő szerepének és jelentőségének –, „övon alul” támadta az ugyancsak székely Kőváry Lászlót, amikor az előszóban plagizálással, sőt – *horribile dictu!* – kéziratának „csel által”-i megszerzésével vádolta meg a hasonló célokért küzdő pályatársát.

Az idézet nem csak azért érdekes, mert – legjobb tudomásom szerint – először történik rá teljességre törekvő hivatkozás, hanem sok mindent elárul az írásbeliség történetével nagyjából egyidős szerzői hiúságról is:

„És végre önigazolás tekintetéből fel kell azt is említenem, hogy több várom felfedezési érdemét követelem magamnak, oly váromokét is, melyeknek némelyike Kővári László úr *Erdély építészeti emlékei* (Megjelent 1866-ban Kolozsvárt) című, újabban kiadott munkájában, az én munkámat megelőzőleg előfordul. Mi akként történhetett meg, hogy Kővári kéziratomat csel által kezére kerítvén, az én tudtom, beleegyezésem nélkül kiszedte, felméréseimet, fekráji leírásomat felhasználta, a nélkül, hogy legalább méltányos lett volna egyetlen egyszer is felemlíteni a kűtfőt, honnan orozva merített.”⁵

Mondatról mondatra, szóról szóra próbáltam összehasonlítani az inkriminált kiadványt és a „legnagyobb székely” hatkötetes *A Székelyföld leírását*. A filológiai összehasonlítás sem igazolja Orbán Balázs rendkívül súlyos vádjait. Kőváry László Kolozsváron 1842-ben publikálta a *Székelyhonról* című kötetét, közel negyedszázaddal megelőzve Orbán Balázs valóban egyedülálló alkotását. Az *Erdély építészeti emlékei* című, az előbbi mintegy folytatásaként közölt kiadvány 1866-ban jelent meg Kolozsváron, két évvel korábban, mint *A Székelyföld leírása* első kötetének pesti kiadása. Vitára az is indokot jelenthetett, hogy mindkét szerző pesti kiadója Ráth Mór bizománya volt. Összehasonlítottam szűkebb pátriám, a székely Sóvidék váromjaira vonatkozó leírásokat. Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* első kötetének 136-137. oldalán ismerteti a Parajd határában lévő *Rabonné várát*,

közi az egykori vár alaprajzát is. A két szöveg teljesen különböző! A vár nevéét Kőváry rögzítette pontosabban: nem Rabsonné, hanem Rapsonné a nép ajkán is fennmaradt elnevezése! Mindketten ugyanazt a népregét jegyezték le: Rapsonné egy hegy aranyért és egy völgy ezüstért építette meg a vár és – Orbán Baláznál – Torda – Kőváry Lászlónál – Kolozsvár közötti bűvös utat, amelyen szél sebesen száguldott a kocsijával, hogy a harmadik harangszó után másokkal együtt elérjen a templomba. A kalapját leejtő kocsis történetét is egymástól eltérően rögzítették. Orbán Balázs: Rabsonné „kocsisa egykor kalapját leejtve, le akart szállni, hogy felvegye. Ok nélkül szállasz le – mondá asszonya -, mert az már 5 óra járó földre maradt el”. Ugyanez Kőváry Lászlónál: „Egyszer a szél történetesen kocsisa kalapját kifúta: az le akart utána szállani, de nem hagyta, mert úgy monda: óráig gyalogolhatna érte, úgy elhagyák.”

Az Olvasó nagy gyönyörűségére mindketten részletesen taglalják, hogy Rabsonné/Rapsonné hogyan járt túl az ördög eszén: az ujjával és tenyerével hegyet, illetve völgyet formálva egyetlen arany, illetve ezüst tallérral fizette ki a hatalmas út megépítését. Orbán Balázs a saját feljegyzéseire, tapasztalataira hagyatkozva hosszasan eseteli a Rabsonné mesés kincseit kereső remete – egykori bányász – mindennapjait. A ma Szovátához tartozó Ilyésmező tanyabokor keletkezésével kapcsolatosan is Kőváry László feljegyzése tűnik hitelesebbnek: „Parajd és Szováta között, a Szék havasán, legeltető pásztorok időnkben egy telepet alapítanak. Neve: Ilyésmező. Hozzá közel, a fenyvesek szikláin Erdély legrégebb, legnevezetesebb várainak egyike dült romba, a Rapsonné vára.”⁶

Még szembetűnőbb a Firtos és Tartód várával kapcsolatos szövegbeli különbség. Kőváry László nem közölt várrajzot, nem is említette a történelmi leírásokban szereplő Firtos várát, amelynek központi részébe a minorita szerzetesek kolostort és templomot építettek, majd a nagy hó súlya alatt összeroppan épületegyüttest odahagyva, Marosvásárhelyen a mai Köteles Sámuel utcában építettek maguknak templomot és kolostort. Orbán Balázs és Kőváry László egyaránt ismerteti a nép kollektív emlékezetében ma is eleven élő – ebben Benedek Eleknek elévülhetetlen érdemei vannak! – jó és rossz tündér párharcát. Orbán Baláznál: „Firtos a jó tündérek királynéja volt.” Kőváry Lászlónál: „Firtos a jó szellemek tündére volt.” „Vele átlélenben – írja Kőváry – Tartód lakott, a rossz szellemek tündére.” Ugyanez Orbán Balázs szövegében: „Tartód, kinek szívébe a rossz iránti hajlam fészkelte be magát.”

A tündérmese szerint: Firtos, a jó tündér, elhatározta, hogy gyönyörű várat épít magának. Ezt Tartód megirigyelte, versenyre hívta Firtost. A meg egyezés szerint, aki hamarabb felépíti a várat, az tündéreivel a vesztes épületének sarokkővét magával viheti. Tartód gonosz tünderei Firtos várának roppant sarokkővét kimozdították, majd egy hatalmas vasrúdon a saját váruk felé röpítették. Amikor Korond fölött jártak, éjfélkor a kakas megszólalt, a hatalmas követ leejtették. Ma a Kalonda tető felé vezető főút bal oldalán ott látható a *Likaskő*-ként ismert természeti ritkaság. A filológiai összehasonlítás ismételtlen igazolja: ugyanarról a népmondáról, történelmi legendáról két különböző alkatú és tudású szerző egészen másként ír. Fölösleges hangsúlyoznunk: Orbán Balázs legismertebb műve, *A Székelyföld leírása* a hitelesebb, történelmi szempontból is a szakszerűbb alkotás.

Kőváry László az *Erdély régiségei* című ismertetőjét az 1848-1849-es magyar forradalom leverése után, osztrák fogságban, a legvadabb elnyomás éveiben véglegesítette, később kétszer is kiadta a könyv bővített változatát, és ezzel valójában első ízben vállalkozott arra, hogy „Erdély gazdag, de ismeretlen múzeum”-át az olvasóközönségnek bemutassa, akkor már sokkal árnyaltabban fogalmazunk, ezen a téren is egyértelművé válik a szerző kevésebb méltányolt úttörő szerepe. Erdély természeti szépségeinek, régiségeinek Kőváry László előtt nem igen akadt értő népszerűsítője. Kőváry László a Tudós Társaságnak, az Akadémiának ajánlott művében Erdély nevezetes helyeinek, a hozzájuk kapcsolódó történelmi eseményeknek, mondáknak, néphagyományoknak akart maradandó emléket állítani.

A kötet német nyelvű fordításának osztatlan sikere egyben azt is jelezte, hogy az ilyen jellegű honismereti írások iránt fokozott az érdeklődés, ugyanakkor Kőváry László irányításával kialakult az a munkatársi közösség, amely újabb és újabb könyvek megírására ösztönözte. Bálint József említett tanulmányában joggal hivatkozik a dévai Bruz Lajosra, aki történelmi adatokkal és levéltári dokumentumokkal segíti Kőváry Lászlót meghirdetett programja teljesítésében. Dr. Ötvös Ágoston orvos egyik levelében így méltatja Kőváry László úttörő kezdeményezését: „igen jólesik tudni, hogy vannak hazánkban olyan lelkesek, kik a régiség gyűjtésében, leírásában nemcsak vak szenvedelmet látnak, hanem tudják, hogy ahhoz egy nemes cél, Erdélynek archeológiai ismerete van kapcsolva.”⁷

Így válik érthetővé, hogy Kőváry László osztatlan sikerét és népszerűségét megalapozó, 1841-ben megírt, de 1842-ben publikált *Székelyhonról* címet viselő utazási memoár – akárcsak hasonló tárgyú művei – valójában a nagy történelmi szintézis, az Erdély 1847-ig terjedő históriája megírásának

előkészítése. Ezzel a kötettel is az a célja, hogy felkeltse a figyelmet a Székelyföld, „e rongált gyémántdarab” iránt: „Céлом nem valami enciklopédiai rendszerű munkát adni, ilyet nálunk ma még nem lehet (...) azért nem akarom másnak tekinteni iratkámat, mint honi kutatásaim első füzetét, mely némely tárgyakat felvesz úgy, miként írás és népmonda előad, másokat elki-sér a kiismerés és vitatás bizonyos stádiumáig, legtöbbet pedig csak elvileg említ meg, vagy egészen elhallgat. Legyen egyelőre utazás, memoire, vagy kinek mint tetszik, legalább nem latin, nem német, tán pragmatikai hitelességével egykor beválthatom.”⁸

Kőváry László honismereti íróként – mindössze tizenkilenc évesen! – 1838-ban a *Nemzeti Társalkodó* című újság február 21-22-i számában megjelent *Teke, népszokásaival* címet viselő történelmi-néprajzi tanulmányával robbant be az erdélyi köztudatba. A *Nemzeti Társalkodó* 1840. január 9-11-i számában közölte a *Tájképek utazási rajzokban* című útleírását. Ezzel újabb, a polgárosodás „felette szükséges voltát” hirdető reformpárti író lépett a közélet porondjára, aki az erdélyi táj szépségeinek, történelmi emlékeinek bemutatásával, a tárgyi és szellemi néprajz, a művelődéstörténet értékeinek számbavételével a korszak halaszthatatlan és azonnali megoldásra váró gazdasági, társadalmi kérdéseire keresi a nemzet felemelkedését, haladását biztosító válaszokat. Az erdélyi polgárosodás lehetséges alternatíváit keresve, szűkebb pátriáját mindig összehasonlította a fejlett Nyugattal, az óceánon túli – néha Erdélynél, a Székelyföldnél jóval kisebb – országokkal. Az analógiának ezt a módszerét Kőváry László és reformkori nemzedéke az Észak-Amerikát bejáró, ugyancsak erdélyi és ugyancsak unitárius vallású Bölöni Farkas Sándortól sajátították el. Akárcsak az Európát bejáró, oda tanulni utazó Széchenyi István, Wesselényi Miklós, világosan látták, hogy a magyarországi, erdélyi haladás legfőbb akadálya a megcsontosodott rendi világ, a rövidlátás, a nagyfokú műveletlenség, és az ebből, öntörvényűen fakadó bénító életszerűség.

Az 1853-ban Kolozsváron publikált *Erdély földje ritkaságai* című kötet előszavában meg is fogalmazta, mit tart az egyik nagy hiányosságnak: bár íróink, költőink bálványozzák az erdélyi táj szépségeit, de nem ismerik, nem tanulmányozzák közvetlen környezetük történelmi, szellemi értékeit, nem veszik észre, hogy „mennyi szép táj, mennyi regényes esemény, bájoló rege kínálkozik a hon határaitban”.⁹

Életrajzírója, Márki Sándor szerint Kőváry László népszerűségének, hatásának rejtélye abban állt, hogy a történelemnek mindig azokról a kérdéseiről írt vagy értekezett, amelyek az erdélyi – de tegyük hozzá: a magyarországi – olvasókat a legjobban érdekelték. Kőváry László, Jakab Elek, Szilágyi Sándor, a 19. század számos magyar történésze valójában ugyanazt a római korból származó aforizmat tekintette egyfajta szakmai ars poeticának: a történelem az élet tanítómestere.

Kőváry László népszerűsége a pályatársak egy részét – nem csak Orbán Balázst, hanem a régész-történész Nagyajtai Kovács Istvánt is – irritálta. Száz év távlatából is érthetetlennek tűnik, hogy a valóban tudományos igénnyel megírt, 1847-ben Kolozsváron nyomdafestéket látó *Erdélyország statisztikája* című, talán legtöbbet és legtöbbször idézett művéről durva hangnemű, értelmetlen személyeskedésekkel át meg átszótt könyvismertető, recenziót közölt. Nagyajtai Kovács István az erdélyi könyvkiadásban úttörő kiadványnak azokat a hibáit is próbálta felnagyítani, amelyekről a szerző, Kőváry László egyáltalán nem tehetett, hiszen Erdélyben előtte a statisztika műfaját senki nem művelte! Az akkor már elismert szaktekintélynek örvendő Nagyajtai Kovács István teljesen figyelmen kívül hagyta, hogy Kőváry László statisztikai adatainak nagy részét magánutazásai során, vagy levelezés révén gyűjtötte össze, tehát teljességgel hiányzott a más tudományágakban már meglévő szakmai háttér, apparátus. Ahogyan Ürmössy Musnai Lajos írta, a műről szóló tárgyilagos elemzés helyett „hazánk története fényoldalait is lerántá ellenfele miatt, nehogy annak valamilyen igaza legyen, sőt a saját irományai hitelét is képes volt lerontani ott, ahol azokat Kőváry bizonyítékként felhasználta”. (Kiemelés – T. Z.)¹⁰

Orbán Balázs és Nagyajtai Kovács István vádjait részben magyarázhatjuk tudósi hiúsággal is. Az idő mindhárom szerző munkásságának értéküknek megfelelő elégteltelt szolgáltatott. Ebben a megközelítésben valóban kivívónak, megbocsáthatatlannak tűnik, hogy a történelmi eseményeket több szemszögből tanulmányozó, és általában ma is helytálló következtetésekkel levonó Kőváry László engedett a romantikus „nagy múlt” szíréhangjainak, gondolkodás és további bűvázkodás nélkül hitelesnek, sőt eredetinek tekintette a történészek jelentős része által közönséges hamisítványnak tekintett *csíki székely krónikát*.

Kőváry fiatalabb kortársa, Szádeczky Lajos a történettudós alaposágával és rendszerességével, a forráskritika módszerével külön kötetben összegezte a krónika „keletkezésének” körülményeit: „Több mint száz éve, hogy a csíki székely krónika – nem megjelent, hanem csak kísértetni kezdett, fel-felbukkanván titokzatosan, eredetét homályba burkolva s megkísértette a tudósokat hitegetni, csalogatni, mint egy-egy modern kísértet a babonás

embereket. A tudósok akkor óvatossá váltak és nem engedték magukat lépésre csalni. De valamiképpen a babonának, a csodálatosnak mindig akadnak hívei: a csíki székyel krónika is megtalálta a maga hívő táborát a nagyközönség között. Sőt néhány évtized múlva (miután nyomtatásban is megjelent) a történettudósok közül is sikerült néhány hívet hódítani, kik közül egyik-másik erélyesen s jobb ügyhöz méltó buzgalommal védelmére kell.”¹¹

Egyértelmű az utalás Kőváry Lászlóra. Szádeczky Lajos kitűnő tanulmányából a következőket tudhatjuk meg: a 17. század végén a csíkszentmihályi Sándor család az Aporokkal folytatott úgynevezett „tatár-per”-ben utolsó aduként a család ősi eredetét igazoló csíki székyel krónikára hivatkoztak. Az 1694-ben Felcsíkba betörő tatárok rabságba vetették az akkori Csíkszék vicekapitányát, Sándor Jánost. A felesége a váltságdíj kifizetéséhez Apor Istvántól kapott kölcsönt. Később a kölcsön ellenértékeként elzálogosított birtokokért pereskedett a Sándor család. Az évszázados per sikeres befejezése érdekében Sándor Zsigmond a család ősi eredetét próbálta bizonyítani a csíki székyel krónikával. Szádeczky Lajos Sándor Zsigmondot tekintette a krónika értelmi szerzőjének. Dr. Déé Nagy Anikó a marosvásárhelyi Teleki Tékában lévő két latin és egy magyar nyelvű másolat alapján joggal állítja, hogy a krónika hitelességét bizonyítók és támadók egy dologban egyetértenek: a csíki székyel krónika és annak másolatai Aranka György és az általa 1793 decemberében alapított Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság révén „került felszínre, vált ismertté”.¹² Aranka György 1793-ban és 1796-ban bejárta a Székelyföldet. Ekkor hallott először a csíki székyel krónikáról. Csíksomlyón megismerkedett Farkas Nepomuk János nyugalmazott római katolikus pappal, aki a Nyelvmívelő Társaság nagyon aktív tagja lett. 1796. november 20-án Aranka Györgynek küldött levelében először említette a csíki székyel krónikát: „A mely régi hagyományos levelekből írás most nem régiben kezemre akadott a méltóságos föltiszt úr által, székyel nemzetünknek eredetire, díszes viselt dolgaira, vitézségire, szokásaira, sok úri familiák lejövesire s bizonyítására...imé én eztet közlöm igaz másába a méltóságos úrral és a nemes tudós társasággal.”¹³ A krónika eredeti szövege soha nem került elő, Aranka Györgynek köszönhetően azonban a másolatról több másolat készült. Szádeczky Lajos kilenc krónika-változatot említ, ezek közül kettő a Marosvásárhelyen őrzött variáns, egyike pontosan a Farkas Nepomuk János „jegyzetes másolata”.¹⁴

A csíki székyel krónika 1818-ban jelent meg nyomtatásban. Déé Nagy Anikó kutatásai során kiderítette, hogy Szádeczky Lajos által leírt kilencedik másolatról készült az a példány, amely még a könyvtáralapító Teleki Sámuel tudós kancellár életében, azaz 1822 előtt került a Teleki Téka gyűjteményébe, és a krónika hamisítvány jellegét bebizonyító szerzőnek nem volt tudomása a könyvtárban őrzött latin és magyar krónikasövegéről.¹⁵

Mit vett át a csíki székyel krónika szövegéből Kőváry László? Az *Erdély történelme* első kötetében olvasható a székyel nemzet eredetéről szóló eszmefuttatása: „Erdély történelme színpadára egy nemzet lép, mely könnyű vére, sebes észjárása, s harcias kormány szerkezeténél fogva egész időnkig tekintélyes szerepet játszott. (...) Ha az utólagos bűvárlatokra, s különösen az 1533-i csíki székyel krónika szavaira építeni szabad (e becces krónikát, mint végén írva van, Csíkban Sándor Menyhért udvarában 1533-ban szerkesztették egybe, 156 okmányból), úgy látszik, hogy miként a hun és magyar nemzet, úgy az itt maradt székyeliek (Kőváry szerint a görög császári anyától származó Csaba királyfi vezetésével az Attila halálát követő „csatákból háromezer fegyveres férfi kimenekszik, s magát Erdélybe veszi, hol a mai Székelyföldet alkotja”) is megtartják ősi szerkezetük, s hat törzse ősoltan kormányzák magokat (Kőváry közli a hat székyel törzs nevét is: Halom, Jenő, Adorján, Örléc, Medgyes és Ábrán – T. Z.)”¹⁶

Lábjegyzetben ugyan, de annál részletesebben ismertette a „székely nemzet áldozó poharát”, amely éppen egy 2007. évi gyergyóditrói fórumon bukkant fel újra, ezzel is jelezve, hogy nem csak a könyveknek, hanem a kétes hitelű krónikáknak, „ereklyéknek” is megvan a maguk története. Kőváry László az áldozó pohár hitelességének taglalásakor történeti forrásként ismételt a csíki székyel krónikára hivatkozik. Azért idézem szó szerint Kőváry lejegyzését, hátha akad iparművész, művészettörténész, aki az áldozó poharat a hitelesség és a kormeghatározás igényével vizsgálja majd.

„Kehely alakja van, kókuszdióhéjból; fényes és fekete, üregébe ¼ kupa nem fél; szája csipkés, megaranyozott ezüsttel szegélyezve. A kókuszpohár virágos ezüst kehelyből emelkedik ki, s az alsó és felső ezüstözést három ezüst pánt fogja össze. A három pánt mindenike felső felén egy-egy szűz áll, majdnem vállig érő kondor (göndör – T. Z.) hajjal, meztelen karral, karcsú termeteket combközépig érő, övedzett öltöny föllya le, amelyet táncoló alakban ujjai között látszanak tartani, mint örövendezés jelképei. Talpa hasonlóan aranyozott ezüst, rajta nyulak, farkasok vannak, futó helyzetben, fák közt. A munka művészetlensége korának hordja bélyegét. Fedele elveszett. Leírását Zsombori József udvarhelyi lelkész közölte az 1835-i Tudom(ányos) Gyűjtemények III. 5-18-i lapon.”¹⁷

Kőváry László rendkívül gazdag, szerteágazó életművét csak alapos forráskritikai elemzés alapján, és annak ismeretében lehet méltóképpen értelmezni, hogy az ő korában Erdélyben szervezetten csak teológus és jogászképzés folyt, így a történetírás szakmaiságát kortársaihoz hasonlóan különböző kézikönyvekből, valamint gyűjteményekből egyénileg sajátította el. Kőváry László nem csak a tudományos élet, hanem a magyar történetírás számos területén is az *úttörő* szerepére vállalkozott. Tévedéseit, pontatlanságait is az életmű *egészének* alapos áttanulmányozása alapján és az *úttörőnek* kijáró tisztelettel korrigálhatjuk. Az életmű ismeretében csak mosolygunk azon a kortársaktól származó, jó adag éllel megfogalmazott „Büchenmacher” – „könyvcsináló”, „könyvgyártó” – kijelentésen, amely szerint azért írt olyan kitartó igyekezettel, hogy elmondhassa magáról: minden évben megjelentetett egy könyvet.

Bár minden akkor élt, talentummal, íráskészséggel megáldott történet-szünk, néprajzosunk, biográfusunk, színház-, sajtó- és művelődéstörtén-szünk a Kőváryéhoz hasonló alkotásokkal írta volna be a nevét a magyar tudományos és szellemi élet történetébe!

Az életút

Kőváry László 1819. július 17-én született Tordán, a hajdani erdélyi ország-gyűlések egyik fontos színhelyén, az 1568. évi, a vallási türelmességet meghirdető városban. Kézdiváraljai hajdúcsalád leszármazottjaként látta meg a napvilágot. Édesapja, Kőváry József szücsmester a négy fia és két lánya továbbtanulását tekintette a legfontosabb célkitűzésnek, ezért a házát is eladta. Ezzel tulajdonképpen az erdélyi szellemi felemelkedésnek egy olyan útját választotta, amikor a szülő a gyerekei pallérozásában látta – mai szóhasználatul élve – az önmegvalósítás lehetséges alternatíváját. A legnagyobb fiú, Kőváry Józsa (1817-1875) az irodalom területén próbálta kamatoztatni a szülőktől kapott útravalót. Írásai a *Beszélytár*-ban és a *Hetilap*-ban jelentek meg. A második fiú, László, már a családi házban megismerte a későbbi honismereti kötetek részbeni ihletőt, a divatos „beszélyeket” és nevelő célzatú verseket.

Mindössze tízéves volt, amikor a Tordai Unitárius Kollégium tanulója lett. Kiváló tanárai voltak, többek között Aranyosrákosi Székely Sándor, akit a hexameteres magyar nemzeti eposz *úttörőjének* emlegetünk, aki nagy hatással volt Czuczor Gergelyre és Vörösmarty Mihályra, és természetesen Kőváry Lászlóra is. Bálint József többször idézett tanulmányában joggal említi: ahogyan Aranyosrákosi Székely Sándor „hároménekes hőskölteményének hősei indultak Erdély, a tündérország keresésére”, ugyanúgy majd a tanítvány is ennek a tündérországnak a leírásával lett elismert író”.¹⁸ A Tordai Unitárius Kollégiumban tanára volt Abrudbányai Szabó Sámuel és Nagyajtai Darkó Mihály is, mindketten kiváló pedagógusok. A felsorolás önmagában is jelzi, hogy Erdélyben a szellemi élet decentralizált központokban, több évszázados neves kollégiumok eszmei kisugárzásának hatása alatt formálódott.

Kőváry László életében a meghatározó élményt és ösztönzést a híres Kolozsvári Unitárius Kollégium jelentette. Már tizenhét éves, amikor átlépte a Kollégium kapuját. Itt találkozott „szellemi szülőatyjával”, a polihisztor Brassai Sámuellel, akit éppen akkor neveztek ki a történelem, a földrajz, a matézis, a kémia, a biológia és más tárgyak professzorává, aki sokrétű tudományos munkássága mellett a fiatal tehetségek útját is egyengette. Brassai Sámuelnek meghatározó szerepe volt az erdélyi reformkori és 1848-as nemzedék számos kiválóságának – Jakab Eleknek, Berde Áronnak, Kriza Jánosnak, Szentiváni Mihálynak – az indulásában. A komoly nevelés és színvonalas oktatás mellett a kollégiumi rendszer az önálló munkára és gondolkodásra is rászoktatta. Az irodalmi kör és az ifjúsági lap szerkesztése önmagában is fontos kihívásnak számított. A szentgericei származású Jakab Elekkel, a későbbi kiváló történésszel közösen szerkesztették és adták ki az *Ébredés* és 1939-től a *Remény* című lapot. Az előbb felsorolt szellemi nagyságok mindannyian tagjai voltak a Kollégium „olvasótársaságának”, nagyon korán megismerkedtek a liberalizmus eszméivel, másolták és terjesztették a szabadelvű írásokat. Brassai Sámuel értő irányításával az olvasótársaság *Remény és köre* címen zsebkönyvet adott ki. Brassai Sámuel Kőváry Lászlót külön is oktatta, irányította, szívességből alig két hónap leforgása alatt megtanította franciául, ellenőrizte a dolgozatait, az egyéni stílus kialakítására biztatta, de, ha kellett, keményen meg is bírálta. Kőváryt kezdetben a matematika felé irányította, majd látva írói képességeit és ambícióit, ilyen irányba terelte az érdeklődését. A statisztika terén vállalt *úttörő* szerepét is Brassai Sámuelnek köszönhet.

Kőváry László, a tanítvány, több tanulmányban méltatta Erdély utolsó polihisztorának tevékenységét, közülük a legjelentősebb az 1897-ben könyv alakban is megjelent *A száz évet élt dr. Brassai Sámuel pályafutása és munkái*.

„Brassai mint ember és tudós a biológia, antropológia és pszichológia részére oly kiváló problema, melyet egyes aligha tud megfejtetni” – írta a kötet bevezetőjében.

Kevés tanítvány írt a tanáráról, a Mesteréről olyan őszinte vallomásfűzért, mint Kőváry László Brassai Sámuelről: „Tanított a szó valódi értelmében, mert nála alig akadt rossz tanuló, mindenki megértette. (...) Még fél lábam az iskolában volt, egy napon csak így szól: Tilcs (Tilcs János – Kőváry László könyveinek kolozsvári kiadója, 1854-től sógora – T. Z.) meg akarja iratni Erdély statisztikáját, magát ajánlottam. Amint a *Székegyhont* megírta, ezt is meg tudja írni, gr. Kemény József is magát nézte ki, ő is fogja segíteni. De már előmbbe nyomta a *Journal de Savants* egy füzetét, fordítsa le, benne van egy staitisztika programja.”¹⁹

Kőváry László, aki *biográfus*-ként is az úttörő szerepére vállalkozott, a Brassai Sámuelről – a bölcsész-tudorról, királyi tanácsosról, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjáról, a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem nyugalmazott rendes tanáráról, az Erdélyi Múzeum-Egyet alelnökről, az unitáriusok kolozsvári kollégiumának felügyelő gondnokáról – írott kötetében egyértelműen megfogalmazta a monográfia-szerző korlátait is:

„Fájdalom, e tüneményserű ember és tudós nem hogy emlékiratot hagyott volna hátra, még magáról sem szeretett beszélni. Nekünk kell mulasztásért pótolnunk, kik férfi kora hajnalától jóságos szíve melegéhez, esze természetnyitól légköréhez közelebb álltunk. (...) Egyéniség volt, tán az utolsó eredeti egyéniség. Száz évig élt, a második gyermekkorba jutás nélkül. (...) Brassai egy egész századra terjedő életének, s a tudományok csak nem minden ágára kiterjedt szelleme munkásságának kellőképp rajzolására hosszabb idő, de különösen sokoldalú tudás oly mértéke kívántatik, mellyel én nem rendelkezem.”²⁰

Kőváry László Brassait idealizáló igyekezete ezúttal megbocsátható: a polihisztor születésének helyéért Torockó és Torockószentgyörgy vitázik – mindez jelképes utalás a nagy Homéroszra, akinek születési helyét több görög város magának követeli –, holott már Brassai korában emléktáblát helyeztek el azon a műemléképületen, amelyben idős Brassai Sámuel, az egykori torockói rektor és Koncz Krisztina, torockószentgyörgyi unitárius papleány gyermeke meglátta a napvilágot. (E sorok írója filmet is készített az Europa Nostra-díjjal kitüntetett páratlan szépségű, 18-19. századi Torockó bányaváros, illetve a közvetlen szomszédságában lévő Torockószentgyörgy épületeiről.)

Kőváry László világosan látja, hogy a magyar nemzeti karakter egyik sajátossága, hogy az elnyomás, a diktatúra összefogásra sarkallja a korában egymás torkának ugró elitet: „Mária Terézia és József császár simogató és asztalverő germanizálása felébresztette a nemzetet, a nemzeti lobogó alá visszaterelte az aristocrátiát. (...) Brassai Sámuel hat évet töltött gróf Bethlen Károly lánya mellett Bethlenben, hat évet gróf Bethlen János lánya mellett Rettenen. Ez fontos iskola volt számára.”²¹

A Brassai Sámuelről közölt monográfia értékes adatokat tartalmaz az erdélyi sajtótörténettel kapcsolatosan is. Az 1830-as évek elején Brassai Sámuel Zsibón a Wesselényiek könyvtárát rendezte, amikor Kolozsváron gróf Kendefi házában megalakult az Üri Kaszinó és megjelent a szabadelvű *Erdélyi Híradó* és melléklete, a Nagyajtai Kovács István által szerkesztett *Nemzeti Társalkodó*.

Brassai Sámuel az erdélyi sajtótörténet egyik jelentős kiadványát, a *Vasárnapi Újság*-ot szerkesztette: „Brassai a *Vasárnapi Újság*-nak népies irányzatot adott, de azért a legelső köröktől a legfelsőkig mindenüvé behatolt.”²²

Kőváry László Brassai Sámuel biztatására és irányításával alig tizen-nyolc évesen fogott hozzá az akkor kétharmad részben szászok, egyharmad részben magyarok és románok lakta Kolozs vármegyei Teke néprajzának megírásához. A 19. századra jellemző „utazás divatjának” hódolva a *Nemzeti Társalkodó* 1838. II. 21-22. számában megjelent néprajzi és helytörténeti leírás valójában tisztelgés a település előtt, ahol „német szót” tanult. Először említi a híres tekei hagymatermesztést, részletes és pontos leírását nyújtja a helybéli szászok viseletének, szorgalmának. Annyira pontos az ismertetése, hogy szász, magyar, román etnográfusok nélkülözhetetlen kézikönyvként használják.

„Szorgalmok országszerte híres, s méltán, mert még nem virradt meg, s a mező utai munkásoktól sötétlenek, mint egy vándor hangyaszalag. A kételkedést felébresztetni nem akarom, de mint bizonyost állítom, hogy éjen is folytatják mezei dolgokat, s itt látom én fejtve a csodás talizánt, mely gazdagságokat oly érdekes lepellet fedi, de ily életmód mellett, az élet mestereséges örömeit nem ismerve, ugyan ki is ne tudna gyűjteni!”²³

Brassai Sámuel a későbbiekben is egyengette Kőváry László honismereti, írói munkásságát. A tudós polihisztornak köszönhető, hogy a *Tudománytár* 1840. évi 20-36. számában megjelent a *Föld- és országtani vázlatok Szilágyról* című ismertetője, a *Nemzeti Társalkodó* 1840. évi 9-11. számában a *Tájékozott utazási rajzokban* címen közölt, ugyancsak Szilágyról szóló útleírása.

Kőváry utazásai során – akárcsak a reformkor hasonló „divatnak” hódoló szellemi kiválóságait, Széchenyi Istvánt, Wesselényi Miklóst – az ország modernizálásának kérdései foglalkoztatták. Ha az általános tespedés mellett valami előremutatót észrevett, azonnal lejegyezte. Sződemeteren örömmel nyugtázta, hogy a kukorica között „nádméz céklát”, azaz cukorrépát termesztenek. A mai olvasó elsősorban azon ámul, hogy sem Orbán Baláznál, sem Kőváry Lászlónál a leírásaikban még utalás sem történik a csöndben ketyegő demográfiai bombáról, a magyarnak hitt, vagy magyar többségű településekben a gyorsan szaporodó és gazdaságilag is gyarapodó románosság néhány évtized alatt többségbe kerül! Kőváry László nem szembesült azzal a „fogadattással”, amelyet a mai turistának meg kell ismernie, ha történetesen Sződemeteren a Himnusz költőjének, Kölcsey Ferencnek a szülőházát szeretné felkeresni: örvendhet, ha kívülről körbejárhatja. Békésen hömpölyög az írás-folyam, az elmaradottság ostromozása mellett csak egy-egy félmondatlalt sejteti – a román lakosság iránti őszinte tisztelet mellett – az etnikai arányok szilágysági megváltozását:

„Lakosai vallásokra nézve reformátusok és katolikusok; a sokkal nagyobb számú oláhság egyesült görög hitű.

Öltözetükben, szokásaikban inkább Magyarország szomszédos vidékhez szítanak. A férfiak fekete széles kalapot vagy fejeir sapkát, szürke fűrtös gubát, bő lábravalót, csizmát vagy bocskort viselnek. A nők öltözeté, kivált a köznapi, csaknem mindenkinek házi szövet, keszkenőjüket kivéve. Innen Szilágynban kereskedés-mesterség gyenge lábón áll; Szilágynak száznegyvenezernyi lakosából százezernek alig van egyéb venniálója, mint guba, csizma és kalap s a nők aprólékos szükségéi.”²⁴

Érsemjénbe érve, egyetlen mondatban összegezte azt a szellemi örökséget, amelyet a Szilágyság az egyetemes kultúrának adott: „Semjén több nemese lakóhelye. Itt ringott Kazinczy bölcsője, a korban, mikor Németország egy Schillerét, Anglia Pittét ringatá. Alig hagytuk el a falut, hol Pope oly korán találta fordítóját, s így következett Sződemeter Kölcseyvel, Ottomány Szabó Lászlóval, Semjén Kazinczyval, s következően majd Debrecen Csokonaiával, mindannyi classica föld előttem, milyeneket egy táj korszorújában bajosan lehetne nálunk (találni).”²⁵

Kőváry László erdélyi utazásai során mindent kritikus szemlélettel figyelt és tanulmányozott. A *Székegyhont* című kötetében hangsúlyozottan jelentkező kritikai szemlélet jelei már a szilágysági természetföldrajzi, gazdasági, néprajzi ismertetőjében már fellelhetők. Az ipar, a korszerű gazdálkodás teljes hiánya, az altalaj és a földfelszín kincseinek kihasználatlansága, a kereskedelem üzerek általi bitorlása, a magyar, román lakosság már-már elviselhetetlen szegénysége és műveletlenségben tartása, a gazdasági és társadalmi életnek olyan területei, amelyeknél a nyíltan ellenzéki és liberális reformer keményen azonnali változtatásokat sürgetett. A Sarmasághoz tartozó „hamuhuta” kapcsán joggal nehezményezte, hogy az üveggyártás egyik alapanyagát képező hamuzsirt saját maguk is előállíthatnák, ezáltal jelentős jövedelemre tehetnének szert. Azonban minden kezdeményezést az idegeneknek engednek át, mert a „magyarnak vérében van vért izzadva ősi szokás és kereset útján szerezni szűk pénzét s azt idegennek árnyék kényelmé közt gyárolt holmiért nagylelkűen kiadni”.

x x x

Kivételes, és korát messze megelőző társadalmi érzékenységét bizonyítja, hogy a haladás legnagyobb akadályának a nyomasztó szegénységet tartja (úgy tűnik, 167 év sem volt elegendő a kínos örökség felszámolására: a magyarországi Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet munkatársai az ország felnőtt népességét reprezentáló 1000 főt 2007. december 12-én és 13-án telefonon kérdezték meg. A megkérdezettek 75 százaléka úgy látta, hogy a szegénység felszámolása és a társadalmi egyenlőtlenségek és igazságtalanságok csökkentése segítené elő az ország fejlődését. Lásd: Hankiss Elemér: *Szilveszteri kérdések és válaszok*. In: HVG, 2007. december 22., 6-13. oldal.): „Szegénység ül mindenben. Mint eltitkolhatatlan, elidézhetetlen vendég, mint kénytelen kényúr ütötte fel geszleri süveges dzsidáját (utalás a magyar kártyánál is fellelhető, Tell Vilmoshoz kapcsolódó, a svájci kantonok függetlenségét eredményező legendára – T. Z.), s előtte minden meghajol.”²⁶

Elsőként vette észre, hogy az országos szegénységnél is nyomasztóbb az erdélyi románosság nyomora. A román történetírásban jelenleg is továbbélő mítoszok, előítéletek, sztereotípiák az akadályai annak, hogy Kőváry Lászlónak és társainak valóban a „Szabadság, testvériség, egyenlőség” szellemében kifejtett munkásságát a román olvasóközönség is megismerje. Kőváry László saját sorsosai, a magyarság és székelység gondjait éppen úgy a szívn viselte, mint az erdélyi románokét. A Székelyföldön a városok is falvaknak tekinthetők, a vashámorok, üvegutak idegeneknek hoznak busás hasznat, Borszék egyedülálló borvízforrásait másoknak kellett felfedeznie – Zimmethausen Antal (meghalt 1838-ban) 1805-ben Bécsből telepedett Borszékra, ő volt a fürdőtelep első haszonbérlejtő és tervszerű fejlesztője,

1807-ben kiépítette a forrás közvetlen környékét, utakat készíttetett -, falusi iskolahálózat jóformán nem létezik, a Székelyföld kiemelkedő, Európa-szer- te ismert és elismert szellemi nagyságait a külföld hamarabb fedezi fel, mint a szülőföld.

Marosvásárhelyen Bolyai Farkast és Bolyai Jánost, az ezermester Bodor Pétert, a zenélő kút, a vasszeg nélküli Maros-híd megalkotóját, a gépgyártó Rajka Pétert, 1848-ban a kolozsvári fegyvergyár igazgatóját, számos mező- gazdasági gép feltalálóját, alig ismerik. A korabeli matematika fejedelmével, Gauss-szal, egyen rangú félként levelező és vitatkozó Bolyai Farkas, híres matematikus és kollégiumi tanár emberi nyomoráról Kőváry László írta a legszívszorítóbb vallomást: „Durva nadrág, hosszú csizma, kopott mellény, fejér flanel ujjas, széles konnyadt karimájú kalap minden öltözete: még- is e fénytelen emberen nem győzsz bámulni, s nyájas képe, melyt hosszú őszibe indult haja tisztessé tesz, magával ragad...E lángelméket mi látók, s Vásárhely általok látogatottá lett, mint a kert, melyben áloé nyílik. (...) Ha elholtak, futkosunk szobort emelendők nagy elméinknek: míg élnek, gúny, irigység, megvettetés küzdelmük koszorúja.”²⁷

Az elmaradottság, a tunyaság, éhlétlenség, rövidlátás és mérhetetlen szegénység ostromozása Kőváry korában is a mellőzést, az agyonhallgatást, a cenzúra közbelépését vonta maga után. Kovács Miklós római katolikus püspök Kőváry László *Székelyhonról* címet viselő kéziratát alaposan meg- nyírálta, megrövidítette, s az alig huszonnégy éves szerzőnek a következő „intelem” kíséretében nyújtotta vissza: „Ha így írsz, fiam, nem lesz belőled semmi!”²⁸

Mondanunk sem kell, Kőváry László nem hallgatott az „intelemre”, 1843-ban a Brassó melletti Barcaságot kereste fel. Útleírása és néprajzi is- mertetője a korabeli nyomdatechnikában, grafikában egyedülálló albumso- rozatban, a festőművész, grafikus, fotográfus Szathmáry Papp Károly *Erdély képekben* című kötetében látott napvilágot.²⁹

Kőváry László kitűnően ismerte az útleírások olvasóinak lélektanát: a Brassó és környéke rövid történetének, természeti ritkaságainak, műem- lékeinek, a tájegységhez kapcsolódó mondák, legendák bemutatása után a szomszédos Munténiairól is említést tett. A cenzori utasításokat teljesen figy- yelmen kívül hagyva, ebben az útleírásban is az elnyomottak, a kisemmi- zettek érdekében szólt meg, amikor a román fejedelemségről megjegyezte: „bojár, jatagán és oszmán pandúr magyarázza a népjog szent szavait.”³⁰

Kőváry László a korabeli értelmiségi elit felemelkedésének erdélyi mo- delljét követve, 1840-ben beiratkozott a Kolozsvári Református Kollégium- ba. Jogot tanult. A latin, a német és a francia nyelv alapos ismerete lehetővé tette, hogy eredetiben tanulmányozza az ókori klasszikusok, Kant, Hegel, Tocqueville, a francia felvilágosodás íróinak műveit, érdeklődésének közép- pontjában azonban továbbra is a történelmi tanulmányok, útleírások, élet- rajzok, lexikonok maradtak.

Kőváry László erdélyi honismereti írásaival, kötetivel a reformnem- zedék kettős célját követte: egyrészt pontosan és hitelesen rögzítette a kü- lönböző tájegységek természeti szépségeit, természeti-földrajzi adottságait, altalaj kincseit, végigjárta az adott régió településeit, lakóinak, különböző nemzetségeinek életmódját, szokásvilágát, hagyományait, viseletét – sajnos hiányzott belőle Orbán Balázs kivételes fotóművészeti zsenialitása! – a mai néprajzok sokirányú igekezetével és pontosan lejegyezte, ezzel párhuza- mosan élesen ostromozta a gazdasági, társadalmi, művelődési és szellemi élet szembeszökő hiányosságait, a nyugati példákra hivatkozva, lehetőleg felvil- lantotta az elmaradottságból kivezető utat is.

Kőváry László 1842-től a Nagyszebenből 1754-ben Marosvásárhelyre átköltözött Királyi Tábla jurátus gyakornoka volt. Bár ügyvédi oklevelet szerzett, nem követte kortársai jogi karrierjét – a családból a bátyja, Józsa, és legkisebbik öccse, Mihály, az ügyvédi pályát választotta -, hanem eszmény- képe, Brassai Sámuel indulásához hasonlóan házitanító lett a kelementelki Sárdi Simon György kúriájában. A ma is álló egykori marosszéki épület homlokzatán emléktábla hirdeti, hogy az 1849. július 31-i fehéregyházi csata előtt a Simon család vendégül látta a honvéd hadsereg erdélyi főparancs- nokát, Bem József tábornokot és Petőfi Sándort. A költő, Székelykeresztúr érintésével innen indult a végzetes csatába. (Kelementelke a szabadságharc leverése után is fontos szerepet játszott Kőváry László életében: a szabad- ságharc és Bem József erdélyi csatáinak történészeként ideig-óráig itt talált menedéket, s már-már úgy tűnt, hogy feleséget is a Gyulakuta melletti tele- pülésről választ.)

Kelementelkéről Kolozsvárra költözött, gróf Bethlen Domokos titkára, később jószágigazgatója lett. Ahogyan élete alkonyán a már idézett *Kolozs- vári Lapok* 1899. évi, 30. számában megvallotta: régi álma teljesült azáltal, hogy könyveinek későbbi kiadójá, Tilsch János fizetéssel és szállással korrek- torként alkalmazta. Azt már – úgymond - a jó szerencséje – stílusosan Zrínyi Miklóst idézve: *Sors bona nihil alui! (Jó szerencse, semmi más!)* – számlájára írhatjuk, hogy a szabadságharc leverése követően a vizsgálati fogságból sza- badulva, és rövid pesti kitérő után, amikor a *Pesti Hírlap*-ot szerkesztette,

1854 júniusában feleségül vette Tilsch János unokahúgát, Krausz Jeanette- t, aki ettől kezdve nem csak hűséges társa, hanem támasza is lett.

A honismerettől a történetírásig

Erdélyben Kőváry László idejében a történészi státusz ismeretlen volt. „Emiatt – írja Egyed Ákos a Jakab Elekről szóló tanulmányában – a korabeli történetírók autodidakták, későbbi felfogás szerint afféle amatőrök voltak.”³¹ Az erdélyi történetírás – a rendkívül gazdag emlékirat-irodalomnak kö- szönhetően – a 16. és 17. századi jelentős előzmények után a 18. században, elsősorban annak második felében a felvilágosodás eszméinek hatására gyors ütemben haladt a tudománnyá válás felé. A 18. század végi, 19. szá- zad eleji erdélyi magyar historiográfia olyan kiválóságokkal büszkélkedhet, mint Bod Péter és Benkő József. Az utóbbi latin nyelven írt, kéziratban fenn- maradt *Transilvania specialis*-a Kőváry László számára az egyik legfonto- sabb forrást jelentette főművének, az *Erdély történelme* megírásában.

Az erdélyi száz történetírás is fontos eredményekkel büszkélkedhet. Elsősorban Josef Erder és Johann Seivert munkásságát tekintjük meghatá- rozónak.

A 19. század harmincas éveiben – írja Egyed Ákos – részben a romantika, részben már a liberalizmus jegyében dolgozott gróf Kemény József, Nagyaj- tai Kovács István és „Erdély Széchenyi”-nek tartott gróf Míró Imre.³²

A 19. század közepétől Erdélyben is termékeny talajra találtak az új euró- pai szellemi áramlat, a pozitívizmus eszméi, amely arra készítette a korabeli történészeket, hogy a természettudományokhoz hasonlóan egzakt módsze- rekkal összegezze a történelmi eseményeket, a hangsúlyt a tények és a törté- neti fejlődés törvényeinek feltárására helyezte át. A pozitívizmus elméletét Comte, a későbbiek során J. S. Mill és H. Spencer dolgozta ki. A pozitívista módszereket alkalmazó történetírás a magyar historiográfiában is jelentős eredményeket hozott, bár számottevően lemaradt a nyugati nagy pozitívista iskolák mögött. Az erdélyi historiográfiában a pozitívizmus hatása elsősor- ban a történeti forrásfeltárásban, a történelemtudomány érdeklődési köré- nek kiszélesítésében, jelentős történelmi művek megírásában mérhető le. A pozitívista elméletek elsősorban Kőváry László, Szilágyi Sándor és a temes- vári Pesti Frigyes – aki a pozitívizmus legfontosabb követelményeit másokat messze megelőzve és mindenkinél tágabban értelmezte – munkásságában jelentkeztek. A román és száz történetészek közül George Barit és Friedrich Teusch pozitívista munkásságát kell kiemelnünk. A pozitívista történetírás eredményeit a későbbi történelemszemlélet eltorzította, a tényfeltárást öncé- lú adathalmaznak, a törvényszerűségek keresését sematizmusnak tekin- tették. A pozitívista eszmék az erdélyi historikusok gondolkodásából nem szorították ki a romantika és a liberalizmus hatását. Mindez egyértelműen lemérhető Kőváry László munkásságában.

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc Kőváry László életében és történetírói munkásságában

Kőváry László egészen fiatalon, a Kolozsvári Unitárius Kollégium diák- jaként a polgárosodást sürgető erdélyi reformnemzedékhez tartozott. Ha- marosan kialakult az a radikális fiatal nemzedék tömörítő erdélyi „már- ciusi ifjúság”, amelynek hangadói és tagjai a forradalom idején is fontos sze- repet játszottak – bár nem tartoztak 1848-1849 meghatározó jelentőségű erdélyi történelmi személyiségei közé -: Kriza János, Medgyes János, Urhazy György, Mentovich Ferenc, Jakab Elek, a két Kőváry-fivér, Józsa és László.

1848 március 15-e, és azt követő hónapok Kőváry László életében gyö- keres változásokat hoztak. 1848. május 2-tól könyvkiadója és munkaadója megbízásából *Ellenőr* címen radikális hetilapot indított. Az 1847-ben meg- jelent nagysikerű *Erdélyország statisztikája* elismeréseként 1848 júniusá- ban Szemere Bertalan belügyminiszter kinevezte az országos statisztikai hivatal titkárává, ugyanakkor Kossuth Lajos pénzügyminiszter statisztika- i tisztségét is ő foglalta el. Ebben közrejtett az is, hogy 1836 és 1840 között elkészült Fényes Elek hatkötetes statisztikai monográfiája, de ebből Erdély – bár készültek felmérések – sajnálatos módon kimaradt. Kőváry említett művében elsőként figyelt meg Erdélyben sajátos jelenségeket, és ezekből törvényszerűségekre következtetett.

A ma is nélkülözhetetlen kézikönyv Erdély első tudományos igényű sta- tisztikai áttekintése. A Fényes Elek vezette országos intézmény titkárává való kinevezése egyben elismerését is jelentette annak az úttörő munkának, amelyre az *Erdély statisztikája*-nak megírásakor vállalkozott.

Pestre költözött és azonnal bekapcsolódott a forradalom minden fontos ese- ményébe. Részt vett az első népképviselői országgyűlésen, majd tüzér önkén-

tesnek jelentkezett Makk József ezredes parancsnoksága alatt. A honvédelmi bizottmány 1848 októberében Erdélybe küldte, a székyi felkelésre vonatkozó utasításokkal. 1848. október 16-18-a között Agyagfalván részt vett a Székely Nemzetgyűlésen. 1861-ben Kolozsváron publikálta az *Erdély története 1848-1849-ben* című kötetét, amelyben a hatvanezres nemzetgyűlést történelmi jelentőség tekintetében az 1505. és 1506. évihez hasonlította.

Az agyagfalvi Székely Nemzetgyűlést követő napokban Kőváry László a marosvásárhelyi tábor élmezőnyének bizottságának segédtisztjeként tevékenykedett, majd a császáriak elől előbb Sepsiszentgyörgyre, majd Kézdivásárhelyre menekült. Részt vett az emlékezetes kökösi csatában, onnan Moldvába szorult. V. Ferdinánd lemondásáról Bákóban értesült. Ennek hírére 1848 karácsonyán visszatért Erdélybe, először Kolozsvárt érintette, majd Debrecenben szolgálta a forradalom ügyét. Kossuth Lajos személyesen nevezte ki „tábori történeti jegyző”-vé, a forradalmi kormány sajtóosztályán a regényíró Jósika Miklós munkatársa lett. 1849 márciusában Erdélybe, Bem József seregéhez küldték, hogy részletes haditudósításokat küldjön a *Hivatalos Közlöny*-nek, és bizalmas információkat szerezzen a forradalmi kormány számára. Ezekről a drámai történetekkel teli hónapokról saját maga számolt be a Brassai Sámuelről készített kötetében:

„Október közepén engem a honvédelmi kormány, mint futárt, az agyagfalvi gyűlésre indított, ott a szállásolási és élmezőny bizottsághoz osztottak, a (maros)vásárhelyi veszített csata után Háromszékre szorultam. Pesti szállásom Brassai házigazdasága mellett (Brassai Sámuel ekkor nevezte ki a Ludovika Akadémia tanárává – T. Z.) az erdélyi menekültek tanyája lett.

(...) Amint 1849. március 11-én Bem Szebent bevette, hivatnak, br. Jósika Miklós így szól hozzám: kineveztetett az erdélyi sereg mellé, azonnal indul, szedje össze a general commando, s az oláh pacifications committee iratait. Brassait már oda indítottuk, hogy szedje össze a térképeket.”³³

Lukinich Imre a *Századok* 1917. évi kötetében A *szabadságharc történetírói* címmel közölt részletes tanulmányt. A honvédelmi Bizottmány a *Hivatalos közlöny* 1849. március 13-i számában tette közzé a március 11-i keltezésű, a jelentkezésre való felhívást: „A honvédelmi bizottmány – úgymond –, mely a hadseregek elszántságát s tűzpróbált vitézségét buzgó részvéttel s hazafiúi áhítattal kísérte mindég, óhajtja a jelen-, mint az utókornak is, e nehéz, de dicső napok emlékeit minden nagyítástól és elferdítéstől menten nagyszerű valóságában fenntartani; óhajtja e szent harcznak nemcsak nagyobb méretű lenyomatát hagyni az utókornak, hanem lélekemelő s bámulatra ragadó egyes hőstettek emlékeit is ajándokul átadni.”³⁴

Jelentkező nagy számban akadt. A honvédelmi bizottmány 1849. március 15-én nevezte ki a „tábori történeti jegyző”-ket: Lisznai Kálmán Görgey Artúr hadseregéhez, Zalár Józsefet Damjanich János hadtestéhez, Kőváry Lászlót Bem József erdélyi hadseregéhez, Dobrossy Istvánt Vécsey Károly hadseregéhez az aradi táborba, Mészáros Károlyt Perczel Mór csapatához, Friebeisz Istvánt Komárom várába. Lukinich Imre így értékelte Kőváry László haditudósítói munkásságát:

„Kőváry László a „Székelyhonról” (Kolozyvár, 1842.), és „Erdélyország statisztikájá”-ról (I. k. Kolozsvár, 1847.) írt könyvei, szépirodalmi és tudományos dolgozatai révén ekkor már ismert író volt. Az unió és a szabadságharc mozgalmában élénk(en) részt vett és pedig Kolozsvárott az „Ellenőr” című politikai lap szerkesztőjeként, később mint az országos statisztikai hivatal kinevezett tagja Pesten s végül a honv. bizottmány megbízásából Erdélyben mint a székyiek szervezésének egyik irányítója. 1849 elején Debreczenben tartózkodott, remélve, hogy a sajtóosztályba helyezik át. Március 15-én azonban Kossuth személyesen tudatta vele, hogy Bem hadseregéhez haditörténetírónak kinevezte.”³⁵

A honvédelmi bizottmány a kinevezett történelmi jegyzőket részletes utasítással látta el.

1. Rendeltetési helyét csak a hadparancsnok engedélyével hagyhatja el. Igyekezzen a leghitelesebb adatokat megszerezni, s csak azokat jegyezze fel, amelyekhez semmi kétség nem fér.
2. Feladata a nagyobb csatákban, kisebb ütközetekben a sereg állásáról, mozdulatairól, a csata egyes fordulatairól a leghitelesebb feljegyzéseket készíteni.
3. A szabadságharc idején a rend, a fegyelem, a vitézség fejlődését nyomon kell követnie!
4. „Szerezzen úgy a seregszereplőket, mint a többi egyes vitézek tetteiről, ezek neveiről s mindenről, mi a hadi életben feljegyzésre s emlékeztetreméltó, hiteles tudomást magának, ne csak küldetése idejéről kezdve, hanem a múltra nézve is s jegyzeteit időről időre küldje be a honvédelmi bizottmánynak.

Az utasítás végül újból nyomatékosan hangsúlyozza, hogy „mindezekben a lehető legkevesebb, sőt semmi költészet, de annál több valóság legyen: a történeti stílnak meg van a nemessége és egyszerű magasztossága.”³⁶

Kőváry Lászlót – saját vallomásaiban olvashattuk – báró Jósika Miklós még azzal is megbízta, hogy szedje össze a nagyszabású katonai parancsnokság és a román békéltető bizottság (komité) iratait, a *Közlönyt* lássa el haditudósításokkal, a kormányt pedig az erdélyi közállapotok tekintetében bizalmas információkkal.

A történeti jegyzők között voltak ugyan költők, de az utasítás egyértelműen fogalmazott, amikor történetírókként és nem „hadipoétakul” – mint ahogyan azt Zalár József képzelte – küldte ki a csataterekre. A honvédelmi bizottmány arról is gondoskodott, hogy munkásságuk feltételeit mindenhol és minden körülmények között biztosítsa. A hadipénztárból útiköltséget és ugyanannak terhére rendes havi fizetést utaltatott ki a számukra, még pedig Kőváry László számára 1849. április 1-jétől számára 125, Mészáros Károly és Friebeisz István részére – ugyancsak április 1-jétől – 70, Lisznai Kálmán, Zalár József és Dobrossy István részére április 16-tól 70 pengőforintot. Ez a rendelet később annyiban módosult, hogy az állami szolgálatban álló Kőváry, Friebeisz és Mészáros a történeti jegyzői fizetés mellett rendes hivatali fizetésüket is megkapták.

A honvédelmi bizottmánynak a hadi történetírók munkásságához fűződő reményei nem valósultak meg. Az eredménytelenség nem a hadseregek parancsnokain múlott, ők a hozzájuk beosztott tábori történeti jegyzőket előzékenyen fogadták. Damjanich János Zalár Józsefet törzskara egyik tagjának tekintette, mindig vendégül látta az asztalánál. Lisznai Kálmán Görgey hadseregében őrnagyi rangra emelkedett. A két költőt azonban a csaták érdekes és izgalmas részletei, a támadó hadműveletek során elért sikerek legfeljebb költemények írására lelkesítették, de arra komolyan soha nem gondoltak, hogy a hadműveletek hű krónikásai legyenek. Friebeisz Márton Komárom várában Klapka György engedélyével a vasárnap kivételével naponta megjelenő *Komáromi Lapok*-at szerkesztette, így a történetírói megbízatásnak nem tudott eleget tenni, bár a napilap szerkesztésével valóságos missziót teljesített.

A Perczel Mór mellé beosztott Mészáros Károly a honvédelmi bizottmány elé semmilyen jelentést nem terjesztett. Ennek ellenére az 1862-ben megjelent történeti tanulmányaiból az derül ki, hogy Mészáros Károly nem csak a harctéri és Perczel Mór személyével összefüggő politikai eseményeknek és levélváltásoknak, hanem a szabadságharc előzményeinek is szorgalmas krónikása volt. 1862-ben Ungváron látott napvilágot A *magyar szabadságharc előjátéka 1848-ik évben*, és Kossuth levelezése karvezéreivel 1849-ben című tanulmányai, valamint Szenttamás bevételének leírása azt bizonyítja, hogy szerzőjük nem csak emlékezetből, hanem az események közvetlen hatása alatt készült jegyzeteiből és azok feldolgozásaiból is merített.³⁷

A honvédelmi bizottmány nagyszerű és a modern történetírás előírásainak megfelelő elképzelését maradéktalanul csak a Vécsey Károly hadseregéhez beosztott Dobrossy István és részben Kőváry László teljesítette. Kőváry Erdélybe való visszaérkezése után azonnal munkához látott. Bem április közepén Erdélyből ideiglenesen kivonulva Temesvár vidékére tette át a hadszínteret. Kőváry a márciusi utasítástól eltérve Erdélyben maradt. Mindezt a Kossuth Lajosnak küldött jelentésében azzal indokolta, hogy „az oláh Comité s generalkommando szétszórt levéltára”-nak összegyűjtését és átvizsgálását fontosabb feladatnak tartotta, mint Bem támadó hadműveleteinek leírását. Amennyiben a kormányzó-elnök osztja ebbéli felfogását, ígéri, hogy „négy hónap alatt egy gyönyörű diplomaticus codexet s egy arra épített dobozatot fog az unio történetétől bemutatni”. Tervbe vett munkájához azonban a honvédelmi bizottmánnyal egyetértő összes erdélyi vonatkozású iratok másolatának megküldésén túl felhatalmazást kért arra is, hogy a politikai és hadi irományokat Erdély egész területén bárhol felkutassa, illetve átvizsgálhassa.

Kőváry saját magát „Erdély történetjegyzőjé”-nek, nem csupán Bem hadserege történetírójának tekintette, adatgyűjtő munkásságát Erdély egész területére kiterjesztette, hogy ezek alapján írja meg az unió és az erdélyi szabadságharc történetét. Kőváry világszerte látta, hogy a székyiséget a sajtó útján sürgősen fel kell világosítani, mert a székyiekre „a változások quasi Deus ex machina jönnek”, már pedig „e népnek meggyőződése semmi sincs, csak a fájdalomt éri, melylyel elárasztatik. A nemesség setésége szánandó”. Lukinich Imre joggal jegyezte meg: bár Kőváry László feljegyzései a misszisek közvetlenségével hatnak, azért történeti értéke semmiképpen nem vonható kétségbe, jegyzeteit az 1861-ben Pesten és Kolozsváron kiadott *Erdély története 1848-49-ben*, és *Okmánytár az 1848-1849-iki erdélyi eseményekhez* címet viselő kötetekben publikálta. Lukinich sajnálatosnak tartja, hogy Kőváry – bár szorgalmas levelezője maradt a Hivatalos Közlönynek, sőt az erdélyi közvélemény tájékoztatására külön lapot akart indítani – a honvédelmi bizottmánynak több jelentést nem küldött.

Köváry Lászlót a történetírás szakma, az olvasók ma is *történetíróként* tartják számon. A legismertebbek és legtöbbször idézettek ma is a történeti vonatkozású művei, a tudományos életben is a legnagyobb elismerést, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagságát történetíróként nyerte el. Attól a pillanattól kezdve, hogy Bem József erdélyi hadserege mellé hadi történetírónak osztották be, a történettudomány művelése volt élete értelme. Történetírói munkássága két, jól elkülöníthető szakaszra oszlik. Az első szakaszban – honismereti munkásságának kezdetétől az 1850-es évek végéig – a művelődéstörténeti útleírások domináltak. A második korszak az összegezők, a szintézisek kora. Ez az időszak az 1859-ben Pesten és Kolozsváron megjelent *Erdély történelme* első két kötetének publikálásával kezdődött, és kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen az 1907-ben bekövetkezett haláláig tartott. Köváry László tudatos történetíró volt. A történetírói munkássága két szakasza közötti átfedések elsősorban annak tudhatók be, hogy az összegző tanulmányok írását kénytelen időnként félbeszakítani, mert – történetesen – tankönyveket kell összeállítani, forráskiadványokat kell közölnie, vagy szellemi, történelmi nagyjaink életútjáról, munkásságáról kell tanulmányokat publikálnia. Mindez a Bach-korszak, és az aztáni évek következménye, és Köváry László józan igazodását bizonyítja a korszak igényeihez és lehetőségeihez.

A nagyszabású összefoglaló tanulmányok

Köváry László történetírói munkásságának legtermékenyebb időszaka az 1850 és 1866 közötti időszakra esik. Szemtanúként részt vett Bem tábornok több erdélyi csatájában, így a végzetes, Petőfi Sándor halálával végződő fehéregyházi ütközetben is. Az események drámai fordulata azonban lehetetlenné tette, hogy már a szabadságharc idején összegezze a csaták idején készült feljegyzéseit. Az 1849. augusztus 13-i világsi fegyverletétel után az utóvédharcokról még jegyzeteket készített. Az 1849. augusztus 28-i zsigói fegyverletétellel Köváry László számára is befejeződött a szabadságharc. Hosszabb ideig Kelemtelken, majd a szomszédos, ugyancsak marosszéki faluban, Szentdemeteren bujkált. Az osztrák csendőrök itt fogták el 1850. szeptember 4-én, szuronyok között innen kísérték Marosvásárhelyre, majd Kolozsvárra. A vizsgálati fogságban fogott hozzá az *Erdély régiségei* című könyvének megírásához. Carl Urban tábornok kegyelmének köszönhetően korábban szabadlábra helyezték, de megbízhatatlanként állandó rendőrségi megfigyelés alá helyezték. A megfigyelés elől Pestre menekült, a *Pesti Hírlap*-ot szerkesztette, majd 1852-ben újra visszatért Kolozsvárra, ahol továbbra is állandóan zaklatták. A „Bach-huszárok” a tudományos jelleggel szervezett utazásai, tanulmányútjai mögött is ellenséges magatartást, politikai tartalmat sejtettek, ezért minden lépését követték. Ráadásul belekeveredett a Makk-féle összeesküvésbe, korábbi katonai felettesének, a szökésben lévő Makk József ezredesnek szállást biztosított. Újból letartóztatták, bár bizonyítékok hiányában felmentették, továbbra is állandó megfigyelés alatt tartották. Az osztrák titkos rendőrség megpróbálta a maga oldalára állítani, az elnyomó rendszert kiszolgáló történetíróvá formálni. A beszerzési kísérletre így emlékezett vissza: „Meg akartak tenni Bach-kori historikusnak. Hivat Salamon József tanár, Schulrath: „Sorsát megkönnyítené, mondá, s ha Erdély történetét megírná iskolák számára, mit le is fordíttatnánk, jövedelmező vállalat lenne.” Nekiülök, irok, irok, de még a pennám sem akarja írni. Visszamentem s mondom: tán mégis könnyebb lesz, ha ismét visszaszárnak...”³⁸

Köváry László szabadulása után tudatosan készült *Erdély történeleme* hatkötetes szintézisének megírására. A korábban megjelent köteteket egyfajta ujjgyakorlatnak szánta. 1852-ben látott nyomdafestéket a már idézett *Erdély régiségei*, 1853-ban az erdélyi festőiség „képcsarnoka”, *Erdély földje ritkaságai*, 1854-ben a képzeletbeli múzeum „lovagtermének” tekintett *Erdély nevezetesebb családai*, 1857-ben *Száz történeti regék*, *Történelmi adomák*, 1860-ban a „nemzet műveltségének visszatükrözésével” a *Viseletek és szokások* címet viselő kötet. Ez utóbbi teljes címe: *A magyar családi és közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából*.

Erre az időszakra esik a politikai életbe való aktív bekapcsolódása. Az 1860-as évek kolozsvári lapjában, a *Korunk*-ban vezércikkeket közölt Deák Ferenc kiegyezési mozgalmának támogatására. Az erdélyi realitásokban gondolkodó Köváry László határozottan ellenezte az erdélyi román nemzeti mozgalom által meghirdetett nagyszabású országgyűlés bojkottját. Emiatt a konzervatív magyar politikusok hazaárulónak minősítették. Mindezt elkövetek, hogy a nagytekintélyű Köváry Lászlót kompromittálják. A hecckampány és hisztériakeltés annyira sikeres volt, hogy Köváry Lászlót a saját szülővárosa, Torda is megtagadta. Ennek hatására megszüntette az általa indított *Korunk* lapot, majd a feleségével, Krausz Jeanette-el hosszabb időre Párizsba utazott. Ez tulajdonképpen azt is jelentette, hogy Köváry

László végérvényesen szakított a politikával. Utólag töredelmesen beismerte: elfecséreltnek tartotta azt az időt, amit „politikai excursióra fordított”.³⁹

Köváry László már a kelementelki bujdosása idején hozzáfogott, hogy megírja az 1848-1849-es magyar szabadságharc erdélyi krónikáját. Nyolcvanéves korában így vallott erről: „Bujdosásomban forradalmunkat megénekeltam, de csak 1861-ben jöhetett ki, akkor is utolsó felében csonkán, mert kiadóm, Emrich leírt, hogy kurtítsam, jön a reactio, lefoglalják.”⁴⁰

Az 1850-es évek közepére készült el a kézirat, de a cenzúra miatt gondolni sem lehetett a megjelentetésre. Az 1860 októberében kihirdetett császári diploma eredményeként törvényerőre emelt liberalizmus lehetővé tette a kötet megjelenését. Sajnos a cenzúra Damoklész-kardja ott lebegett a szerző és kiadó feje fölött. Életrajzírója, Márki Sándor, találoan összegezte ennek bénító hatását: „Néhol sejtjük, hogy ítéleteiben szigorúbb, könyörtelenebb lett volna, de a cenzorra gondolva sóhajtott fel Tacitusszal, hogy ritka boldogság, mikor úgy érezhetünk, ahogy akarunk, s meg is mondhatjuk, amit éreznünk.”⁴¹ A kiváló történész, Márki Sándor arra is utalt, hogy a kötet tudományos értéke is lényegesen másabb lett volna, ha a szabad bűvárvakodás és közlés időszakában lát napvilágot. Mindezek ellenére, Köváry László 1848-1849 erdélyi krónikájának megírásával maradandót alkotott, megelőzte Jakab Elek és Márki Sándor hasonló céllal megírt kötetét. Az erdélyi magyarok, románok és részben a szászok szabadságharcának ez az első magyar nyelvű összegezése!

Köváry László ezúttal is az egyetemesből indult ki, de a következőkben már azonnal a magyarországi és erdélyi gondokra összpontosított:

„A világeseményeket kezdő 1848 békésen köszönté Európát. Absolutizmus felé gravitáló kormányaink derülten kívántak egymásnak boldog újévet. A farsang beállt, a táncvigalmak folytak: senki sem gondolt rá, hogy kitörni akaró vulkánon tánczol Európa.

Erdélyben a múlt ős novemberében egy országgyűlés oszlott el, mely az úrbér behozatala s más reformok elé akadályokat gördített, végével a conservatív pártfőnökök kereszteteket kapának: a szabadelvűek leolvadt része, mint vert had hagyá oda a küzdőhomokot, minden remény dugába volt döntve.”⁴²

A kötet a magyar forradalom és szabadságharc eseményeinek hű, és szemtanú hitelességével alátámasztott krónikájával tűnik ki. A szemtanú subjektivitása nem zárta ki a történetek, küzdelmek tárgyilagos bemutatását. 1848. március 15-nek, a pesti forradalom erdélyi, kolozsvári fogadtatásának egyik leghitelesebb bemutatását nyújtja az olvasónak, a historiográfának:

„E hírekre márt. 20-án Kolozsvár komoly arcot ölt. Mindenfelé csoportozás, forrongás. Az elágozva volt vélemények egyesülni, s alakatlan akaratok formulázódni kezdődének. Délután megnyílt az első nyilvános tanácskormány gr. Bethlen Ádámnál, mint Kolozsvár polgáránál. Elhatározták, hogy fel kell lépni, s e végre, a város gyűlését, mint törvényes tért választák.

(...) Márc. 21-én kezdődött a városgyűlés. A falakat teleírták követelésekkel. Méhes Sámuel ref. Tanár, több országgyűlés követé, az „Erdélyi Híradó” c. ellenzéki politikai hírlap szerkesztője a nemzetőrség azonnali felállítását, az országgyűlés minél előbbi összehívását indítványozta, melyen a közteherviselés, jogegyenlőség, unió, szabadsajtó létrehozása törvény útján eszközöltessék.

Gróf Bethlen János, az erdélyi ellenzék mentora, Erdély Deák Ferencze belépett a terembe, s kijelentette: „neki egyetlen üdve, reménye az unio.”⁴³

Köváry László napról napra nyomon követte, hogy a kezdeti nagy remények hogyan vezettek az 1849. augusztus 13-i világsi tragédiához.

Az 1848-1849-es szabadságharc egyik legnagyobb tanulságát is elsőként Köváry László fogalmazta meg: a nemzeti kérdés megoldásának elodázása miatt a forradalom ügye. A soknemzetiségű Erdély minden népének, lakójának együttes fellépésével reménykedhetett volna a sikerben. Hiteles adatok birtokában utalt arra, hogy a románság körében azt terjesztették: a császár már hét esztendeje felszabadította az erdélyi román jobbágyságot, csak az urak nem akarják ezt kihirdetni: „odacsigázott a dolog, hogy a földesúri kérdésből nemzeti kérdés lett”. Az erdélyi szászok a „magyar vívmányok” nyomán eddigi szabad intézményeiket látták veszélyeztetve. Félték, hogy a kis Erdély ügyeire gyakorolt befolyásukat a nagyobb Magyarországon el fogják veszíteni: „Ez volt a 190.000 szász aggodalma Magyarhon 14 milliónyi népessége ellenében.” Köváry tehát világosan látta, hogy az erdélyi sajátosságok egészen mások, mint a magyarországiak. A megoldásokat más utakon kell keresni!⁴⁴

„Az együttélő nemzetek sorsa olyan, mint a sokgyermekű szülőké, összekoccanásuknak kibékülés vagy közös romlás lesz a vége.”⁴⁵

Köváry László a legújabb kutatások által is igazolt részletességgel ismertette azokat a körülményeket, amelyek Erdélyben a véres polgárháborúhoz vezettek, amelynek pusztításait a dél-erdélyi magyarság azóta sem heverte

ki. A kötethez értékes, külön kiadványban publikált dokumentumgyűjteményt csatolt: *Okmánytár az 1848-1849-iki eseményekhez*. A történet szakma, az olvasó közönség 114 korabeli hivatalos iratot, rendeletet, kiadványt ismerhetett meg, amelyek hozzásegítették, hogy a forradalmi eseményeket minél részletesebben megismerjék.

Köváry László főműve az 1859 és 1866 között Pesten és Kolozsváron publikált hatkötetes *Erdély történelme*. Furcsa módon a Köpeczi Béla főszerkesztésében és az Akadémiai Könyvkiadó gondozásában 1986-ban megjelent háromkötetes *Erdély története* előszavában még utalás sincs Köváry Lászlóra. Az 583. oldalon a hatalmas munka címét is tévesen idézték: *Erdély története*, csupán négy kötetről szólnak. Bár azt elismerték, hogy Köváry László kötetiből nagyon sokat merített Jancsó Benedek, aki Kolozsváron 1931-ben jelentette meg az *Erdély története* című művét, Marczali Henrik az 1935-ös *Erdély történeté*-ben.

Köváry Lászlót az készítette a nagy szintézis megírására, hogy Benkő József kézirat, latin nyelvű története 1848-1849-ig Erdély történetét a történészek elhanyagolták. A 19. század első felében sok kitűnő adatgyűjtő munkálkodott, de az összefoglaló mű megírására senki sem vállalkozott. Köváry László ezúttal is az úttörő szerepre vállalkozott: „Mert sok a munka, s ha mindenkünk csak remeket akar, ha senki sem határozza el magát az úttörő keserű poharát kiüríteni, akkor a sisypuszi munkát százan meg százan fogják elől kezdeni, s Erdélynek történelme mégsem lesz.”⁴⁶

Alapos terv alapján írta meg a hatkötetes főművét. A bevezetőben az erdélyi történetírás korábbi történetét tekintette át, ismertetve a kútfőket, a nélkülözhetetlen forráskiadványokat, azokat a történetírókat, akiknek műveiből merített. A második kötet bevezetőjében mindezt kiegészítette a legfontosabb erdélyi levéltárak ismertetésével.

A hat kötet felölelte Erdély múltját, történetét az őstörténetől kezdve egészen 1847-ig. Erdély történetét Magyarország történetjébe ágyazva tárgyalta. Az eseményeket mindig kiemelkedő történelmi személyiségekhez kapcsolta, de ez nem akadályozta meg abban, hogy a múltat több szempontból világítsa meg. A rendelkezésre álló gazdag tényanyagból általában ma is helytálló következtetéseket vont le.

Szintézisének legérdekesebb része a negyedik és ötödik kötet, amely a „nemzeti fejedelmek” korát taglalja. Erdély ebben az időszakban – 1556 és 1690 között – a „respublicával határos szabadságnak örvendett”, Kováry szerint a történelem legszebb gondolata valósult meg. Izabella és János Zsigmond korában: „Szakítottak a múlttal, kimondattott a függetlenség és a szekularizáció (az egyházi javak világivá tétele), min az erdélyi fejedelemség eszméje nyugodott.”⁴⁷

Erdély történetének „aranykora” „örök igazságú eszméket képvisel”-t, szemben az utolsó kötetben bemutatott gubernátori korról, amelynek bemutatásához már nem keresett „ragyogó színeket”, hiszen a vallási türelmetlenség és rendiség felülkerekedése egyet jelentett az önálló nemzeti politika feladásával: „Bethlen Gábor alatt a protestáns és alkotmányos függetlenség, a török fensőség mellett, egész teljereje. (...) Erdély ez óráról szabadon kormányozható magát, törvényeket hozhatott, amelyet tetszett, a vallás- és sajtószabadság, irodalom és nemzetiség ipar és kereskedelem, tudomány és közműveltség, szóval az anyagi és szellemi jólét, a haladás minden kellékét háborítatlanul élvezhette.”⁴⁸

Az 1690-ben elfogadott „Lepoldi diplomáról”, a gubernátori kor kezdetét jelentő legfontosabb dokumentumból is elsősorban azt emelte ki, hogy, ha korlátozott mértékben is, de megmaradt Erdély autonómiája: „Jól lehet két ígért diplomáért csak egyet kaptunk, mégis meg volt azon vívmány, hogy Erdély, miként egyelőre tervezve volt, nem mint hódítmány ment át, s nem olvasztatott be az örökös és hódított tartományok módjára, hanem mint Magyarország egykori része a magyar koronához ment vissza, ahhoz csatoltatott, s alkotmányát diploma alakban biztosítva vitte tovább.”⁴⁹

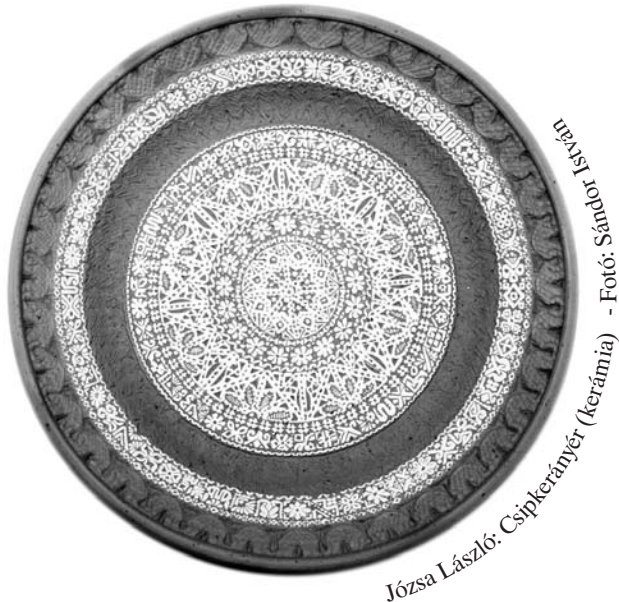
Köváry László élete utolsó harmadában egy újabb szintézissel, *Magyarország története* megírásával próbálkozott, de ez, bár szemléletében újat kívánt nyújtani, nem hasonlítható az *Erdély történelme* színvonalához, jelentőségéhez.

Összegezve: a történetíró Köváry László hatalmas életművet hagyott az utókorra. Erdély történetével foglalkozó egyetlen kutató sem kerülheti meg ezeket a köteteket, tanulmányokat. Az utókor feladata éppen az, hogy a levéltári kutatások révén kiegészítse, korrigálja a Köváry műveiben fellelhető pontatlanságokat, tévedéseket.

Tófalvi Zoltán

Jegyzetek:

- Márki Sándor: *Emlékeszéd Köváry László levelező tag felett*. Budapest, 1910., 44. oldal.
- Vita Zsigmond: *Jókai Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975. 34. oldal.
- Köváry László: *Tájképek utazási rajzokban*. Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bálint József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.
- Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. I. kötet. Pest, 1868. Ráth Mór bizománya. Előszó- 3. oldal.
- Kovári László: *Erdély régiségei*. Pest, 1852. 178. oldal.
- Bálint József: *im.* 20. oldal. Dr. Ötvös Ágoston (1811-1861), író, orvos, Erdély gyógyvízeinek alapos ismerője, könyvet is írt a gyógyforrásokról. Tanulmányai alapján a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Köváry László egyik legközelebbi barátja és munkatársa volt.
- Köváry László: *Székelyhonról*. Előszó.
- Köváry László: *Erdély földje ritkaságai*. Kolozsvár, 1842. Előszó. 27. oldal.
- Ürmösy Musnai Lajos: *Erdély irányadó lapja*. Kolozsvár, 1907., 135. oldal.
- Szádeczky Lajos: *A csíki székely krónika*. Budapest, 1905. 3. oldal.
- Déé Nagy Anikó: *A csíki székely krónika Marosvásárhelyen őrzött másolatai*. In: Gondolatok marosvásárhelyi Teleki Tékából. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda. 2007. 253-260. oldal.
- Déé Nagy Anikó: *im.* 255. oldal. A levéllel együtt Farkas Nepomuk János elküldte a krónika másolatát is.
- Ugyanott. 256-257. oldal. A 8. levél terjedelmű latin nyelvű kézirat utolsó oldalán a következő megjegyzés olvasható: „1533-beli K. I. a Székelyek Eredetéről.”
- Ugyanott, 257. oldal.
- Kovári László: *Erdély történelme*. Pesten Ráth Mór, Kolozsvártt Stein János bizománya. 1859. I. kötet. 41-44. oldal.
- Köváry László: *Erdély történelme*. Pesten Ráth Mór, Kolozsvártt Stein János bizománya. 1859. I. kötet. 52. oldal.
- Bálint József: *im.* 6. oldal. Aranyosrákosi Székely Sándor (1797-1854), költő, tanár, az erdélyi unitárius egyház püspöke. A reformkori magyar eposzköltészet előfutára. Műveiben a nemzeti eposzköltészet megteremtését tett kísérletet.
- Köváry László: *A száz évet élt dr. Brassai Sámuel pályafutása és munkái* (1797-1897). Lenyomat az Erdélyi Múzeum 1897. évi szept., oct., nov., és decemberi, a *Keresztény Magvető* decemberi füzeteiből. Kolozsvár, Ajtai K. Albert könyvnyomdája, 1897. 16-18. oldal.
- Köváry László: *im.* 1. oldal.
- Köváry László: *im.* 10. oldal.
- Ugyanott, 14. oldal.
- Köváry László: *Teke, népszokásaival*. Nemzeti Társalkodó, 1838. II. 21-22. szám.
- Köváry László: *Tájképek utazási rajzokban*. Nemzeti Társalkodó, 1840. I. 9-11. szám.
- Ugyanott. Pitt, William (1759-1806), angol konzervatív államférfi, többször volt az Egyesült Királyság kormányfője. Pope, Alexander (1688-1744), angol költő. Nagy hatású szatírái és költeményei révén Európaszerte divatos költőnek tekintették. Homérosz műveit angolra fordította. Pope költeményeit, szatíráit Besse-nyei György mellett a szilágysági Pirtben lakó Hécey Pál gazdálkodó fordította magyar nyelvre. Szentjóni Szabó László (1767-1795), költő, a Martinovics Ignác vezette jakobinus mozgalom tagja volt. Költeményeiben, prózai műveiben a polgárosodás eszméit hirdette. Kufstein várában, fogságban halt meg.
- Köváry László: *Föld- és országtani vázlatok Szilágyról*. In: *Tudománytár VIII*. 1840. 20-36. oldal.
- Marosvásárhely*. In: *Székelyhonról*. Kolozsvár, 29-40. oldal.
- Kolozsvári Lapok*. 1899. 30. szám. Kovács Miklós (1769-1852), római katolikus püspök, kormánybiztos tanácsos, az erdélyi katolikus iskolák főigazgatója. Köváry László megdorgálása ellenére jelentős alapítványokkal segítette az erdélyi tudományos életet, többek között az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakulását.
- Szathmáry Papp Károly: *Erdély képekben*. Kolozsvár, é.n., 1843. 58. oldal. Szathmáry Papp Károly (1812-1887), festőművész, grafikus, fényképész. 1842-1843-ban könyvművész alumsorozatotban számos erdélyi tájat mutatott be, művészi értékű festmények, grafikák segítségével. 1843-tól Bukarestben telepedett le, a fedelmi udvar festője és fényképésze lett. Festményeinek, fényképeinek kivételes értéke éppen abban áll, hogy elsőként nyújtott ízelítőt Munténia 19. századi életéről.
- Ugyanott.
- Egyed Ákos: In: *Jakab Elek: Tanulmányok* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, Téka-sorozat. 1986. 15-16. oldal.
- Gróf Mikó Imre (1805-1876), művelődéspolitikus, történész, múzeumszervező. Az erdélyi reformnemzedék egyik meghatározó személyisége volt. 1848 októberében az agyagfalvi Székely Nemzetgyűlés elnöke volt. Az osztrák császár iránti hűsége nem akadályozta meg abban, hogy a szabadságharc leverése után, a legvadabb elnyomás idején a legtöbbet tett Erdély gazdasági, szellemi felemelkedéséért. Az ő nevéhez kapcsolódik a mezőgazdasági korszerű fejlesztése, az oktatáspolitikai megreformálása, a magyar színjátszás újjászervezése. 1859-ben ő alapította meg az *Erdélyi Múzeum-Egyesület*et, az erdélyi tudományosság mindmáig legfontosabb intézményét. A szervező munkában méltó segítőtársra talált Kováry Lászlóban. Gróf Mikó Imréről Egyed Ákos *Erdély Széchenyije* 2007-ben publikált egy nagy visszhangot kiváltó kötetet.
- Köváry László: *A száz évet élt dr. Brassai Sámuel pályafutása és munkái*. Im. 20. oldal.
- Közlöny*. 1849. 51. szám. Egykorú hivatalos másolata eredetileg 3121/e. számú felhívásnak. Magyar Országos Levéltár. Az 1849-i debreceni kultuszminisztériumi iratok. Lásd: Lukinich Imre: *A szabadságharc történetírói*. Századok, 1917. 345. oldal.
- Lukinich Imre: *im.* 347. oldal.
- Ugyanott, 349. oldal.
- Lukinich Imre: *im.* 351. oldal.
- Kolozsvári Lapok*, 1899. 30. szám.
- Keresztény Magvető*, 1907. 138. oldal.
- Kolozsvári Lapok*, 1899. 30. szám.
- Márki Sándor: *im.* 47. oldal.
- Köváry László: *Erdély története 1848-1849-ben*. Pest, Emrich Gusztáv sajátja, 1861. 3. oldal.
- Köváry László: *im.* 7. oldal.
- Ugyanott, 21-22. oldal.
- Ugyanott, 103. oldal.
- Köváry László: *Erdély történelme*. I. kötet, Pest, 1859. Vi. oldal.
- Köváry László: *im.* III. kötet, Pest, 1860. 152. oldal.
- Köváry László: *im.* IV. kötet, Pest, 1863. 8. oldal.
- Köváry László: *im.* V. kötet, Pest, 1863., 229. oldal.

Józsa László: Csipkerányér (kerámia) - Fotó: Székely László

KIRÁLY FARKAS

(a „MacTíre hangján a whiskey” ciklusból)

Egy doboz, drótokkal

míves a hangszer szép a hangja
gyönyörű dallamok nőttek belőle valaha
minden nemes fából mit beledolgoztak
szebbnél szebb hangindák tekeregtek elő
körteénekek és diódalok és lucmuzsikák is

míves a citera de most csak nyekereg
nem megy a dalcsikarás
rosszul jár előre-hátra a pengető
s nem jól fekszik a szaru a húrokon

hát mint gitárt szokás úgy ragadja meg
plöm-plöm némi zöreje keletkezik:
udvaromon hármat fordul a kocsi...
nehéz leszorítani a húrokat
nem efféle kezeknek való de
...édesanyám a kapuját nyissa ki...

bizony nem gitár a citera
nem siklanak az ujjak kellőképpen
az érintő nem bund a citerázás nem riffelés
nehéz ezt kijátszani ismeretlen hangszeren
nagy a távolság az érintők között
más gond nincs is csak az a távolság
egyfoknyi szélesség hatfoknyi hosszúság

meg az hogy az úton onnan odáig a borvízből
mind kicsapódik a vas

(a „MacTíre hangján a whiskey” ciklusból)

Levele Dún an tSalainn-ba*

Mikor eljön az ideje,
építék majd egy szép hajót.
Elegánsat és színeset,
erőset – hosszú útra jót.

Lesz rajta kormány- s más kerék,
vizeken s alattuk jár majd,
repülni fog, ha szép az ég,
de föld-utakra is felhajt.

Pazar lesz a berendezés:
játékok, könyvek, képek.
Fedélzetére szerelek egy
könnyedebb időgépet.

Elkérem apám távcsövét,
a messze-messze látót.
Szemére varázsport vetek:
lássa, hogy merre járok.

Számtalan utamon gyártok
színes térképet, ezret.
Mindent felrajzolok, amit
bárki feledni kezdett.

Néhanapján horgonyt vetek
ismerős téridőkben.
Vannak sziklák s nagy diófák
miket meglelek könnyen...

Hozzálátok nemsokára:
álomra rakok álmot,
s megépítem a szép hajót,
a példátlan naszádot.

* dún = vár, erőd; salainn = só

Józsa László: Csipkerányér (kerámia)

Az Angelescu-féle oktatási törvények hatásai a Sóvidéken

*„minden tárgy magyar nyelven tanítassék...”
(Korondi Unitárius Zsinat, 1841)*

Románia két évi semlegesség után érte el az Erdélyre vonatkozó biztos ígéretek az Antant hatalmak részéről. 1916. augusztus 17-én Párizsban aláírt titkos szerződés szerint a háborúba való belépés esetén Franciaország, Anglia, Olaszország és Oroszország elismeri Románia Erdélyre vonatkozó követeléseit. A román-magyar határ jórészt a Tisza mentén húzódott volna, a komáromihoz hasonlóan határhíddá vált volna a szegedi Belvárosi-híd is. A titkos szerződés 5. §-a kiköti, hogy Románia nem köthet különbékét.

A váratlan támadás előnyeit kihasználó Románia kezdetben látványos sikereket ért el, viszont a gyorsan átcsoportosított magyar, német és bolgár egységek győzelmei és az oroszországi események 1918. május hetedikén különbéke megkötésére kényszerítik Romániát. A titkos szerződés eszerint érvényét veszti, de a Párizsban tárgyaló román diplomaták kiharcolják a ma is érvényben levő nyugati határokat. Mivel az új határok nem követték a pontos etnikai határokat, jelentős számú, az állam nyelvét nem beszélő kisebbség került Romániához. A Trianon utáni politikuskok számára elsőrendű nemzeti érdeké vált az új határok állandósítása, az egységes nemzetállam megeremítésével. Ennek megvalósítását a nagyszámú kisebbség, elsősorban a másfélmillió magyarságnak a többségi nemzetbe való beolvasztásában látták.

Erdélyben mindjárt a román csapatok megjelenése után a megyék új prefektusai sorra cserélték le a hivatalok, intézmények magyar vezetőit, egyre alacsonyabb beosztású tisztviselőkre kerítve sort. Végül már a legalacsonyabb rangú állami alkalmazottak esetén is megkövetelték a román nyelvvizsgát. A hivatalokban csak románul volt szabad megszólalni, lehetetlenné téve az ügyintéztést a román nyelvet nem ismerő erdélyi magyaroknak.

Az egykori szóvátai református felekezeti iskola épülete

Párhuzamosan a magyar nemzetiségűeknek az állami intézményekből való eltávolításával mindent megtettek az erdélyi magyarság gazdasági erejének csökkentéséért. Ezt a célt szolgálta az 1921-es földreform is. A magyaroktól és a zsidóktól kisajátított földterületeket román nemzetiségűek kapták. A magyarlakta városok központjaiban, a helységek földterületein ortodox katedrálisok épültek. Román oktatási nyelvűvé tették a magyar állami iskolákat, párhuzamosan a felekezeti iskolák működésének megnehezítésével 900 iskolában szűnik meg a

2. Számú Általános Iskola Szóvát

magyar nyelvű oktatás, felszámolják a magyar középfokú állami iskolákat, megszünik a magyar nyelvű egyetemi oktatás. Szeged fogadja be a kolozsvári egyetemet és a temesvári teológiai intézetet. A magyar nyelvű felekezeti középiskolák végzettjeinek világi bizottságok előtt román nyelvű érettségi vizsgát kellett tenniük. A vizsga évfolyamonként alig egy-két jelöltnek sikerült, bezárva ezzel az egyetemi továbbtanulás lehetőségét. A magyar történelmi egyházak földterületeinek kisajátításával lehetetlenné tették ezek és az általuk fenntartott felekezeti iskolák működését.

Constantin Angelescu, oktatási miniszter nevével fémjelzett 1924. július 24-i Királyi Rendeletben kiadott és a július 26-i Hivatalos Közlönyben megjelent oktatási törvénynek még a pozitívumai is a nemzetiségek beolvasztását célozta.¹ ingyenessé és kötelezővé téve a közoktatást sok szegénysorsú szülő kényszerül gyerekének a felekezeti iskolából a román nyelvű állami iskolába való átíratására.

Az állami román iskolák létrehozása, (új építkezések, a meglévő épületek rendbetétele) fenntartása a községek kötelessége volt, az állam csak a tanítók fizetését biztosította.²

A többévszázados múlttal rendelkező felekezeti iskolák önállóságának a megszüntetését, majd végleges felszámolását célozta az 1925. december 22-én kiadott, a magániskolák működését szabályozó törvény. A 39. pont alapján a nemzetiségi iskolákban a harmadik osztálytól kötelező a román nyelv oktatása. Emellett elrendelik Románia történelmének és földrajzának az ország nyelvén való tanítását. Ez önmagában még nem jelentett volna gondot. A román nyelv elsajátításának szükségességét senki sem vitatta. Viszont a törvény az állami tanfelügyelőségek alá helyezte a felekezeti iskolákat. A román tanfelügyelő döntötte el, hogy megfelelő-e az épület oktatási célokra. (Ősi iskoláink százai nem kapnak működési engedélyt, az épület régiségére hivatkozva, míg Óromániában vígan engedélyezik az udvaron való tanítást is a megfelelő épület teljes hiánya ellenére.) A felekezeti tanítók kinevezése is a tanfelügyelőségtől függött, elsődleges szempont a tökéletes nyelvtudás volt. Az elemi iskolák végzettjei állami bizottság előtt vizsgáztak. A sikertelen vizsgaeredmények újabb okot jelenthettek az iskola bezárására.

A Sóvidéken is igen nehéz helyzetbe kerülnek az állami támogatás nélkül maradt felekezeti iskolák. A korondi unitáriusok felekezeti iskolájának első írásos említése 1635-ből, míg a katolikusoké 1707-ből maradt fenn.³ 1867-ig a két hitfelekezet külön-külön tartott fenn iskolát a saját területén. Ebben az évben a község telket jelöl ki iskolaépítésre, 1871-ben épül fel a földszintes iskola,

melyet 1896 és 1898 között hat tantermesre bővítenek. Négy osztály jutott a katolikusoknak, kettő az unitáriusoknak. 1910-ben az unitárius iskolát átadják a magyar államnak. Mint állami iskolát teszik román tannyelvű iskolává az unitáriusok egykori tantermeit, majd 1924. január 18-án erőszakkal lezáratják és lepecsételik a katolikusok osztálytermeit, arra hivatkozva, hogy állami és felekezeti iskola nem működhet egy fedél alatt.⁴ Az atyhai három tantermes felekezeti iskolában 1935-ben létesítenek állami iskolát. Kezdetben a 28 állami iskolás a községházán tanult, majd miután a falu ereje nem engedte meg egy új iskola felépítését, a felekezeti iskola épületét át kellett adniuk az állami iskolának.⁵

Szovátán is nehéznek bizonyult az ősi katolikus felekezeti iskola fenntartása. A kisszámú református közösség által pénzelt felekezeti iskola a fenntartási költségeknek és a tanítói fizetésnek is csak a töredékét volt képes biztosítani. 1921-ben a szükséges 18000 lejből csak 2000-t tudtak a rendelkezésre álló forrásokból összegyűjteni. Szeptember 8-án Vigh Sándor lévita tanító kéri a régi kepe visszaállítását és fizetesképpen gabona biztosítását a nélküli családjának. A következő évben, 32 évi szolgálat után, a református tanító, számtalan elemi megélhetési gondokkal küzdő társához hasonlóan, lemond állásáról és a szakadati állami iskolába megy tanítani.⁶

Szovátán 1923 szeptemberében nyílik meg az állami román tannyelvű iskola, először bérelt épületben, majd kötelezik a községet egy új iskola építésére. Az iskolaépítéséhez minden szovátai családnak, felekezetre való tekintet nélkül, hozzá kellett járulnia. A költségek fedezésére 5 ha községi erdőt adnak el.⁷ 1926-ra készült el, az Ileana hercegnőről elnevezett iskola. (a mai 2. Számú Iskola utca felőli épületrésze) Állami iskolát hoznak létre Szakadaton az egykori Éltető faüzem épületében. Új iskola épül az akkor még Köhérhez tartozó Felső-Szakadaton.⁸ Az állami iskolában román nyelvű volt az oktatás.⁹ A törvénynek volt ugyan egy olyan kitétele, mely szerint a nemzetiségek lakta falvakban állami iskolákat indítanak az illető nemzetiség nyelvén. A magyar nyelvű állami oktatás ígérete is egy sötét kelepccének bizonyult a színmagyar falvainkban. Miután sikerült államivá tenni az ingyenes oktatás ígéretével a felekezeti iskolát, hamarosan sort kerítettek ennek román nyelvűvé való tételére.

Az Angelescu-féle oktatási törvény I. fejezetének nyolcadik pontjából derül ki világosan, hogy a törvény fő célja nemzetiségeink erőszakos beolvasztása volt: „Azok a román származású állampolgárok, akik elfelejtették anyanyelvüket, kötelesek gyerekeiket román állami vagy magániskolába taníttatni.”¹⁰ Az „egységes nemzetállam” megteremtésének fő eszközét az iskolában látta a törvényt kidolgozó miniszter és ezt nem is igen titkolta: „Különleges fontosságot adtam Románia földrajzának és történelmének, akárcsak a román nyelvnek, mivel ez az ország egységes ország kell legyen.”¹¹ A falvainkba kihelyezett román tanítók, miután ígéretekkel megfenyegetéssel sikerült pár tanulóval beindítaniuk a román állami iskolát, megkezdtek az általuk „elmagyarosított románoknak” tartott székelyek gyerekeinek erőszakos, gyakran csendőri segítséggel való átíratását a felekezeti iskolákból. Első áldozatok a románul egy szót sem tudó görög-katolikus székely családok voltak, majd ha ez sem volt elég az osztálylétszámhoz, névelemzések alapján keresték az ősi román családneveket színmagyar falvainkban. Így lett Suciú a Szőcsből, Dumitru a Demeterből stb. stb.

1924-ben Szovátán Passat Gheorghe iskolaigazgató, csendőr kíséretében járva a falut, íratott be az első osztályba 18 tanulót. A 18-ból 3 volt román, 2 zsidó, 3 roma, 5 magyar és 5 románnak nyilvánított magyar. Az „elmagyarosítottak” családnevei: Micu(Kis), Noghi, Bencke, Meghies. A következő tanévben a visszamánosítás végett beiskoláztak között: Barabasi, Domocos, Szabo, Lorintz, családneveket találunk.¹²

A szovátaiak visszamánosításáért ügyködő kultúrzónás tanítók, a román tannyelvű osztályok beindítása után, utolsó lépésként, a magyar felekezeti iskolák bezáratását tűzték ki fő céljukként. Tanfelügyelői ellenőrzéseken oktatási célokra alkalmatlannak nyilvánították a magyar iskolák épületeit. Iskoláik megmentése szinte erőn felüli intézkedésekre készítette egyházainkat. A századvégen még Marosszék egyik legmodernebb iskolájának számító katolikus iskolát új teremmel bővítették, a működési engedély megadásáért. A reformátusok lemondanak több évtizedes templomépítési szándékukról és iskola-imaház építésébe kezdenek. 1921 augusztus 21-én szentelik fel az új iskolát és a paplakot. Az építkezések ellenére tovább folyik az iskolák működésének akadályoztatása, szülők, gyerekek zaklatása a kultúrzónás állami tanítók által.¹³

Magyar iskoláink mellett a törvény legfőbb áldozata a magyar tanító volt. Az Angelescu-féle törvény VII. fejezetének 113. pontja szerint, tanító csak románul tudó, román állampolgár lehet.¹⁴ Nagytapasztalatú kitűnő tanítóinkat megalázó vizsgálatoknak vetették alá. A „visszafogadott” magyar tanítók, miután iratokkal bizonyították végzettségüket, a tanfelügyelőségtől kellett román nyelvtudásukat igazoló iratot szerezní a kinevezésükhöz. A visszafogadott magyar tanítók, a román nemzetiségük után, utolsókként kaphattak kinevezést az esetleg megmaradt helyekre.¹⁵ A román államnak tett hűségnyilatkozat, a román nyelvvizsga sem jelentett biztos állást a magyar tanítónak. Bármikor kidobhatták őket állásukból, ha a tanfelügyelő hiányosságokat észlelt nyelvtudásukban. Védelemre sehonnan sem számíthattak, 1927-re egyetlen magyar tanfelügyelő sem maradt Romániában. Nyári vakáció helyett kéthónapos nyelvtanfolyamon kellett résztvenniük a nem román származású tanítóknak. A tanfolyam vizsgával zárult. Két sikertelen vizsgát elbocsájtás követett.¹⁶ A harmincas évekre a román nyelvűvé tett iskolákban megtűrt pár magyar tanító csak románul szólhatott tanítványaihoz.

Párhuzamosan a magyar nemzetiségűeknek az elbocsájtásával, magyarul egy szót sem tudó tanítókat hoztak kiemelt fizetéssel magyar falvainkba. „Azok a tantestületi tagok...akik nem származnak az alábbi megyékből, de elmennek a következő megyékbe: Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Hunyad...és vállalják, hogy ténylegesen négy évet szolgálnak ezen megyék iskoláiban, mindaddig míg ezekben az iskolákban tevékenykednek, 50%-os fizetésemelést kapnak; fokozatokat négy évenként szerezhethetnek, az előléptetésre... megszabott időszak egy évvel csökken.

A kultúrzónába menő tanítóknak három hónapi fizetésükkel megegyező kihelyezési pénzt és ehhez járó juttatásokat adnak a házasság esetében, két fizetésnyi összeget a nem házasságoknál.

Az illető megyékben véglegesen letelepedő tanítók fokozatokat 3 évenként szerezhethetnek és a rendelkezésre álló földterületekből 10 hektárnyi kolonizálási földet kapnak...”¹⁷

Dr. Constantin Angelescu igen optimista volt törvénye kidolgozásakor. Szerinte tíz év elegendő lett volna a Székelyföld elrománosítására: „A fent elsorolt összes intézkedést csak tíz évig alkalmazzák az elemi oktatásra vonatkozó törvény közzétételétől számítva;...”¹⁸

A legionáriusok Duca ellenes merénylete után, 1933. december 30.-án, a király Angelescut nevezi ki miniszterelnöknek. Habár a kinevezés csak ideiglenes jellegű volt, nem tekinthető véletlennek, hogy ezután kezdődik a leghevesebb támadás a székely iskolák ellen. Míg az új határokat kevésbé veszélyeztető szörványok, sőt a vegyeslakosságú megyék, így Maros-Torda esetében is, a felekezeti iskolák egy része megmenekült a felszámolástól, a döntő többségben magyarul lakta megyékben egy elemi iskolának sem kegyelmeztek. A Sóvidéken, a Maros-Torda megyéhez tartozó Szovátán és Sóváraddon, a közösségek hatalmas anyagi áldozatai árán, megmenekültek a felekezeti iskolák,

az Udvarhely megyéhez tartozó falvainkban egyetlen magyar iskola sem maradt.

A magyarul egy szót sem tudó tanító és a románul egy szót sem értő székely tanulók közötti süketek párbeszédének legtragikusabb következményét, az iskolában, a rajzon és a kézimunkán kívül semmit nem tanulók nemzedékei jelentették. Írni-olvasni otthon, szüleitől tanult a két háború között felnőtt ifjuság.

A sófalvi református felekezeti iskolát egyes szerzők a Sóvidék legrégebbi, 1565-ben már működő oktatási intézményeként említik.¹⁹ Az ősi felekezeti iskola megszüntetése után létrehozott felsősófalvi állami iskolában 1933-1940 között vált teljesen románná az oktatási nyelv a kultúrznás tanítók kinevezésével.²⁰ Az itt folyó "oktatást" igen szemléletesen írja le Kovács Mózes önéletrajzi kötetében: "Édesapám az erdőszentgyörgyi lelkésztől kapott egy magyar ábécéskönyvet és abból kezdtem tanulni a betűket és az összeolvasást...

Amikor beíratk 1937-ben az első osztályba... a faluban csak román tannyelvű állami iskola működött... így az oktatás számomra egy ismeretlen és érthetetlen nyelven folyt. A tanító nem értett minket és mi sem a tanítót.. A három év alatt egy pár mondatot sikerült elsajátítani. El tudtam kérezni burgonya ültetni, vagy más mezőgazdasági munkára, családi eseményre." ²¹

A korondi állami iskolába kezdetben tovább is magyar tanítók és óvónők tanítottak, a kiemelt fizetéssel idehelyezett kultúrznás tanítók viszont szent feladatuknak tekintették az anyanyelv felszámolását. Az első kultúrznás tanító 1923-ban jelent meg a községben, számuk 1935-ig hétre nőtt.

Parajdon a bányászok gyermekeit már 1921-től az állami iskolába kötelezik íratni. 1927-ben megszüntetik a katolikus, 1928-ban a református felekezeti iskolát. 1934-től válik teljesen román nyelvűvé a tanítás. Alsósófalván, ahol Parajdhoz hasonlóan nagyszámú bányászcsalád élt, 1920. december 15-én tanfelügyelői rendeletre az ősi református iskola épületét át kellett adni az állami iskolának, lehetetlenné téve a felekezeti iskola működését. Az egyház minden igyekezete ellenére 1926-ra megszűnik a magyar nyelvű egyházi iskola. ²²

A parajdi visszaemlékezők egy részének nem maradtak negatív élményei a román tanítókról. A kommunikációs nehézségek miatt tanításról nem beszélhetünk. Az "oktatás" az állami ünnepekre való készülésből, román versek, énekek tanulásából állt, amit a "tanulók" szóról-szóra bemagoltak anélkül, hogy bármit is érthettek volna belőlük.

Ugyanakkor a tanítók egy része tagja vagy szimpatizánsa volt a szélsőjobboldali vasgárdának. Ezek már nem riadtak vissza szélsőséges sovínizta megnyilvánulásoktól sem.²³ Az 1932-ben Korondra helyezett Bota Ioan igazgató még az iskola udvaráról is kitiltotta a magyar szót: "Bota Ioan igazgató az udvaron ütötte a fejünket, ha magyarul beszéltünk"-mesélte az 1917-ben született Győrfi Péter.²⁴ Bota Ioan egyik súlyos magyarellenes fellépésének híre Gyárfás Elemér képviselő interpellációjával a bukaresti parlamentig is eljutott. Az ügy vizsgálása igazolta a szülők panaszáinak jogosságát. A román oktatási miniszter hivatalos válaszában azt állította, hogy a vétkes tanítót eltávolították állásából. A valóságban a brutálisan fellépő igazgató még 1937-ben is Korondon tanított. ²⁵

A vasgárdista tanítók még kegyetlenebbül léptek fel, a magyaroknál is jobban gyűlölt zsidó tanítványaikkal szemben. Parajdon Măslaru "tanító" vérző keresztet hasított tintaceruzájával a zsidó gyerekek homlokára.²⁶

A magyar oktatási nyelvet minden erőszak és kényszer ellenére végig megőrző felekezeti iskolák tanulóinak sem volt felhőtlen az életük. Amennyiben hivatalos oklevelet akartak szerezni tanulmányaikról, állami iskolákban kellett vizsgáznuk. Így pl. a sóváradi református felekezeti iskola végzettsége a szomszédos Kibéd állami iskolájában kellett bizonyítaniuk. ²⁷

A Constantin Angelescu féle oktatási törvény csak egy eleme volt a trianoni határok véglegességét veszélyeztető, nagyszámú kisebbség beolvasztását célzó, több minisztérium összehangolt tevékenységével végzett intézkedéseknek. A fő célt, a székelység elrománosítását nem sikerült elérniük, viszont hatalmas károkat okoztak a többévszázados hagyományokkal rendelkező magyar nyelvű oktatásnak. Tanulók ezreinek maradtak ki egész tanévek, semmit sem értve a kultúrznás tanítók magyarázatából. Kitűnő tanítók maradtak állás nélkül, ha idős fejjel nem tudták pár hónap alatt megtanulni az állam nyelvét. Az 1940-után újraindított felekezeti iskoláknak hatalmas gondot jelentett a képzett tanítók hiánya. Az elemi oktatás kimaradása nemzedékeknek tette lehetetlenné a továbbtanulást.

Az Angelescu-féle oktatási törvény kudarcát, a magyar kisebbség gyors beolvasztásának a lehetetlenségét, a román politika is belátta, ez 1945 után, az egész kisebbségpolitika gyökeres változását eredményezte.

JEGYZETEK

- 1, T. VASILESCU - G. A. STELORIAN: Călăuza membrilor corpului didactic. LEGE pentru învățământul primar al statului, Bukarest, 1927. II. fejezet, 11. 66. o. Az Angelescu-féle oktatási törvényt és a törvény alkalmazására vonatkozó részletes utasításokat tartalmazó kötet Nagy Gyula, egykori református tanító könyvtárában maradt ránk.
- 2, UO: REGULAMENT pentru aplicarea legii învățământului primar al Statului, XII. 316, 176. o
- 3, JÓZSA ANDRÁS: Korond első iskolája, In: Hazanézó, 2001/1, 14-15. o
- 4, AMBRUS LAJOS (szerk.): Honismereti olvasókönyv Korond, Firtos Művelődési Egylet, Korond, 2001. 148. o
- 5, TÓFALVI ZOLTÁN: Lapok a korondi iskola történetéből, In: EMLÉKKÖNYV 300 éves a korondi Iskola, Korond, 1996. 27. o
- 6, FEKETE Á. - JÓZSA A. - SZŐKE A. - ZEPECZANER J.: Szováta, Székelyudvarhely, 1998. 136-137.
- 7, UO: 138. o
- 8, FEKETE ÁRPÁD - SZŐKE ANDRÁS: Adatok Szováta közoktatásáról, In: A Maros megyei magyarság történetéből, Marosvásárhely, 1997. 177. o
- 9, T. VASILESCU - G. A. STELORIAN: I. m. I. 7, 66. o
- 10, UO: I. 8, 66. O
- 11, CONSTANTIN SCHIFIRNET: Dr. Constantin Angelescu: idei novatoare și acțiuni de dezvoltare a învățământului. In: Neamul Românesc, Serie nouă. Anul: V. 2010/10
- 12, FEKETE Á. - SZŐKE A.: I. m. 177.o
- 13, UO: 173. o
- 14, T. VASILESCU - G. A. STELORIAN: VII. 113, 80. o
- 15, UO: 245/b/6, 158. o
- 16, UO: Inspectorii, 5-13. o, 307/F, 174. o
- 17, UO: 314, 175-176. o
- 18, UO: 176. o
- 19, SZEKERES LUKÁCS SÁNDOR: Kodáros kincsei, Székelyudvarhely, 2002. 150. o
- 20, UO: 158. o
- 21, KOVÁCS MÓZES: A Fülöp utcából indultam, Zalalövő, 2005. 16-17. O
- 22, CSIKI ZOLTÁN: A tanítás múltja és jelene a községben. In: CSIKI Z. - HORVÁTH I. - OZSVÁTH P. - VÉCSEI A.: Rapszóné öröksége, Déva, 2006. 311-330. o.
- 23, UO
- 24, AMBRUS LAJOS: I.m. 148. o
- 25, AMBRUS: I. m. 148. o. TÓFALVI: I. m. 13. O
- 26, CSIKI: I.m. UO
- 27, GAGYI ILDIKÓ: A sóváradi iskola története, In: Sóvárád, Vass István összeállítása, 2010. 45. o

Hogyan kerültem a Felsősófalvi elemi iskolából a Marosvásárhelyi Református Kollégiumba

Gyerekkoromat háromnemzedékes családban töltöttem Felsősófalván. Édesapám 1934-35-ben az erdőszentgyörgyi református templom renoválásán dolgozott, Fülöp Ferenc lelkésztől kapott egy ábécés könyvet és abból kezdtem el tanulni a betűket, az összeolvasást, valamint az írást. Édesapám leültetett az asztalos-kerekes műhelye küszöbe elé egy kicsi székre, munkája közben útmutatást adott az olvasás-írás elsajátításához. Emlékezetem szerint nagyon hamar megtanultam olvasni és írni magyar nyelven. Ebben nagy segítségemre volt a kitűnően megszerkesztett ábécéskönyv, melyet egyetemista koromig megőriztem. Annyira kézenfekvően és világosan vezették le a különböző tárgyakból és dolgokból a betű formáját, hogy könnyen és szinte észrevétlenül sajátítottam el az olvasás és írás mesterségét.

Amikor beíratkák 1937-ben a román tannyelvű iskola első osztályába, már írtam és olvastam magyarul. A faluban magyar nyelvű oktatás nem volt, így az oktatás számomra egy ismeretlen és érthetetlen nyelven folyt. A tanító nem értett minket, de mi sem a tanítót. A magyar írás és olvasás lehetővé tette a román írás és olvasás gyors elsajátítását, melynek eredményeként az osztály első tanulója lettem. Az első osztályt 9,88-as eredménnyel végeztem, melyről diplomát is adtak (még most is őrzöm) „PREMIUL I CU MEDALIE”.

Három osztályt végeztem 1937-40 között a román nyelvű iskolában. A három év alatt több tanító is tanított, de nem nagy eredménnyel. A leckét megtanultam kívülről, anélkül, hogy értettem volna. Mikor felszólított felelni, mint a vízfolyás, úgy mondtam fel a leckét, de ha elakadtam, nehéz volt újra megtalálni a fonalat. Az első osztályban egy egyenruhát viselő hadnagy volt a tanító. Számomra hihetetlennek, érthetetlennek tűnt, hogy nem érttem tanítóm beszédét. Igaz, ő sem az enyémet. A három év alatt sikerült egy pár mondatot megtanulni és azt összefüggően elmondani, többek között el tudtam kérezkedni a tanító bácsitól burgonya ültetni, vagy szedni. „*Domnule învățător, mîine mergem la cartofi, vă rog să-mi dați voie*”. Igen fontos volt a kérezkedés is, mert különben igazolatlan hiányzást írtak, alkalomszerűen meg is fenyegettek érte.

Szeptember első napjaiban hallottam, hogy Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz, és mi is beletartozunk a visszacsatolt területbe. Nagyon örvendtem, hogy Magyarországhoz fogunk tartozni, de nem jutott el a tudatomig, addig, amíg nem láttam meg a faluba bevonuló honvédséget.

Soha nem tudom elfelejteni azt a képet, amikor egy motorkerékpáros honvéd feltűnt a bevonuló század előtt. Mintha egy más világ nyílt volna ki előttem. Kitörő örömmel fogadták, ölelték, csókolták, virággal halmozták el. Ekkor éreztem, hogy valami nagy dolog történt, hiszen

a magyar katonák ezrei vonultak át a falun ágyúkkal és más csodálatos hadiszerszámokkal. Akkor még nem foghattam fel, hogy több mint negyvenkétezer négyzetkilométer tért vissza az anyaországhoz, hogy többé már nem vagyunk jövevények, hazátlanok (bozgorok), ahogy akkor nevezgettek minket, hanem magyarok saját országunkban.

Ennek az eseménynek a hatását, jelentőségét akkor értettem meg, amikor 1940 őszén a negyedik osztályban magyarul kezdtem tanulni. Valami csodálatos érzés volt érteni azt, amit tanulunk. Kitűnő tanítóm volt a korondi származású Bíró Domokos tanító bácsi személyében. Úgy is mondhatnám, hogy az elemi oktatás csak ekkor kezdődött számomra.

Kitekintés a világra, megtanulni a Szózatot, a magyar Himnusz, verseket tanulni, amelyeket értek is. Öröm volt iskolába járni. A jó tanulók közé tartoztam, hiszen bizonyítványom az akkori osztályzat szerint kitűnő volt. Csodálatos volt ez az időszak. A szüleim örvendtek, mert jó tanuló voltam, elhatározták, hogy a negyedik osztály elvégzése után beíratnak továbbtanulásra a székelyudvarhelyi református kollégiumba. Ez meg is történt, de betegség miatt nem kezdhettem el a kollégiumi tanévet, maradt a felsősófalvi iskola ötödik osztálya.

1941-ben, pár héttel tanévzárás előtt, egy párunkat gyakran hívtak az igazgatói irodába, s érdeklődtek. Számtan feladatot kellett megoldanunk és kérdésekre írásban válaszolnunk. Kiderült, beindult az Országos Magyar Falusi Tehetségmentési Mozgalom, s ezért a sok kérdezősködés. Az igazgató azt mondta, ha tovább kell menni vizsgázni, értesítenek. Tanév végén Györfi Jóskát és engemet Székelykeresztúrra irányítottak. A szüleink fuvarost fogadtak. Jóskát az édesapja, engemet meg az édesanyám kísért el. Rossz úton szekéren Atyhán-Etédén-Énlakán-Gagyon át több mint egy fél nap alatt tettük meg az utat. Székelykeresztúrról a szekér visszatért. Minket az Unitárius Kollégium Internátusában szállásoltak el.

Megkezdődtek a vizsgák, de több napon át tartott, mert közben kirándulni, látogatni vittek, például a vajgyárat, tudományos filmeket vetítettek, tehát nemcsak vizsgáztattak, hanem tanítottak, szórakoztattak is. Itt is mindenféle dolgozatot írtak, kérdésekre írásban kellett válaszolni, számtan feladatokat megoldani. A tanár elmondott egy szöveget idegen nyelven és utána nekünk is el kellett mondani (már aki tudta). a vizsgán egyéni beszélgetést is folytattak velünk, többek között megkérdezték, hogy mi szeretnék lenni. Én azt feleltem, hogy gépészmérnök, arra meg, hogy hol szeretnék tanulni, válaszem az volt, hogy Marosvásárhelyen vagy Kolozsvárt. A vizsga végén összegyűjtötték mind a huszonnyolc vizsgázót és azt mond-

ták: „Na, fiúk huszonnyolcan voltatok vizsgázni, titeket beraktunk egy rostába, a rostát addig ráztuk, amíg csak tizennégyen maradtak benne. Aki benne maradt, az tovább tanulhat, mint állami ösztöndíjas (Horthy díjas)”. Azt mondták, hogy a vizsga eredményéről majd értesítenek.

Györfi Jóska, és a szülők gyalog jöttünk haza Felsőfalvára. Itthon folytattuk a megszokott mindennapi falusi életet és vártuk az értesítést. Édesapám már kezdett idegeskedni, hogy nem érkezett értesítés. Jóskával is valahányszor találkoztunk, beszédtema volt a vizsgánk eredménye. Június végén vagy július elején megérkezett az értesítés, hogy mindkettőnk vizsgája eredményes volt. Nagyon örvendtek a szüleim is az értesítésnek. A választ a magyar Vallás és Oktatásügyi Minisztériumtól kaptuk a következő szöveggel: ... „értesítem, hogy Mózes fiát, aki a folyó évi képességmegállapító versenyvizsgán részt vett, az intéző Bizottság határozata szerint az 1942/43. iskolai évben a Marosvásárhelyi Ref. gimnáziumba felvételi díj fizetése nélkül és tandíjmentesen beíráthatja. A gyermek okmányaival (születési anyakönyvi kivonat, iskolai bizonyítvány és újraoltási bizonyítvány) szeptember hó 5.-én jelentkezék a gimnázium igazgatójánál....”

Az intéző Bizottság megbízásából
Dr. Szombatfalvi György
tanügyi főtanácsos

Nagy öröme volt a családnak, hiszen a tandíjmentesség, internátusi ellátás nagyon sokat jelentett anyagiakban. Ezt a nyomtatott típus-levelezőlapot még most is őrzöm, hiszen ez adott irányt életutamnak.

Édesapám szeptember 5-én beíratott a marosvásárhelyi református gimnáziumba, ez alkalommal elmondták, hogy mit kell vinni az internátusba, a tanévkezdéshez. Felkészültünk a tanévkezdéshez. Szeptember nyolcadikán édesanyámmal beutaztunk Marosvásárhelyre. Az utazás körülményes volt, mert Parajdról vonattal kellett utaznunk Balavásáráig, ugyanis ott volt a végállomás, mert a magyar-román államhatár a szomszéd falunál, Kóródon volt. A nehézség az utazásnál abból adódott, hogy töltött szalmazsákokat meg ágyneműt kellett vinni. a megtöltött szalmazsákkal bizony nehéz volt felszállni a vonatra, meg feltenni az autóbusz tetején lévő csomagtartóra. A többi csomagunk az átalvetőbe (székelykuffer) volt csomagolva. Balavásárról autóbusszal mentünk Vásárhelyre. A város között cipeltük a nagy málhánkat és édesanyám egyik ismerősénél vertük fel a szálláshelyünket. Innen indultam a kollégiumba, ahol rövid idő alatt engemet elszállásoltak az internátus 2-es számú szobájába. Ha jól emlékszem, haton voltunk a szobában, a szobafőnökkel és a helyettesével együtt. Az első A osztályba osztottak be. Barabás Béla fizikatanár – később a Marosvásárhelyi Orvosi- és Gyógyszerészeti Intézet professzora – lett az osztályfőnököm.

Kovács Mózses

BÖLÖNI DOMOKOS:

Nyárádmelléki ősz

*Bekecs alatt Nyárád tere –
szülőföld kérges tenyere.
Igebokrok pókhálóján
teng-leng Bocskai szelleme.*

*Bekecs alatt szíved tája,
doromboló dombok nyája.
Száll az őszi kristálycsendben
Szentiváni szép nótája.*

*Zsellér vagy, te büszke székely?
Egedre milyen nap jó fel?
Mikor hoz rád szabadságot
a mennyei jóvátétel?!*

*Ezerédes álompárát
küld föléd a szőke Nyárád.
Ezüstpermet hull a bajra.*

*Mint izgató kenyérillat,
a Bekecsről friss fuvallat –
remény szítál az udvarra.*

P BUZOGÁNY ÁRPÁD:

egyedül való virág éneke

*sírt a szívem forrott égett
olyan nagyon vágyott téged
nem láttam mást csak a napot
az is már magamra hagyott*

*nincsen csillag csak te lehetsz
bánatomnak borús kereszt
múljon már el a fájdalom
legyél nekem vigadalom*

*vártalak már álló hétig
sírásomat mért is kérdik
hogy nyíljon már az a rózsa
kinek harmat az adósa*

*nem ragyog rám szemed fénye
nincs ki szívem tőled védje
holdvilággal testvér vagyok
hajnal után az sem ragyog*

A SÓVIDÉKI LÁZADÁS 1919 TAVASZÁN

(1919. március 29. - április 6.)

Az I. világháborút követő időkben a Székely Hadosztály 1918. december végétől 1919. április 26-ig tartó, több mint négy hónapon folytatott harcairól ugyanúgy nem sokat tud a magyar közvélemény, mint a székelység önvédelméhez szorosan kapcsolható sóvidéki lázadásról sem.

Amíg a Magyarországon kiadott tankönyveinkben még a 3. évezred küszöbén sem lehet szinte semmit sem tudni a Székely Hadosztály hősi-es harcairól, így nem lehet csodálkozni azon sem, hogy az alig néhány napig tartó sóvidéki lázadásról még a magyar történészek jelentős része sem tud szinte semmit. Pedig már 1929-ben megjelent Kóréh Endre „Erdélyért” A székely hadosztály és dandár története 1918-1919 című könyve, majd más kiadványokban megemlékeztek a székelyek I. világháborút követő hősi-es harcairól. Igaz, hogy 1945-ben épp egy székely ember és egyben magyar katonatiszt, Magyarországi ideiglenes kormányának miniszterelnöke dálnoki Miklós Béla vezérezredes a szovjet kommunisták és magyar helytartóik nyomására rendeletben tiltotta be, idexre tetette Kóréh Endre könyvét is többek között. Több évtizeden keresztül tiltották azokat a műveket, amelyek a XX. századi nagy tragédiákat, az I. és a II. világháború történéseit, a trianoni és párizsi békediktátumokat vagy éppen a Székely Hadosztály harcait reálisán mutatták volna be. Kedves kivétel Raffay Ernő, aki 1987-ben Erdély 1918-1919-ben, illetve Magyar tragédia, Trianon 75 éve címmel 1990-ben igen fontos műveket jelentetett meg, így legalább a Székely Hadosztályról a történelem iránt érdeklődő olvasó megtudhat néhány fontos adatot. Raffayt követően szerencsére napjainkra már elég sokan kezdtek írni erről a kérdésről, sőt néhány évvel korábban már az is megtörténhetett, hogy a fiatal történész hallgatók közül is akadt olyan, aki államvizsga dolgozatát épp a Székely Hadosztályról írta és védte meg.

A jelenlegi magyar történetírára a mai napig az jellemző, hogy sok olyan történelmi eseményről hallgatnak, ami a szomszéd államok történelmi érzékenységét sértheti. Ezen kívül az is elmondható, hogy még a mai napig is csak azok a történészek adhatnak ki tankönyveket Magyarországon, akik betagozódnak abba szellemi irányzatba, akik szellemi rokonai a magyarságot legyőző hatalmak politikusainak és történészeinek. Jellemző, hogy milyen szívósan él tovább a szovjet elnyomás alatti tankönyvek szemlélete és közvélemény-formáló, átforgató és manipuláló igyekezete, mert még a 2002-ben kiadott középiskolai tankönyvben is a „bűnös magyarság, bűnös nemzet” szemlélete él tovább, ahelyett, hogy legalább a megmaradt Magyarországon próbálkoznának meg egy viszonylag objektív és nem magyarellenes történetírással. Mélyen hallgatnak ezek a szerzők arról, hogy a történelmi Magyarország felszámolása ellen milyen kemény harcokat folytattak a Székely Hadosztály katonái. Egyáltalán meg sem említik egyes tankönyvírók a Székely Hadosztály honvédő harcait, így nem csoda, hogy a sóvidéki lázadásról még a „szakmabeliek” sem sokat tudnak. (pld. Kovács István – Kovácsné Bede Ágnes: Történelem 12. osztály, Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen, 2001.) Míg Károlyi Mihály dilettáns, felelőtlenül hiszékeny pacifista, az alkotmányos rendet felszámoló időszakáról több oldalon tudnak értekezni, addig mélyen elhallgatják azt a tényt, hogy a minden alkotmányos felhatalmazás nélkül uralomra jutó, az u.n. „öszirózsás forradalom” politikusainak első ténykedése Magyarország széttöltésével kezdődött. Történetírásunkban a mai napig nem nagyon hangsúlyozzák azt, hogy **1918. november 3-án** Pádovában az olasz delegáció egyrészt, másrésztől az osztrák-magyar delegáció megkötötte a fegyverszüneti egyezményt, melynek magyar szempontból olyan fontos előírásai voltak többek között, hogy **garantálták Magyarország határait és területi egységét.** Viktor Weber az Osztrák-Magyar Monarchia az olasz fronton harcoló hadsereg parancsnoka, a magyar határok vonatkozásában olyan jelentős előírást rögzített és írt alá, hogy Magyarország határai Horvátország nélkül változatlanul megmaradnak. Weber gyalogsági tábornok a Károlyi-kormány hozzájárulásával, annak tájékoztatása mellett kötött fegyverszüneti szerződést. Szövegét eljuttatta a magyar kormányhoz. Tehát: tudtak róla, ismerték, elfogadták és fegyverszüneti szerződésnek tekintették a

Pádovai egyezményt. Ennek ellenére Károlyi Mihály tárgyalásokat kezdeményezett az Antant hatalmakkal, ahol a Franchet de'Esperay francia tábornok megállapodott az illegitim magyar kormány képviselőivel.

Károlyi Mihály dicstelen emlékeztető ténykedésének köszönhető, hogy a fenti fegyverszüneti egyezmény megkötésének dacára Belgrádba utazik és **1918. november 13-án** éppen ő kezdeményezte Magyarországgal kapcsolatosan egy olyan béketárgyalás megkezdését, mely nem garantálja hazánk területi integritását. A több százezer magyar katonát meghaladó hadsereget Linder Béla hadügyminiszternek nevezett személy felosztatja – híres-hírhedt mondását sok magyar ismeri: Nem akarok katonát látni! -, sőt a magyar hadsereg fegyvereit a Magyarországon élő nemzetiségek között ezer számra osztatja szét. Ő az a dicstelen emlékeztető kalandor, aki nem engedélyezi a magyar embereknek, hogy megszervezzék az ország önvédelmét, az egyre inkább nyilvánvaló imperialista területszerzések ellen. A tétova és dilettáns magyar hadvezetés ugyan fel akarja állítani 1918 decemberében a 38. hadosztályt, de fegyvert nem ad hozzá. Kolozsváron létrejövő Székely Hadosztály azonban fegyverek hiányában is megalakul, melynek dicső harcainak idején lassan kezd kibontakozni a fegyveres nemzeti ellenállás, ugyanis az egyre nagyobb méreteket öltő idegen nemzeti elnyomás ellen a székelység is megpróbálja megvédeni érdekeit. Ennek a fegyveres ellenállásnak egyik fontos mérföldköve a sóvidéki lázadás. Mivel a székelyföldiek kívül sokan nem ismerik azt, hogy pontosan hol is helyezhető el a Sóvidék és mely települések tartoznak e tájegységhez, ezért érdemes behatárolni ezt a vidéket.

(Udvarhelyszék és Marosszék határán található Sóvidék településeiről tudni kell azt, hogy míg Sóvárád, Szováta és Ilyésmező Marosszéken van, a Sóvidék többi települése Udvarhelyszéken található. Felsősófalva a Székely-Sóvidék központi fekvésű települése. A Székely-Sóvidék települései a központi fekvésű Felsősófalvához viszonyítva, az alábbiak szerint helyezkednek el: nyugatra van Parajd (3 km), Szováta és Ilyésmező (15 km), illetve Sóvárád (19 km). Keletre találjuk Békástanyát (Felsősófalva szőrványtelepülése), 3 km. Másiképpen Sófalvi hegynek is mondják), Pálpataka, (5 km), Fenyőkút (9 km) Korond (6 km), Kalonda-tető tanyavilága (10-12 km), dél-keletre Atyha (5 km) és délre Alsósófalva (1 km). Sóvidék lakóinak túlnyomó többsége a mai napig székely-magyar.) (Szekeres Lukács Sándor: Kodáros kincsei, Fejezetek a Székely-sóvidék történelméből; Székelyudvarhely, 2002.)

A nemzetközi jog szerint a román hadseregnek nem volt semmilyen jogcíme arra, hogy a Maros folyótól északra behatoljon, sőt a folyótól délre eső területeken is csak rendvédelmi feladatot láthatott volna el, megtartva a magyar közigazgatást. A román hadsereg ahogy bevonult Erdélybe eltávolította a magyar polgári adminisztrációt és mindenkit felszólított arra, hogy szolgáltasson be mindenféle lőfegyvert. A felszólítást atrocitások követték a helybéli lakosok ellen.

Nagy Györgyné Vinczeffy Zsuzsánna

Az I. világháború borzalmait azonban ezt követően is folytatták, magyarok ezrei véreztek el az értelmetlen, imperialista, a világ és a magyar föld újrafelosztását célzó háborúban. A világháború vége felé a harcoló felek kezdtek kifulladásra. A német és magyar csapatok 1918 késő őszen visszavonultak Romániából, de ezzel együtt a háborúskodásba belefáradt Magyarország ellen a gyengén felszerelt román hadsereg kezdte megszállni a káoszba és zűrzavarba merült országot.

A belgrádi fegyverszüneti megállapodás értelmében a Székelyföld is a román hadse-

reg által megszállandó övezetbe került. Miután a magyar határvédő csapatok a teljes felbomlás állapotában vonultak vissza, az első román járó 1918. november 12-én megérkezett Gyergyótölgyesre, majd az egyezmény aláírásának napján, november 13-án Gyimesbükköt is megszállták, majd a szorosokat is biztosították. Sem a csíki, sem a székelyudvarhelyi Nemzeti Tanács nem tervezett, nem készített elő fegyveres ellenállást, sőt megtiltotta azt. 1918. november 26-án Csíkszereda is megszállás alá került, majd december 6-án Székelyudvarhelyre is bevonult a román katonaság. A román hadsereg a „szövetségesek” képviselőjében, mint megszálló hadsereg érkezett, azonban már 1919. januárjában megkezdődött az államhatalom átvétele, a nagyszebeni Kormányzó Tanács hatalmának elismertetése, amely a Székelyföldet is a román állam részének tekintette, annak ellenére, hogy a belgrádi egyezmény értelmében a magyar polgári adminisztráció kellett volna igazgassa e területet. A megszállás kezdetén, 1919. januárjában Székelyudvarhelyen kísérlet történt az ún. „Székely Köztársaság” kikiáltására, de a kezdeményezés hamar kifúlt, ugyanis a székelyek abban reménykedtek, hogy sikerül a továbbiakban is Magyarországhoz tartozniuk és ezért sem akartak egy önálló országot létrehozni. (Bárdi Nándor: Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918-1920. Aetas. 1993. 3. 76-120.) A magyar kormány tehetetlensége miatt nem volt megfelelő akarat és fegyveres erő a honvédelem megszervezésére. A megszálló idegen hadsereg kifosztotta az emberek házait, minden értékes ingóságot egyszerűen elkoboztak, elraboltak, a fegyvertelen székelyeket, férfiakat, nőket, fiatalokat és öregeket, de még a gyermekeket is bottal verték végig. Sokan egész életükre megnyomorodtak, míg mások belehaltak a kegyetlen katonák ütlegetéseibe. (Atyhai Dominus Historia, 53.0.). A hadsereg mellett, rendfenntartó erőket is hagytak, később pedig csendőrörsöket szerveztek Szovátán és Parajdon (18 csendőr). Az osztrák-magyar hadseregben is volt testi fenytés, kikötés, de az új rendfenntartók által alkalmazott fenytési módszer, a botozás még most is iszonyattal tölti el a visszaemlékezőket. „Le egy karszékre, leszorították, le a nadrágot, s bottal úgy elverték, hogy freccsegett a vér. Láttam ilyenit!” (Mesélték a visszaemlékezők) Sokan egész életükre nyomorékká váltak, vagy belehaltak az ütlegekbe.

A megszállást nyomon követte a fegyverek összeszedése. Korondon január első felében a parajdi csendőrkatonák házról-házra járva összeszedték a fegyvereket. Kovács Andor 40 tagú nyáradremetei csapata azonban jól elrejtette fegyvereit, mivel a felkelés alatt, mint fegyveres egységet írják le őket a visszaemlékezők.

A katonai megszállással párhuzamosan, házról-házra járva összeszedték a székelyek fegyvereit, nehogy védekezni tudjanak. A székelyek a magyar kormány tehetetlenségének dacára, igyekeztek megszervezni szülőföldjük védelmét. Ilyen körülmények közt, Székelyföld elfoglalását követően, három és fél hónap múlva megkezdődött Sívóidék környékén az a mozgalom, amit a szóhasználat sívóidéki lázadásnak nevez. A magyar kormány tehetetlenségének dacára a magukra hagyott székelyek megpróbálták megvédeni hazájukat, számos székelynek sikerült elrejtetnie fegyverét, Kovács Andor – már említett - nyáradremetei csapatában pld. 40 fegyver volt, amit alkalomadtán elő lehetett venni.

Az 1918. december elsejei gyulafehérvári gyűlésen az erdélyi románság proklamálta elszakadási szándékát és ezzel egy időben a királyi román hadsereg átlépte a Kárpátok vonulatát, az egykori Magyarország határát. December első heteiben a Maros mentén húzott demarkációs vonalig szállták meg Erdélyt, így az egész Székelyföld román uralom alá került, ahol a nagyszebeni Kormányzótanács képviselte időlegesen a főhatalmat.

Annak ellenére, hogy a román hadsereg több alkalommal felszólította a frissen megkaparintott ország lakosait, hogy fegyvereiket szolgáltassák be, még 1919-ben is elég sok székely férfinál voltak kézfegyverek, amelyeket azért nem adták le az idegen hatalom képviselőinek, mert reménykedtek egy nemzeti honvédő háború eljövételében.

1919 januárjára a cseh és román csapatok előnyomulásával megváltozik Károlyi Mihály magatartása is. Tombor Jenő alezredes vallo-mása az 1920-ban lefolytatott Stromfeld perben azt mutatja, hogy a Hadügyminisztériumban valóban tervbe vették az ország katonai felszabadítását. Tombor Jenőt Stromfeld a minisztérium V. osztálya vezetőjévé nevezte ki, s így biztos információhoz jutott, miszerint a titkos tervben 18 hadosztályból és 3 székely hadosztályból álló erős hadsereg felállítására szerepelt, amellyel „a cseh és román előrenyomulást vissza lehetett volna verni.” (Raffay Ernő: Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal, Tornado Donnenija Kft., Budapest, 1990, 75. old.)

1919 tavaszán a sívóidéki székelyek is elérkezettnek látták az időt, hogy a készülődésből a tettek mezejére lépjenek. A néhai Fábán

Domokos, Kovács (Ész) Mózes és Parajdi Márton felsősófalvi lakosok elbeszélése szerint, - akik több alkalommal meséltek e sorok írójának az 1919-es sívóidéki lázadásról, - a székelyek azt tervezték, hogy a Székely hadosztály csapatainak támadásával egyidőben, a Székelyföldről is fegyveresen fognak fellépni az idegen csapatok ellen, ugyanis a gyengén felszerelt idegen hadsereget a belső ellenállás összeroppantja és hamarosan el kell hagyni Magyarország területét.

Az előzményekhez hozzátartozik az, hogy a román hadsereg 1916. augusztus 27-én hadüzenet nélkül megtámadta Magyarországot, a védtelen magyar, polgári lakosságból nagyon sok ember ellen súlyos atrocitásokat követtek el a Sívóidéken. Elég megemlíteni, hogy az udvarhelyszéki Alsó-, és Felsősófalváról vagy Parajdról milyen sok embert hurcoltak el vagy végeztek ki. *Alsósófalváról* elhurcoltak 118 személyt és helyben megölték kettőt: Kacsó András 21 éves (1916 október) és id. Kacsó András 74 éves férfiakat. *Felsősófalváról* elhurcoltak 84 embert. Helyben megölték Krall Mártont, aki sántaságára hivatkozva nem bírta tartani a lépést a többivel, Szitás Dénes 8 éves gyermeket, továbbá Veres Lajost és özv. Veres Sámuelnét. *Parajdról* csak a református magyarok közül 27 személyt, a római katolikus vallású magyarok közül 6 személyt hurcoltak el s ami döbbenetes, hogy köztük volt a mindössze 2 és fél éves Fülöp Vilma és a 3 éves Kénesi Mária. A többi elhurcolt parajdi székely 9 és 72 év közötti volt. A parajdi vérengzés 1916. október 1-i áldozatai közül pl. az alábbi személyeket lehetett azonosítani, a halotti anyakönyvi bejegyzések szerint: Antal Mózesné Hegyi Ágnes, ref., 67 éves, főbelőve, Balázs Józsefné Csalóka Judit, ref., 42 éves, főbelőve, Borsos Benjámin 65 éves, siklódí ember, aki véletlenül épp Parajdon járt, Cseresznyés Sándor ref., 71 éves, főbelőve, Cseresznyés Sándorné Szász Julianna, ref., 62 éves, főbelőve, Illyés J. Ferenc, ref., 16 éves, főbelőve, Illyés Sámuelné Pestinka Lúdia, r.kat., 65 éves, főbelőve, Illyés Sándorné Koncz Sára, ref, 58 éves, főbelőve, Kelemen Mihály 85 éves az elhurcolás alatt belehalt a verésbe, Mátyás János r.kat., 57 éves, ló után kötve húzták, majd főbelőtték, Szabó Ferencné Illyés Teréz, r.kat., 68 éves, főbelőve.

Az 1916-os kegyetlenkedéseket a sívóidéki magyarok nem felejtették el, még az 1980-as években sem, az idősebb emberek sokáig emlegették az emberségükből kivetkőzött ellenség tetteit, nem hogy 1919 tavaszára elfeledték volna e rémtetteket.

A sívóidéki lázadásról szóló írások, emlékezők nem feledkeznek azokról a szenvedésekről, amelyeket ezeknek a falvaknak 1916-ban, a román hadsereg betörésekor kellett elszenvedniük. Ezek akkor még olyan friss emlékek voltak, amelyek növelték a lakosság elkeseredettségét, s az első adódó alkalommal e szomorú emlékek tudatában cselekedtek. 1916 szeptemberében ugyanis a bevonuló román katonaság nagyfokú zsákmányolással mellett tömegesen gyűjtötte össze a helyi lakosokat és akik nem bírtak megszökni vagy elmenekülni, fegyveres kísérettel kerültek Ó-Románia földjére, sokan soha sem láthatták viszont szülőfalujukat. 1916. október 1-jén, a román hadsereg itt tartózkodó egységei Parajd faluhoz tartozó Zsögöd végében (a Gyergyó felőli rész) a deportálásnak ellenszegülő helyieket azonnal főbelőtték. A három sívóidéki faluból 235 személyt hurcoltak el és helyben meggyilkoltak 18 ártatlan embert, de az elhurcoltak közül sem mindenki tért haza. A román hadsereg bejövételkor mindenkit a kijelölt helyre parancs szerint gyűjtöttek össze három napra, fegyverrel őrizve, mialatt zavar-talanul rabolták a falut. A házaknál itt-ott találtak otthon maradt, elbujt embereket, akiket legtöbbször megverték, sőt egyeseket főbe lőttek. Az idegen csapatok mindhárom helységben 1916. szeptember 29-től, 1916. október 6. -ig tartózkodtak: Alsósófalván főleg kozákok és román gyalogság, Felsősófalván a román hadsereg egységei, Parajdon szintén a román hadsereg egységei. A sívóidéki falvakból ártatlanul elhurcolt lakosok közül egyesek soha se jöttek haza, valószínű, hogy erőszakos cselekmények áldozatai lettek.

A román hadsereg hirtelen jött támadása azonban hamar kifúlt, ugyanis a magyar és német hadsereg rövid időn belül kiűzte az ellenséget Magyarországról, sőt folytatva az ellentámadást 1917-re Románia szinte teljesen megszűnt létezni és kénytelen volt külön békét kérni.

Az I. világháború befejezését követően a magyar kormány azonban nem tett semmit az ország integritásának megőrzése érdekében, így fordulhatott elő, hogy a gyengén felszerelt és mindössze 5-6000 főt számláló román hadsereg bevonulhatott Magyarországra. Károlyi vezette kormány naívan bízott az Antant ígéreteiben.

A román hadsereg nem sokat törődött még a belgrádi egyezmény-nyel sem, ahol a magyar illegitim vezetés megállapodott Vix francia ezredessel, hogy a Maros folyó vonaláig alakítanak ki egy demarká-ció övezetet, ahová a román csapatok ideiglenesen bevonulhatnak.

A román csapatok már 1918. december 2-án átlépték a Maros folyó vonalát és folytatták Magyarország elfoglalását. Amikor a „magyar” kormány jegyzékben tiltakozik ezek miatt – ahelyett, hogy csapatokat küldene –, a románok azt válaszolják, hogy nekik Vix ezredes megengedte, hogy megszállják Gyulafehérvárt, Nagyenyedet, Kolozsvárt, Dést, Máramaroszigetet, stb.

A Székely Hadosztály honvédő harca alatt a Székelyföldön maradt székelyek sem nyugodtak bele a megszállásba. A székelyföldi általános elégedetlenség a megszálló hatalom elleni szabotázs akciókban is megmutatkozott. Márciusban megszaporodtak az „államellenes” cselekedetek. A dési román hadosztályparancsnokság 538/1919. rendelete szerint, amelyet a szovátaik községéhez is megkapott olvasható az alábbi parancs: *«Hogyha a telefon vagy távirat vonal valamely helyen megrongálva találatik a tettest azonnal főbe lövik, ha a tettes nem kerül meg a községre hárul a felelősség.»* Itt is felmerült a kollektív bűnösség elve, amelyet a későbbi események során is előszeretettel használtak a román hatóságok a lakosság megfélemlítésére.

Az új hatalom berendezkedésével egyre nehezebben jutottak be a magyarországi újságok, folyóiratok Erdélybe. A Magyarországról jövő postaküldeményeket egyszerűen elégették a kolozsvári állomáson. Az atyhai plébániára eljutó utolsó folyóirat pl. az Alkotmány január 11-i száma (Atyhai Domus Historia, 54.0.). Pontos információk hiányában egyre képtelenebb álhírek terjedtek el a Sóvidéken. A leggyakrabban visszatérő téma a magyar hadsereg állítólagos offenzívája volt. Erről meséltek később gyerekkoromban Fábán Domokos, Parajdi Márton és Kovács Mózes egykori szemtanúk.

A sóvidéki események alapjául több helységben is az a hamis hír szolgált, hogy a román katonaság vissza fog vonulni Erdélyből, ugyanis a Székely Hadosztály erős támadást indított az ország felszabadításának érdekében. Az álhírek miatt riadókészültségbe helyezték Kovács Andor nyárádrémetei csapatát is, várva az első biztos hírt támadó akciójuk megindítására.

A sóvidéki lázadás azzal kezdődött, hogy a deményházi vasútállomásra 1919. március 29-én távirat érkezett, mely szerint „a magyar állami vasúti alkalmazottjainak a román hatóságok az eskü letételét elengedték.” (Bencze János: Deményháza monográfiája. Kiadatlan kézirat., 1976/27) Ezt a táviratot a vasúti munkások úgy értelmezték, hogy megszűnt a román megszállás.

A székely vasúti munkások a kocsmában ünnepelték meg a hírt, melyet a magyar hadsereg közeledtével magyaráztak. Délután egy román csendőrt, aki a lovak rekvirálásából Nyárádszeredából Remete felé tartott, a felkelő székelyek megtámadták, késsel megsebesítették (Balogh Lajos visszaemlékezése, 1921; Bencze, 1976/28). A sebesült csendőrt társai feltűzött szuronnal kísérték az orvoshoz.

A deményházi, tévesen értelmezett távirat híre megbolydította az egész felső Nyárádrémét. Nyárádrémén Kovács Andor, Kovács György és Ernő a felfegyverzett remetei férfiakkal megtámadták a csendőrsőt. Lefegyverezték és egy pincébe zárták a román csendőroket. Küldöncöket menesztettek a nagy- és kis-nyárádréméti falvakba, csatlakozásra szólították fel a frontharcos székely férfiakat. A Nyárád felső folyásának falvaiban gyorsan terjedt a mozgalom, amely céljaul Marosvásárhely felszabadítását és a román katonaság lefegyverzését tűzték ki. A felkelők abban reménykedtek, hogy a Székely Hadosztály, Erdély nyugati területeiről megindítja offenzíváját és így sikerül felszabadítani Magyarországot az idegen uralom alól.

Már 1919. március 29-én Deményházán a tévesen értelmezett távirat hatására – a Sóvidék közelében – „egy nyárádrémetei román csendőrt, aki Nyárádszeredából a lovak rekvirálásából haza felé tartva, az úton a szövetkezet előtt megtámadták és brutálisan bántalmazták, megsebesítették, fegyverét elvették” olvasható más forrásokban is.

A férfi lakosság megindult Marosvásárhely felé, csatlakozott a lázadáshoz Köszvényes férfi lakossága is. A felkelők a hodosi útig jutottak el, de amint látták útközben, hogy az útból levő községek lakói nem csatlakoznak, így csendesen visszatértek otthonaikba. Ugyanígy tett Márkod és Kendő lakossága is, míg mások a Sóvidék felé fordultak, hogy csatlakozásra bírják az ott élő székelyeket. A helyi késői visszaemlékezők többnyire csak apróbb részleteket vagy egy titokzatos kolozsvári kezdeményezést emlegetnek, amelynek futárai valamilyen okból nem érkezhettek meg e vidékre, és így a helyiek nem értesülhettek az időközben lefűjt akcióiról. Erről beszélt a felsősőfalvi Fábán Domokos, Parajdi Márton vagy Kovács (Ész) Mózes is annak idején e sorok írójának.

Az 1916-os betörés eleven és fájó nyomai, az új hatalom erőszakossága, az újabb rekvirálások és kegyetlenkedések nyomasztó hatása a hirtelen megzavart lakókat arra készítette, hogy védjék meg szülőföldjüket.

1919. március 31-én a délelőtti órákban (Maros megye levéltára, 1919/31) a remeteiek felszedték a Parajd felől közeledő személyvonat előtt a síneket és a közeli erdőből figyelmeztető lövéseket leadva, megállították a vonatot (Balogh Genovéva visszaemlékezése,). A vasúti kocskban mintegy száz felfegyverzett székely férfi indult el Szováta irányába (Maros megyei levéltár, UO.), s déli 12 órára érkeztek Szováta. Körülvették a csendőrség épületét, és rövid tűzharcban elfoglalták. A harcban egy csendőr meghalt és többen megsebesültek.

A csendőrség épületének elfoglalása után a nyárádrémeteiek és a hozzájuk csatlakozó szovátaiak elfoglalták a postát és a vasúti állomást (Erdélyi mártírok, 248.0.). A szováta fiatalok feltörték a sóőrök fegyverraktárát és elvitték az ott talált fegyvereket (Fekete-Józsa-Szőke-Zepeczner, 1998/119). Szovátaiban ebben az időben mintegy 25 puskát állt rendelkezésre, melyet a sóőrök használtak addig a só őrzésére.

A szováta Lőrinczi András (szül. 1912) visszaemlékezése szerint „amikor jöttek a remeteiek megálltak a [szováta] csendőrség előtt, egyik bekialtott: A parancsnok jöjjön ki! Egy káplár jött ki, le is lőtték és elmentek Parajd felé. A lelőtt csendőrt másnap délután 2 órakor temették Szovátaiban.” A szováta plébános feljegyzése szerint: „március 31-én 12 órakor lelőtték Flóra Jánost (25 éves) Csendőrlaktanya folyosóján.” (Halotti Anyakönyv. 1919.10. bejegyzés. ÁltMv. 88. iratcsomó. 184.) A szovátaik köztemető bejáratától jobbra eső egykori görög katolikus temetőrészben nyugszik az alig 25 éves Florea Constantin káplár. Sírkövének felirata:

„Amintirea decedatului caporal Florea Constantin din Compania de jandarm Mures cazut victima datoriei fund omorit de revolutionarii secui in martie 31”.

Sírkövének felirata magyarra fordítva az alábbi: „Florea Constantin tizedes emlékére, aki a Marosi Csendőrség egységében szolgált és aki a kötelességét teljesítve áldozat lett, mivel a székely forradalmárok március 31-én meggyilkolták.”

A szovátaiak közben elfoglalták a csendőrséget, a vasútállomást és a postát is. A mozgalom hírére a Sóváradiak is feljöttek Szováta. Farkas Dénes szakaszvezető a szováta állomáson „egy vadászfegyverrel rálőtt Donetea román hadnagra, ... a lövés célt tévesztett és egy pár serét a tisztiszolga lábába fűródott, nagyobb sérülést nem okozott.” (Laár Ferenc: A sóvidéki székely felkelés. Erdélyi mártírok és hősök aranykönyve. Pécs 1941. 18.) Ennek ellenére nem sokkal később Farkas Dénes ezért a tettéért életével fizetett. A szováta középületek elfoglalása után a remetei felkelők nagy része hazaindult, hogy később az udvarhelyszékiekkel együtt indítandó támadásra a felső-nyárádréméti seregét megszervezzék. Kovács Andor és Kovács György immár jórészt szovátaiakból álló serege három szekérrel, a fegyvereket a meglepetés-szerű támadás sikere érdekében a szekérekbe rejtve, továbbindultak Parajd irányába és délután 4-5 órakor három szekérrel Parajdra érkeztek. Azzal a hírrel és felszólítással jöttek, hogy „az udvarhelyi székelység vonuljon Marosvásárhelyre és készüljön az ellenség háttámadására. A parajdi férfiak hirtelen szervezkedtek, percek alatt lefegyverezték a 12 főből álló csendőrséget... lovas futárok szólították fel a vidék falvait a csatlakozásra.” (Dobos Ferenc: Elfagyott remények. Székelyföld írásban és képen. 212-213.o.) A szovátaiak megérkezésével egyidőben Parajd katonai parancsnoka, egy román hadnagy a temetőt keresztül elmenekült. A menekülő román csendőrpáncsnokot Korondon fogták el és egy társával együtt bántalmazás nélkül szekérrel visszaküldték Parajdra. Laár Ferenc parajdi református lelkész leírásából tudhatjuk meg, hogy 1919. március 31-én délután 4-5 óra között Szabó Nándor főszolgabíró, Leveleki Béla sómalom igazgató, Brósz Alfonz gyógyszerész és az új román katonai parancsnok társaságában a gyógyszerész épületében tárgyaltak, amikor hirtelen fegyverropogások hallatszottak a faluból, és „itt vannak a magyar katonák” - kiáltások szűrődtek be a szobába. A román hadnagy azonnal elmenekült a katolikus temető irányába. Közben főleg szováta és más idegen emberek fegyveresen kísérték a helyi csendőrlaktanya irányából három társzerkeret és a parajdiakkal együtt közösen lefegyverezték a román csendőrséget. A falu katonaviselt férfit katonai alakulatba szerveződve rövid időn belül megszervezték az őrséget és bejárták az egész települést. A helyi csapatok parancsnokának Boócz Endre tartalékos századost tették meg, századparancsnokok Mánya Gerő főhadnagy, Zilahy Sebess Géza és Benkő Mózes hadnagyok lettek.

Kováts György, a nyárádremetei felkelők egyik vezére, Mánya Gerő kereskedő lakására sietett, és felszólította, hogy szervezzon egy századot, és azt vigye be Marosvásárhelyre (Erdélyi mártírok, 221.0.). Miután a parajdi csapat szervezése megkezdődött, a szovátaiak visszatértek falujukba.

A parajdi felkelő századot még aznap este megszervezték és a század szervezésével párhuzamosan lovas küldöncöket menesztettek a környező községekbe. Atyhába estefelé „... lovas küldönc érkezett, hogy a... katonákat le kell fegyverezni, mert közel van a magyar hadsereg. A fiatalok körében hajlandóság mutatkozott is, de komoly gondolkodású férfiak leintették őket, s így nem történt semmi.” (Atyhai Dominus Historia, 55.0.) A többi lovas küldönc sem járt több sikerrel, a falvak férfilakosai fegyverhiányra hivatkozva nem vállalták a felkelők-höz való csatlakozást (Laár, 1941/17).

Korondon is szerveződött egy csapat felkelő a falun áthaladó román csendőrök lefegyverzésére. Vezetőjük nem egy frontharcos férfi, hanem Vinczeffy Zsuzsika, egy robusztus termetű, férfierejű nő volt. Vinczeffy Zsuzsika vezette felkelő csapatát - melyben nők is voltak - lesbe állította, és sikerült elfogniuk a Parajdról menekülő román hadnagyot, a parajdi csendőrség parancsnokát és annak tisztiszolgáját. A felkelők eszméletlenül vették a csendőröket, majd visszatették őket a szekerekre és a lovakat megindították Parajd felé.

A felkelők értesítették a környező települések lakóit is (pl. Etéd, Siklód, stb.), hogy csatlakozzanak a felkeléshez. A szomszédos községek értesítésére kiküldött küldöncök azzal a válasszal tértek vissza, hogy készek fegyvert fogni, de nincs fegyver. A hosszas tanácskozás eredményeként leszögezték a következőket:

1. A felkelés mindössze pár községre terjed ki.
2. A benyomuló idegenek megzavarták Parajd község lakosainak kényeszerű megadással viselt nyugalmát.
3. Elhamarkodott lépésükért bizonyosan büntető expedíciót vezet a község ellen a román katonaság.

A további teendőkre nézve megállapodtak abban, hogy a román csendőröket őrizetben kell, hogy tartsák, és hogy bántódásuk ne legyen őrséget állítanak a laktanyában és élelmezésükről gondoskodnak.

A Parajdra vezető utakra, a szervezkedő lakosságból már március 31-e estére fegyveres őrköt állítottak, hogy semmilyen idegen csapatok ne nyomulhassanak be az éj leple alatt a faluba. A parajdi laktanyából viszont néhány román katonát, akik Korondon teljesített szolgálatot, Parajdra szeretett volna menni, hogy visszatérjenek a laktanyába. Parajdot védő székely felkelő-őrök látva az idegenek megjelenését felszólították őket, hogy a faluba ne menjenek be. A felszólításra a román csendőrök azonnal lövésekkel válaszoltak, ennek következtében három parajdi esett el: Zsombori Károly harangozó, Fülöp Ábel Sándor és Nagy G. János földművesek. A három helybéli családost ember másnap reggelre, április elsejére meghalt. Parajd felháborodott lakossága azonnal követelni kezdte a piactéren a fogságban levő összes román csendőr főbelövetését. Csak Laár Ferenc református lelkész erélyes fellépése gátolta meg a fogságban lévő román csendőrök kivégzését. A három áldozatot még aznap hamar eltemették, attól félve, hogy a bevonuló román katonaság megzavarja a temetési szertartást. A község aprajaggya felekezeti különbség nélkül ment el a temetésre, hogy bizonyosságot tegyen együttérzéséről. Három családapát temettek egyszerre, apró gyermekeik és feleségeik kábultan nézték, mert fel nem foghatták az őket ért súlyos csapást, várták a vigasztalást és a „miértekre” a feleletet. „Együtt sírtunk mindnyájan, nem csak az árván maradt családokat sirattuk, hanem önmagunkat is, mert ijesztő módon állt előttünk a fenyegető büntetés réme”. (Mesélték a visszaemlékezők.)

A sóvidéki felkelés ekkor még javában zajlott, hiszen utolsó véres eseményére ezt követően Etéd és Atyha között kerül sor. Az etédi vásáron futótűzként terjedt a sóvidéki felkelés híre. A vásárra sok atyhai is elment, köztük Simó János és Simó Dénes, akik Oroszországból hazatért kiszolgált katonák voltak. Ebben a puszkaporos hangulatban érkezett a községbe két román csendőrkatonát, akik mint küldöncök Parajd felé tartottak. Az egyik csendőrből Simó Dénes volt katonatársát vélte felfedezni. Ebből a találkozásból parázs veszekedés támadt, mely tettelegességé fajult. Simó Dénes és Simó János lefegyverezték a román csendőrkatonákat. A halálra rémült román katonák a szekerkön Atyha irányába próbálnak menekülni, mert a vásáros tömeg körülvette a szekeret és meggátolta a katonák szabadulását. Így értek el az etédi patak hídjáig. Amint a patakon átjöttek, az atyhai Piroška János elkapta a kantárt, megállította a szekeret. A csendőrkatonák futva próbáltak szabadulni, de a tömeg az út közelében levő fűzes mellett agyonverte őket.

Parajdon 1919. április 1-én az általános izgalomban és felháborodás közepette a helybéli három halottat azonnal eltemették, amelyre megjelent az egész falu lakossága. Gyász és dőbbenet volt együtt a lelkekben. Közben elterjedt a hír, hogy hamarosan nagy számú román katonaság fogja ellepni a Sóvidéket, s a magyar katonaság csak nem fogja felszabadítani Erdélyt. Parajdon az értelmiségiek egy része felhívta telefonon a környező városokat és rájöttek arra, hogy egy téves hírre indult meg az alig pár falura kiterjedő megmozdulás. Leccsendesítették a felkelőket és igyekeztek gondoskodni a lefogott román csendőrök biztonságáról, hiszen sejtették, hogy hamarosan jön a véres megtorlás.

A felkelés leverésére és a vétkesek megbüntetésére több román katonai és csendőri alakulatot indítottak a Nyárádmente és a Sóvidék irányába. A Nyárádmentére vonattal érkező 200 katonát és 30 csendőrt kegyetlenül megbosszulta társaik halálát, bántalmazását. Végigbotozzák Deményházát és Nyárádremetét, sebesültek tucatjait hagyva maguk után. A szebeni Kormányzótanács egy esetleges bolsevista lázadás megfékezésére egy zászlóaljnyi katonát és egy üteget indított Udvarhely irányába még a sóvidéki felkelés kitörése előtt. Természetesen nem bolsevista lázadás volt, hanem szülőföldjüket szerették volna megvédeni a felkelők, az idegen betolakodókkal szemben. A felkelés hírére a román hadsereg egységeit a Sóvidékre vezényelték. A zászlóalj megérkezésekor azonban fegyveres ellenállás már nem volt, így a katonákra főleg rendőri feladatok vártak: a vétkesek felderítése, összegyűjtése és átadása a büntető hatóságoknak. A megszállók igen egyszerű és hatásos taktikát választottak. Sorra vették a Sóvidék településeit, majd a katonaság és az ágyúk látványos felvonulása után, a falu elpusztításával és lakói kivégzésével fenyegetőzve kérték a bűnösök kiadását.

Korondon, miután a katonaság ágyúival látványosan végigvonult a község útjain, a parancsnok ezredes az ágyúkat a Kalonda lejtőin a falu felé fordítva tűzállásba helyezte.

Hadnagy Mihály, esperes plébános miseruhába öltözve, Knopp Venceltől követve „könyörögve jött a román tisztek elé, hogy megmentse a falut” (Fekete-Józsa-Szőke-Zepeczánér, 1998/122). A román ezredes a parajdi csendőrpáncsnok és tisztiszolgája bántalmazóinak kiadását kérte és Korond lakóit az iskola udvarára tereltette össze. Vinczeffy Zsuzsika kis csapatából Győrfi Ferenc és Simó András még idejében elmenekült, majd később Magyarországra szökött. Vinczeffy Zsuzsikát, Imre Pált, Fábíán Máriát, Schuller Jánosnét, Makó Jánost, Ravasz Sándort és Oláh Istvánt, miután kegyetlenül összeverték, ketőssével összekötözve Parajdra szállították (Laár, 1941/20; Győrfi Péter visszaemlékezése, 1917).

A következő napokban felkelők közül sokan elmenekültek. A férfiak egy része fejével a hóruk alatt, mások puskákkal a Bucsín erdőrengeteibe vetette magát. A három parajdi székely áldozat temetése után Kicsid Béla római katolikus lelkész, Laár Ferenc a református, Kovács Mihály iskolaigazgató és Kakucs György tanító kivonulnak a falu végére, hogy ott fogadják a bevonuló román katonákat, és enyhítő körülményeket keressenek a készülő bosszúállásra. A parajdiak este 9 óráig (1919. április 2-án) azonban hiába várakoztak, a katonaság nem érkezett egyik irányból sem. A küldöttség nyugovóra térese után, azonban az éjszaka későbbi óráiban megérkeztek a román katonák és néhány sortűz leadása után mindjárt megkezdődtek a véres verésekkel nyomatékostított letartóztatások. Április 3-ra virradóra már kb. 80 parajdi férfi az otthon maradtak közül fogságban volt a csendőrlaktanya épületében. A csapatok parancsnoka egy román alezredes volt. Megkezdődött a foglyok kihallgatása, folytonos veréssel és kínzással. Id. Fülöp György parajdi bírónak parancsba adták, hogy felel a katonaság élelmezéséért. A következő napokban Köszvényesről, Nyárádremetéről, Szovátáról, a két Sófálvárról és Korondról az összes foglyot Parajdra szállították. A korondiakkal azzal lettek részesei a fölbolydulásnak, hogy a Parajdról elmenekült román hadnagyot elfogták és megverték. A helybéli Gagyai Lázár, aki felkelés első napján lóháton Siklódra vonult a vásárba, hogy mozgósítsa ott is a környéket, ő is a fő vádlottak között volt, de április 6-án hajnalban sikerült megszöknie.

A feszültség ébrentartásáért már ezen a napon (1919. április 6-án) a román katonák parancsnoka közölte a református pappal, hogy készítse elő a halálra Farkas Dénes foglyot, ugyanis ki fogják végezni. Rövidesen a katonaság által hajtva az egész lakosságot a piactérre terelték, hogy a végén sűrű sorokban egymáshoz láncolva felvonultassák az összes foglyot, élükön Farkas Dénessel. Az embereket erőszakkal kikísérték a helyszínre. Maguk előtt tuszkolták az összekötözött Farkas Dénest végig az utcán. Parajd Főterén Donetea hadnaggal

való rövid szembesítés után a parancsnok kimondta, hogy halállal fizet mindenki, aki fegyvert mert emelni a román katonákra és gúnyosan hívta Mánya Gerőt, hogy szabadítsa ki, ha tudja. Mánya Gerő ekkor szerencsére már a falu feletti erdőben bujdosott, ugyanis ő már megszökött korábban a fogságból. A rövid egyházi szertartás után meg is indult a szomorú temetési menet a Piac térről a Katolikus Temető felé. Elöl ment egy század román katona, utána pedig az összekötözött letartóztatottak, középen Farkas Dénessel és a helyi református pappal, majd a kihajtott falu népe, legvégén újból a szuronyos katonák lánc zárta a szomorú menetet. A Piac térről a Király utcán át a Nádasfői utca irányába terelték a tömeget, majd a hegyoldalra vezető Katolikus Temető útjára. A temető területén egy csonka kopjafánál állították meg a tömeget, amelynek tövében még 1916-ban a magyar katonák ástak lövészárkot, és az még betemetetlen volt. Amire a tömeg kiért, a szuronyok szurkálásától az áldozat talpig véres volt. Farkas Dénest itt a kopjafához kötözték, mielőtt a jelenlévők az Úr imájával búcsúztak el tőle. Donetea hadnaggyal (akit csak könnyebben sebesített meg Farkas Dénes) az élükön 16 katona állott fel két sorban lövőállásban. A csendőrök rálőttek a bekötött szemmel álló Farkas Dénesre, de a feje az első sorozat után is fennmaradt, valószínű nem találták el rendesen a testét. Csak a második sorozatra hanyatlott le Farkas Dénes, akinek utolsó szavai ezek voltak: „a hazamért halok meg!”

A kivégzés után az egyik román katona leoldozta a kopjafáról Farkas Dénes testét és a gödörbe taszította, majd otthagyták a holttestét hantolatlanul. Később valakik elhantolták Farkas Dénes holttestét koporsó nélkül. A művelet elvégzése után a román parancsnok még egyszer megfenyegette a jelenlevőket, és hazaengedte a megfélemlített tömeget. A temetés után jelentkezett a tömegből kiváló két öreg szülő, akik elfogadták pillanatnyilag a helyiek javaslatát, hogy a parajdiak majd koporsót csináltatnak, és rendesen eltemetik rövidesen, amint a román katonaság távozik a faluból. A két szülő beleegyezett abba, hogy itt maradjon Farkas Dénes holtteste. Farkas Dénes maradványait csak 1941-ben tudták Sóváradon elhelyezni, amikor a Székelyföld újból Magyarországhoz tartozott. Egykori ideiglenes sírja helyén ma is kökereszt van Parajdon. Farkas Dénes sírját ismeretlen kezek nap-nap után virággal ékesítették és gondozták éveken keresztül Parajdon, míg teteme nem került a sóváradai földbe.

A lázadásban részt vett személyek többsége a megszállást követően elbujdosott és legtöbbször az ártatlan otthon maradt férfiakon töltötték ki bosszújukat a megszállók. A deményházi üzlet előtt mintegy 30-40 embert ülepüket addig vették, amíg a vér is folyt a botozástól. A román katonák még a falun átutazó embereket is leszedték a szekereikről és megbotozták. A kínzásokba Balogh István bíró, Dénesi György és Gran molnár belehalt. Bereczki A. Antalt és Dénesi Andrást a felkelésben való részvételért bíróság elé állították és elítélték.

A megtorló katonaságot Nyárádköszvényesen Pap Tamás plébános és Rácz József középiskolai tanár templomi zászlókkal fogadta és kegyelmet kért hogy mentse a falut. Nyárádremetén Molnár Miklós plébános templomi zászlókkal fogadta a román katonaságot. A bezárt román csendőröket Molnár Miklós plébános kiszabadította a pincéből. A Kovács-testvérek édesapját elfogták és elkísérték és hadbírószám elé állították Déván, de ítéletre nem került sor, mert a vizsgálat alatt a sok verés miatt belehalt sérüléseibe. Meghalt. A Kovács-fiúk sokáig bujkáltak, miatt amnesztiát hirdettek. Kovács Ernő a pincébe bújt és olyan ügyesen álcázta magát, hogy nem is lehetett gyanítani sem, hogy ott valaki tartózkodik. Három éven át volt a pince lakója, haja, szakállja úgy megnőtt, hogy be lehetett fenni. (Bencze János: 28.0.)

Szovátán a román katonaság érkezésének hírére a felkelők a Siklód-köve északi lejtőjén, Vizerdejében rejtőztek el a lázadásban résztvevő székelyek.

Az erdőbe menekült felkelőket családjuk élmezte. Pár nap múlva Szovátán kiplakátolták helytelen magyarsággal írt rendeletet, melyben főbelövással és a falu felgyújtásával fenyegették meg a rejtőzködők támogatóit:

„Hírdetmény S: Rendelet. Minden nemű katonai tárgyak, akármilyen fegyver, lőszer akár is milyen kategóriába tartozik, a volt osztrák-magyar az vagy román hadseregtől visszamaradtak haladéktalanul a helyi csendőr őrs parancsnoksághoz beszolgáltatni:

Azok a kiknek tudomása van hogy hol tartózkodnak tolvaj bandák vagy azokat élelmezni vagy azokat mint elrejtőket, agyon löve lesznek, ha ezeket nem jelentik be a községnek lakosai ki lesznek téve illetve a község felgyújtva lesz.

Knopp Vencel

Szovata, Helyi őrség parancsnokság Gilescu főhadnagy s.k. (ÁltMv. Primaria Sovata. 88-as iratcsomó 191. oldal.)

A román katonák Korondon gép-puskát állítottak az iskola tetejére, összeretelték a falut. Hadnagy Mihály esperes miseruhába öltözve, Knopp Vencel tanártól kísérve könyörögve jött a román tisztek elé, hogy megmentse a falut.

Jóllehet, ezen két udvarhelyszéki esetnek a leírhatatlanul brutális eljárások miatti elkeseredés volt az okozója, minden jel azt mutatja, hogy különösen a parajdi eset tudatos sugalmazásra indult, mert Constantinescu Viktor gyulafe-

hérvári román törvényszéki elnök már március 29-én úgy nyilatkozott Székelyudvarhelyen Varró Elek és Masinger László pénzügyi tisztviselőkhöz, hogy rövidesen újabb letartóztatások várhatók, ... a parajdi eseményekkel kapcsolatban [a Székelyudvarhelyen] letartóztatottak névjegyzéke már előre össze volt állítva. Erre enged különben következtetni az a körülmény is, hogy a sóvidéki állítólagos bolsevista lázadás elfojtására küldött csapat egyenesen Székelyudvarhely rendeltetéssel és eseményt megelőzően már 1919. március 28-án elindították Nagyszebenből.

A Sóvidéken nem létezett valójában bolsevista felkelés, de ennek ürügye alatt Neamtiu Valer Udvarhely vármegyei prefektus hallatlan kínzásokat végeztetett, azt a maga borzalmasságában leírni sem lehet. A férfi lakosság zömét elfogták, már a helyszínen úgy összeverték, hogy a szerencsétlenekre ráismerni sem lehetett. Ezeket a szerencsétlen áldozatokat összekötözve Székelyudvarhelyre hozták s itt a román csendőrségen további inkvizitorikus eljárás alá vették, úgy annyira, hogy valósággal állatiasan üvöltöztek kínjaikban. Egy Árpád nevű örmény ember öngyilkossággal akart menekülni a kínzás alól, s felakasztva találtak rá, még élt, s a román csendőr ököllel felcsapta állát, úgy, hogy a szerencsétlen a nyelvét leharapta. Levágták és életre keltették, de az követően beszélni soha többé nem tudott. Azokat a székelyeket, akik az etédi vásáron jelen voltak, korra és nemre való tekintet nélkül Székelykeresztra hurcolták és puskatussal borzalmasan összeverték, tekintet nélkül arra, hogy tanuk voltak-e vagy vádlottak. Ezen kívül Atyha községre nagy pénzbüntetést szabtak és az egész Sóvidék összes élelmiszerait elrekvirálták. Az Atyhai eset miatt 5 székely embert halálra ítélték.

A sóvidéki lázadás eseményeihez tartozik, hogy olyan székelyudvarhelyi polgárokat is letartóztattak, akiknek semmilyen szerepük nem volt a sóvidéki eseményekben. A sóvidéki lázadás alkalmával és a következő napokon Mátéffy Domokos pénzügyigazgatót, dr. Szabó Gyula tanácsost, Lakatos Kálmán, Ambrus Ferenc, Elek Géza, Fábián Ferenc, Fazekas Gáspár, Csiki Kálmán, Kolombán Lajos, Embery Árpád, Puskás Lajos, dr. Enyedy Róbert, Lőrinczy József tisztviselőket, öt polgári egyént, négy lelkészt, Bakóczy Károlyné polgári iskolai igazgatót és Kovács Jánosné polgári. iskolai tanítónőt letartóztatták, a református főgimnáziumban őrizet alá helyezték. A fenti személyeken kívül dr. Horváth Károly állami körjegyzőt és nejét, valamint Imreh Domokos kórházigazgató főorvost lakásán őrizet alá vették. Ezek a személyek 1919. április 5-én estig minden kihallgatás nélkül voltak letartóztatva, a térparancsnok az elbocsátásuk előtt kijelentette, hogy eddig túszként szerepeltek, s a jövőben Udvarhely vármegye területén előforduló minden rendellenességért ők a személyes felelősök, lakóhelyüket azonban elhagyniuk nem szabad.

Április 6-án délután a fentiek közül 11 személyt újból letartóztatták, azért mert arra gondoltak, hogy ők voltak a sóvidéki felkelés értelmi szerzői. Ezt a kijelentést a letartóztatást eszközölő főhadnagy tette, mosolyogva tevén hozzá, hogy ez nem az ő, hanem bizonyos felsőbb körök véleménye. Letartóztatták még ekkor hasonló okok miatt dr. Jodál Gábor, dr. Borosnyai Pál ügyvédek, s dr. Váró Géza ügyvéd helyett, mert az irodában nem lelték, Zathureczky Lajos ügyvédi írnot. „Az összes letartóztatottakat a két említett ügyvéd kivételével ki sem hallgatták, és 1919. április 12-én kihallgatás nélkül bocsátották el.” (Emlékirat. Paál. 31, 32. pont.)

A szovátai elhurcoltak közül a következők neveit ismerjük: Zárug Ferenc, Vigh Sándor kántortanító, Bereczki Antal, Boér Miklós, Zsombori Sándor, Pál G. Dénes - akit halálra ítélték mint lázadót -, Zárug Márton mészáros - aki később belehalt a verések okozta sérüléseibe [feltehetően azonos azzal a fogollyal aki Székelyudvarhelyen felakasztotta magát, lásd fennebb] -, Kelemen Z. Károly, Gub János gazdálkodó - akit Marosvásárhelyre vittek, majd a kolozsvári fellegrábrba zártak -, Vass Sándor - Kolozsváron majd Nagyszebenbe három hónapig raboskodott -, Duka Lajos - sokáig a havason bujkált, csak az élelmiszer hiány miatt tért vissza a faluba, de elfogták és megverték mert társa megszökött mellőle -, Hajdu István, Medgyes Mihály, Szász András egy csapat parancsnoka volt, fogsága alatt felesége és leánya belehaltak az izgalmakba -. A letartóztatottakon kívül még a következőket ismerjük: Bokor János, Lukács István, Salath Antal, Domokos Gergely és Bíró Pál mészáros.

Mintegy három hétig tartotta megszállva a román katonaság Parajdot, írta az egyik szemtanú. Laár Ferenc református tiszteletes följegyzése szerint, az elhurcolt személyek közül 27 parajdi, 12 alsó-, 3 felsősófalvi, 7 korondi és 9 szovátai lakost Székelyudvarhelyre, onnan Szamosújvárra, később Nagyenyedre és Dévára szállítottak. Végül a foglyok mind a nagyszebeni börtönbe kerültek. A református pap 1919. évi végi jelentésében viszont 29 helyi letartóztatottról beszél: „29-en 78 hónapi fogságban voltak a kihallgatásukig.” Mint a jelentésében mondja, ő maga 19-szer járt a hadbírósnál, 1919. augusztus 2-án néhány társával őt is letartóztatták rövid időre. A fogságban, az embertelen körülmények miatt Ambrus József és Stangl Frigyes a parajdikiak közül meghaltak. Ambrus József viszont egyedül nincs a felsorolva a 27 áldozat között. Azt is lehet mondani, hogy a sóvidéki felkelésben résztvevő személyek pontos számát nehéz megállapítani. A sóvidéki felkelésben részt vett parajdi foglyokat, névszerint: Boóc Endre, Bakó Albert, Bíró János, Boér János, ifj. Balogh Lajos, Ambrus Mózes, Szekeres Károly, Nagy Lajos, Cseresnyés György, Zsombori Károly utász, Csiki János, Nagy Károly, Zsombori Sándor, Lukács Gergely, id. Fülöp Albert, Kálmán János, Izsó András, Fülöp Albert, Simófi Dániel, Gagy János, Kénesi Lajos, Horváth Zsigmond Kovács, Szász András kereskedő, Stangel Frigyes, ifj. Fülöp D. József, Cseresnyés János, Hosszú Károly parajdi lakókat; Farkas János, Hajdó Sándor sóvágó, Pál Sándor, Bálint Ferenc, Fülöp György, Hajdó Balázs, Hajdó Márton, Molnár István, Bálint Károly, Sükösd Károly, Molnár Dénes, Kármán Mihály alsósófalvi lakókat; Fülöp András, Kiss G. József, Ágoston Lázár felsősófalvi lakókat; Imre Pál, Fábián Mária, Schuller Jánosné, Vinceffi Zsuzsanna, Makó János, Ravasz Sándor, Oláh István korondi lakókat; Zárug Ferenc, Vigh Sándor, Berecki Antal, Pál G. Dénes, Boér Miklós, Zsombori Sándor, Duka Lajos, Hajdó István, Medgyes Mihály és még más szovátai lakosokat Székelyudvarhelyre szállították, onnan Szamosújvárra, majd Nagyenyedre, végül Déván helyezték el őket.

A Sóvidék papjai többször is közbenjártak a letartóztatottak ügyében, de minden eredmény nélkül. Végül Laár Ferenc lelkész Iuliu Maniut is felkereste a bíróság elé citált sóvidéki felkelők ügyében, de újabb hónapok teltek el a tárgyalás nélkül. A jelentés szerint 1919. augusztus 2-án, a későbbi írás alapján pedig 1919. augusztus 7-én a fenti 27-29 helyi letartóztatott mellé a hadbíróság elrendelte Kicsid Béla római katolikus, Laár Ferenc református lelkész, Zilahi S. Géza református kántortanító és Horváth Mihály szabó Szebenbe való kísérését.

Már úgy tűnt, hogy semmi közbenjárás nem segít, mikor: „Égy nagyszebeni asszony útján értesültünk, hogy pénzzel eredményt érhetünk el, ezt közöltem a foglyokkal, akik minden áldozatot vállaltak, csak hogy a fogságból szabaduljanak... A pénznek eredménye volt. N. B. százados hadbíró, a vizsgálat vezetője az említett asszonytól átvette az összeget, s erre elkezdte a foglyok kihallgatását és szabadlábra helyezését.” (Laár 1941/21).

A fogvatartás után a letartóztatott személyek valamennyien hazatérhettek, ugyanis kiderült, hogy épp a felkelés vezetőit nem sikerült kézrekeríteni. A felkelésben résztvevő székelyek közül azonban sokan másfél, két évig is bujkáltak. Mánya Gerő és Gagy József szökésben levő vádlottak ügye maradt függőben ebben az első fázisban. Mánya Gerő azonban levetette a rejtőzködő pástorrháját és eladta az alsókőhérieknek a mintegy 36 hektár legelőjét és Gagy Józsefkel együtt jelentkeztek a következő év szeptemberében Nagyszebenben a hadbírósnál. Mindketten kifizették a vérdíjat, és december hónap folyamán szintén szabadultak a börtönből. A sóvidéki lázadás eseményei azonban ezzel még nem értek véget. A tulajdonképpen mindent lezáró tárgyalások messze vannak még. A felkelésben résztvevő sóvidéki falvakra hatalmas hadisarcot rótt ki a frissen berendezkedett román hatalom,

pedig még a békeszerződés meg sem született és azt sem lehetett tudni, hogy Magyarországnak ez a része hová fog kerülni, a nagy osztozkodás után.

A sóvidéki lázadásban résztvevő, majd börtönbe került foglyokat a hadbíróság minden évben beidézte, de ügyük tárgyalására nem került sor. 1926-ban Laár Ferenc parajdi pap - immár parlamenti képviselőként - a magyar parlamenti csoporton keresztül emlékirattal fordult Octavian Goga belügyminiszterhez, s végül elérte az ügy felfüggesztését.

Az egykori foglyokat, hogy ne feledkezzenek meg tetteikről, a hadbíróság minden esztendőben megidézte annak rendje és módja szerint és csak a tárgyalás halasztódott el évről évre. A pártokkal való egyezkedések, választási komédiák alkalmával csak 1926-ban vetődött fel az ügy esedékes letárgyalása. A liberálisok hatalomra kerülése után újból elővették a sóvidéki felkelők ügyét, 1927. november havában kb. 120 vádlott és tanú felvonultatása után a brassói hadbíróság 11 napi tárgyalás végén a Magyarországra menekültek kivételével minden vádlottat felmentett, azzal az indoklással, hogy a felkelés idején még nem voltak román állampolgárok (Erdélyi mártírok, 221.).

A Magyarországra menekült sóvidéki vádlottak közül egyeseket életfogytiglani vagy 15 évi kényszermunkára ítélték. Kacsó Sándor 20-20 évi kényszermunkára emlékezik írásában. A menekültek között volt már 1920-tól Zilahi Sebess Géza kántortanító is 7 tagú családjával, aki 1911-től volt megbecsült tanítója a gyülekezetnek.

A Nyárádköszvényestől Udvarhelyig terjedő akció pedig jó alkalom volt a székely lakosság megfélemlítésére. Ezért is húzták el nyolc és fél évig a büntetőpert. Közben az érintettek hozzátartozói eredményesen duzzaszthatták az új hatalom képviselőinek zsebeit a korrupció íratlan törvényei szerint.

A sóvidéki felkelés eseményeiben összesen mintegy ezer személy vehetett részt, ebből kétszázra tehető a felfegyverzett székely férfiak száma. (Maros megye levéltára, 1919/33).

A sóvidéki felkelés eseményeinek közvetlenül a felkelés folyamán hét halálos áldozata volt: ebből három román csendőrkatonára és négy székelyre. A felkelést követő megtorlások és a vizsgálati fogság gyakran embertelen körülményei 12 civil áldozatot követeltek, s ezek mind székelyek voltak.

Habár egyesek szerint a lázadás vagy felkelés fogalmát az 1919. március 29-én és az azt követően történt eseménysor nem meríti ki – a nemzetközi jog szerint – ezt a fogalmat, hiszen Székelyföld ekkor még Magyarország szerves része és a jogszerű önvédelmet nem lehet lázadásnak nevezni, a történeteket ennek ellenére így emlegeti a helyi szóhasználat. Az 1920. június 4-i trianoni békediktátumig Sóvidék, mint ahogy a teljes Székelyföld és Erdély, Magyarország szerves, integráns része volt, tehát ezért sem lehet a nemzetközi jog fogalmai szerint lázadásról beszélni.

Nyárádremetéről és Nyárádköszvényesről indult mozgalom egyik első megörökítője Laár Ferenc parajdi református lelkész volt, aki tevékenyen résztvevője is egyúttal a cselekményeknek. Az eseményeket szűkszavúan Kacsó Sándor is megörökítette a *Fogy a virág, gyűl az iszap* című visszaemlékező kötetének 83-85. oldalain. Ő a nyárádremetieket szemszögéből és a történetek távolából szűkszavúan összegezte a felmentő brassói tárgyalásra és gyermekkori emlékeire alapozva. Utóbb Józsa András mérte fel az eseménysort Nyárádköszvényes és Székelyudvarhely közötti hatásaival. A sóvidéki szerzők közül még számos kutatót találunk, akik említik a sóvidéki lázadást: Andrási Benedek: Alsósófalva monográfiája, Alsósófalvi közbirtokosság, 2003; Csiki Zoltán, Horváth István, Osvát Pál, Vécsei András: Rapszóné öröksége, Tanulmányok Parajd község múltjából, Corvin Kiadó, Déva, 2006.; Fekete Árpád, Józsa András, Szőke András, Zapeczaner Jenő: Szovátá 1578-1989; Múzeumi Füzetek és Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 1998; 117-126. old.; Józsa András: A Sóvidék és fürdői, Hazanéző könyvek, 2002; Szekeres Lukács Sándor: Kodáros kincsei, - fejezetek Felsősófalva és Székely-Sóvidék történetéből, Székelyudvarhely, 2002.; dr. Szekeres Sándor: Székely Hadosztály, in: Monori Strázsza, 1998.

A Székely Hadosztályról és a sóvidéki lázadásról remélhetően még sok adat és részletesebb tanulmány fog megjelenni a jövőben, ezzel is gazdagítva Magyarországot és általában véve Közép-Európa XX. századi történelmét. A XXI. században csak reménykedni lehet, hogy a székely nép szenvedései nem folytatódhatnak, hiszen az Európai Unióban úgy a románok, mit a székely-magyar emberek egyenlő tagjai ennek a szervezetnek.

Szekeres Lukács Sándor

A SZÉKELY SÓVIDÉK OLIMPIKONJAI

Amikor a parajdi születésű Keresztes Laji birkózó megnyerte az olimpiai ezüst- meg aranyérmet – egyszeriben megindult az érdeklődés a birkózás iránt is. Darvas cukrászmunkás egész sor fiatallal ismertette meg a fogásokat, de ez a sportág anyagiak hiányában lekerült a napirendről, írja Szász István a Bika a toronytetőn című könyvében. A székelyudvarhelyi sporttörténelem azt bizonyítja, hogy mégsem került le véglegesen napirendről az udvarhelyi birkózás, hiszen azóta fontos birkózó központ lett az anyaváros, sőt szárnyai alatt tudhatja Szentegyházát, Korondot, Farkaslakát, Varságot és Zetelakát is.

A sajtónak köszönhetően a korondi Lőrincz Márton hamarabb került be a köztudatba, mint **Keresztes Lajos**, a barát, az edző, akiben az első székely olimpiaként is tisztelhetjük. Lelkes sporttörténeti bűvároknak köszönhetően sikerült kideríteni, mégsem Parajd a szülőfalu, ahogy tévesen jegyzik a krónikások, hanem Alsósófalva. Itt látta meg a napvilágot 1990. április 30-án Keresztes Lajos és Gál Berta gyermekeként, akiknek üzlete volt Parajdon, ahová később átköltözik a család. Marosvásárhelyen tanul hentes szakmát, majd Budapestre viszi a sors, ahol a vágóhídon dolgozik, mint csoportvezető és a Húsos Sport Club színeiben próbálkozik a birkózással.

Tehetsége hamar kibontakozott, és 1924-ben már ott találjuk a Párizsi olimpián. A korabeli sajtó ezt írja: Keresztes Lajost a többszörös olimpiai babértól csak a versenybírói rosszindulat fosztotta meg: Párizsban ugyanis igazságtalanul második helyen végzett. Az öreg francia csarnok, a Velodrome, azóta sem látott olyan tüntetést, mint amilyet a nemzetközi közönség csapott. Kevesen tudják, hogy őt kérték fel először Tarzan szerepének eljátszására és nem Johnny Weissmüllert, az erdélyi német származású amerikai versenyzőt. Egy amerikai impreszárió még 1925-ben tárgyalta vele a budapesti New York kávéházban a film főszerepéről, de a "magyar Tarzan" a dzsungel elefántjai helyett a vágóhídi bikákat választotta, és a magyar színeket képviselte továbbra is az olimpiákon. 1928- Amszterdám meghozza a sikert, bár itt is meg kellett küzdeni a versenybírákkal, de végül a nagyon erős német birkózót óriási pontfölénnyel hengerelte le: olimpiai bajnok lett. A második világháború után edzősködni kezdett, és a Vasasban nem kisebb tehetséget kibontakozását segítette elő, mint Kozma Istvánét. Nemrégiben egy ismertető füzet jelent meg életútjáról, hogy minél többen fedezzék fel maguknak Keresztes Lajost, a Sóvidék első olimpiakóját. S ha minden igaz, akkor a parajdi önkormányzat rövidesen elfogad egy olyan határozatjavaslatot, amely kimondja, hogy a helyi sportszarnok az ő nevét viselje. Igen, újra kell lapozni a történelem megsárgult lapjait, mert kiderült, sok mindent eltitkoltak előlünk az átkosban. Őt is elhallgatták évtizedeken keresztül, pedig korának aranyfia volt, hiszen neki is köszönhető, hogy Hollandiában ötször hangzott el a magyar himnusz. Csapattársak voltak a korondi Lőrincz Mártonnal, aki a Berlini 1936-os olimpián szerzett aranyérmet birkózásban Székelyföld és a Nemzet dicsőségére. Legyünk büszkéek azokra, akik előttünk jártak és példájukkal bearanyozták a szülőföldet.

Lőrincz Márton Korondon született 1911. október 23-án, és nem 28-án, ahogy többen is írják. Édesapja Lőrincz Molnár Mózes, édesanyja Vajda Ferenc Anna. Elemi iskoláit Korondon végezte, majd Székelyudvarhelyre került asztalos inasnak, itt került kapcsolatba a sporttal. Édesapját elvesztette az első világháborúban, alig volt tíz éves, amikor a Trianoni békediktátum megváltoztatta a határokat, jött az impériumváltás, a román hatalom átvette a székelyföldi közigazgatást. Akik ismerték, azt mondják, jó kötésű legény volt, nyughatatlan természetű, aki nem akart román katona lenni, inkább a faluban bujkáló szabad csoportokhoz szegődött, majd később Magyarországra menekült.

Keresztes Lajos

A Magyar Atlétikai Club birkózója lett és mindkét fogásnemben versenyzett. Tíz alkalommal volt a magyar birkózó válogatott tagja. Kötöttfogásban (1934) és szabadfogásban (1935) is szerzett magyar bajnoki címet. Szabadfogásban Európa-bajnok (1934) és ezüstérmes is volt, legnagyobb sikerét mégis az akkor kevésbé eredményes kötöttfogásban érte el: Berlinben olimpiát nyert (1936).

Kivándorolt Dél-Amerikába, Argentínába, San Carlos de Bariloche városában halt meg 1969. november 26-án. Korondon sportterem, nevével fémjelzett egyesület, Szentesen köztér viseli Lőrincz Márton birkózó olimpiai bajnok nevét, a Petőfi Sándor Általános Iskola előtt. Ez a Kurca-parti település fogadta fiává a sportolót, aki ezt a gesztust azzal viszonzta, hogy az 1936-os berlini olimpián az aranyérem mellé kapott tölgyfacsemetét a városnak ajándékozta. A fa ma is áll az oktatási intézmény előtt. A facsemete ünnepélyes elültetésére Lőrincz Márton jelenlétében 1937. márc. 29-én került sor a Polgári Leányiskola (ma Petőfi S. Ált. Isk.) előtti parkban. Lőrincz Márton így köszöntö meg a szentesi emberek szeretetét: „Hirdesse ez a tölgyfa Szentés város iránti szeretetemet, és legfőképpen azt, hogy bár az ország sok városa megtisztelt ünnepelésével, szívemhez mégis ez a nemes város férkőzött legközelebb, amikor fiának fogadott.” A források ugyanis arról is tanúskodnak, hogy Lőrincz Márton második szülővárosának tekintette Szentest, az első örökre szülőfaluját, Korond maradt, ahová minden rokoni szál kötötte, és ahonnan elindult életútja. Mindkét településen nagy tisztelet övezi emlékét. Ma sem tudni okait annak, hogy miért választotta a kivándorlást, ahonnan többé nem tudott hazatérni.

Tavaly tizedik kiadásához érkezett a Lőrincz Márton Nemzetközi Birkózó Emlékverseny, amely néhány lelkes korondi és székelyudvarhelyi birkózó sportbarát támogatásával szökött szárbá, az 1936-os olimpiai bajnok tiszteletére, aki valamikor Korondról indult meghódítani a világot, hogy beírja nevét a magyar és a nemzetközi birkózás aranykönyvébe. Azóta sikerült a székely bajnok nevét bevinni a köztudatba, példaképet állítani a fiatal sportolóknak, akik minden évben több százan érkeznek versenyezni a bajnoki címért. Azt is mondhatjuk, hogy a szervezők elképzelése bejött, a birkózó sportág az elmúlt tíz esztendőben sokat fejlődött, az egyik legerősebb birkózó központtá nőtte ki magát Korond, ahol évről évre megsokszorozódtak a dobogós bajnokok. Emellett az emlékverseny évekénti megszervezésével fontos szerepet szántak az olimpiai bajnok életének, emlékének szélesebb körű megismertetésére, ápolására. Az udvarhelyszéki sportiskolás birkózó mozgalomba azóta bekapcsolódott Zetelaka, Farkaslaka, Varság, Szentegyháza, a névsor még nem teljes, hiszen újabb településeken próbálkoznak a sportág népszerűsítésével. Valamikor a korondi régi kultúrotthon olajos padlóján kezdődött a sporttörténet, s mind a mesében megjelentek a jó tündérek, akik segítettek a kezdeti nehézségek leküzdésében. Ezek közé tartozott a Magyar Birkózó Szövetség is, aki minden évben felajánlotta a nyertes érméket, de számos jó szándékú adakozó itthoni és anyasorsági sportbarát, akik anyagilag és erkölcsileg is támogatták a rendezvényt. Ma a Lőrincz Márton nevet viselő új sportteremben szervezik meg minden év januárjában a nemzetközi versenyt, ahol minden adott a megfelelő versenyezéshez. Tíz év nem sok idő, de elég volt arra, hogy megálljon saját lábán a korondi

Lőrincz Márton

birkózó sport, bizonyítson az egyesület, és jó kötésű fiatalokat neveljen a megmérettetéshez, valamint a nemzetnek. Bátran merem mondani, hogy Lőrincz Márton, aki mindvégig odafentről figyelemmel kíséri földi dolgainkat, nagyon büszke falujára és sportszerető embereire. Az olimpiai kötöttfogású birkózó bajnok életútjának felkutatásával, megismertetésével, népszerűsítésével sokat foglalkozott Szőcs Lajos tanító, korondi helytörténész, aki sajnos már nincs közöttünk. Gondolom, a tanító úr is egyetértene javaslatommal, hogy a sportterem előtti térre állítsunk szobrot neki, a tér viselje nevét, hiszen nem minden székelyföldi település büszkélkedhet ilyen olimpiai bajnokkal.

Lőrincz Márton birkózó 1969. november 26-án, 59 éves korában hunyt el Argentínában, de sportpályafutásának folytatásáról jóformán semmit sem tudunk. Argentínában nem ünnepelték a kiváló sportolót, hanem egy volt a sok-sok bevándorló közül, aki kenyeret és állampolgárságot követelt. Kevés adatunk van az emigrációban töltött éveiről, annyit tudunk, hogy autófényező-szerelő műhelyt nyitott, a sok festéktől gégerákot kapott, s messze távol hunyt el a szülőföldtől, az élet-rajzi lexikonok szerint két város nevével is találkozunk San Carlos de Bariloche és Buenos Aires, mint Márton végső nyughelye. Azt mondják a régi tudósítások, hogy örök álmát az argentinai Buenos Aires temetőjében alussza, ahová a város temettette el, mivel nem volt senki hozzátartozója Fűrész László budapesti barátom megpróbált utána járni ismerősein keresztül Lőrincz Márton Argentínában töltött éveinek. Ezt olvassuk az egyik hozzá érkezett levélben. "A keresett együtt menekült apósomékkal. Apósom (vitéz Haynal Alajos tábornok) a két fiával emigrált tovább. Először Innsbruckon keresztül Párizsba, majd egy francia hajón ("Formosa") Argentínába, ahová 1948. április 12-én érkeztek. Végig (Salzburg, etc.) ott volt Lőrincz Márton is, mégpedig együtt Zombori Ödönnel, aki szinten olimpiai aranyérmes, ill. bajnok volt. Végig vele együtt jött. Sőt, Salzburgban azzal kerestek pénzt, hogy birkózási előadásokat tartottak. Buenos Airesben megérkezésük (mint jóformán mindenki, aki így érkezett) az un. "Hotel de Inmigrantes" állami nagy hodályban kaptak (persze ingyen) szállást. Onnan azonban június elején "kirúgták" őket (mindez apósom naplójában van benne) és apósom idősebbik fiával és Lőrincz+Zomborival beköltözött egy olcsó panzióba a városban, 1szobában laktak ők 4-en. Utána elhalványult a kapcsolat, mert apósom, hogy mindkét fiával együtt lehessen, lakást bérelt és az északi zónába költözött, míg a 2 birkózó a város közepén

maradt valahol. Én egyáltalán nem emlékszem rá, mert akkor meg kislány voltam. Az utolsó életjel nálunk Lőrinczről egy megmaradt fénykép, amikor apósom temetésén vesz részt (1963. október 21), az északi zónán fekvő olivosi temetőben. De nyilván nemsokára elmehetett Barilocheba, ami innen 1800 km, mert -ismétlem - én nem emlékszem rá a kolóniából egyáltalán, pedig addigra már felnőttem! és állandóan forogtam a kolónia különböző megnyilvánulásain. Hát ennyit. De meg nem jött be a Barilochei adat. Remélem a fentiek is már érdekesek az érdeklődő számára."

Izgalommal vártam, hogy mi lesz a folytatás, hiszen arra gondoltam, hátha valaki nyomon követte Márton Bariloche-i életét. Újabb levelet kaptam Fűrész Laci barátomtól, melyben Haynalné Kesserű Zsuzsó sorait továbbította. Úgy néz ki, bezárult a kör, egyelőre nincs több információ Lőrincz Mártonról. A Barilochei temetőben végzett keresés nem járt sok eredménnyel. Ezt írják:

"Végre sikerült újból beszélnem az itteni Cementerio Municipal főmuftijával. Se Lorenzo Márton se Martin vagy Márton Lőrincz néven nem talált senkit a Barilochei temetőben eltemetve. Még ha negatív is, de legalább információ. Máshol kell keresni talán". Eddig tartott a levelezés, hiszen nem sikerült semmit megtudni Lőrincz Márton sírhelyéről, akit tudunkkal a Barilochei temetőbe kísérték utolsó útjára, messze a szülőfalutól, Korondtól, de a jelek szerint mégsem szerepel a temetőkert nyilvántartásában. Azt viszont nem tudtuk, hogy együtt indult kalandos útjára Zombori Ödönnel, az alacsony termetű állatstalan olimpiai bajnokkal, aki később Argentínában a válogatott edzője lett. A Melbourne-i olimpián ő vezette a Dél-Amerikai ország birkózó-csapatát, majd Los Angelesben telepedett le. A honvágy mind jobban gyötörte, és 37 esztendő után hazaindult. A repülőgépen rosszul lett, elvesztette eszméletét, majd négy évet zavarodott elmével élt Budapesten a János Kórházban. 1989. november 29-én, 84. életévében távozott az élők sorából. Márton is szeretett volna hazajönni, de ez nem adatott meg neki, pedig mindig arra készült, ha haza mennek a ruszlik, akkor szabad az út hazafelé. Levelezéseiből, melyet édesanyához és rokonaihoz írt, kiderül, hogy azért nem akart megőszülni, hogy könnyebb legyen a hazatérés. Marad a kérdés: miért nem szerepel neve a temetőkert irataiban? Hol van a sírja? Ki tudja?

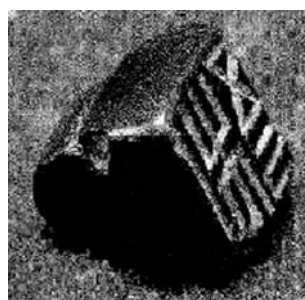
Balázs Árpád

5000 éves írásemlék Iránból, a Bám folyó partján feltárt településről

A mai Irán területén és környezetében a sumer írás kialakulása előtt is létezett néhány írás. Nem okoz meglepetést, hogy több jelük megtalálható a székely írásban is.

1. ábra. A régészek által a Bám folyó partján (Irán, Kermán tartomány) felfedezett írásemlék; a laikus is hajlandó elismerni róla, hogy ez esetben nem díszítésről, hanem írásról van szó, mert a jelek szép sorban sorakoznak egymás után, ahogyan azt a tanítónéni tanította az általános iskolában; a felirat a székely írás több jelének párhuzamát tartalmazza; ilyen pl. a "ly", "sz", "s", "ek", "b" megfelelője.

2/a. ábra.
Pecset Anauból (Kr. e. 2300 tájáról) a székely írás "sz", "u" és "ü" jelének megfelelő-jével (a kövön a jelek tükörképe látható)

2/b. ábra.
Az anauai pecsét lenyomata

3. ábra. 5500 éves pakisztáni írásemlék a székely írás "t", "s", "ly" és "ek" jeleinek megfelelőjével

Tépeyahya	Makkay	Urartu	Büblösi	Horezmi	Szkíta	Hun	Székely
X		X	X	X	X	X	X
↑	↑	↑	↓	↓	↓	↓	↓
+	+	+	+	+	+	+	+
1	1	1	1	1	1	1	1
2	2	2	2	2	2	2	2
3	3	3	3	3	3	3	3
4	4	4	4	4	4	4	4
5	5	5	5	5	5	5	5
6	6	6	6	6	6	6	6
7	7	7	7	7	7	7	7
8	8	8	8	8	8	8	8
9	9	9	9	9	9	9	9
0	0	0	0	0	0	0	0
10	10	10	10	10	10	10	10
11	11	11	11	11	11	11	11
12	12	12	12	12	12	12	12
13	13	13	13	13	13	13	13
14	14	14	14	14	14	14	14
15	15	15	15	15	15	15	15
16	16	16	16	16	16	16	16
17	17	17	17	17	17	17	17
18	18	18	18	18	18	18	18
19	19	19	19	19	19	19	19
20	20	20	20	20	20	20	20
21	21	21	21	21	21	21	21
22	22	22	22	22	22	22	22
23	23	23	23	23	23	23	23
24	24	24	24	24	24	24	24
25	25	25	25	25	25	25	25
26	26	26	26	26	26	26	26
27	27	27	27	27	27	27	27
28	28	28	28	28	28	28	28
29	29	29	29	29	29	29	29
30	30	30	30	30	30	30	30
31	31	31	31	31	31	31	31
32	32	32	32	32	32	32	32
33	33	33	33	33	33	33	33
34	34	34	34	34	34	34	34
35	35	35	35	35	35	35	35
36	36	36	36	36	36	36	36
37	37	37	37	37	37	37	37
38	38	38	38	38	38	38	38
39	39	39	39	39	39	39	39
40	40	40	40	40	40	40	40
41	41	41	41	41	41	41	41
42	42	42	42	42	42	42	42
43	43	43	43	43	43	43	43
44	44	44	44	44	44	44	44
45	45	45	45	45	45	45	45
46	46	46	46	46	46	46	46
47	47	47	47	47	47	47	47
48	48	48	48	48	48	48	48
49	49	49	49	49	49	49	49
50	50	50	50	50	50	50	50
51	51	51	51	51	51	51	51
52	52	52	52	52	52	52	52
53	53	53	53	53	53	53	53
54	54	54	54	54	54	54	54
55	55	55	55	55	55	55	55
56	56	56	56	56	56	56	56
57	57	57	57	57	57	57	57
58	58	58	58	58	58	58	58
59	59	59	59	59	59	59	59
60	60	60	60	60	60	60	60
61	61	61	61	61	61	61	61
62	62	62	62	62	62	62	62
63	63	63	63	63	63	63	63
64	64	64	64	64	64	64	64
65	65	65	65	65	65	65	65
66	66	66	66	66	66	66	66
67	67	67	67	67	67	67	67
68	68	68	68	68	68	68	68
69	69	69	69	69	69	69	69
70	70	70	70	70	70	70	70
71	71	71	71	71	71	71	71
72	72	72	72	72	72	72	72
73	73	73	73	73	73	73	73
74	74	74	74	74	74	74	74
75	75	75	75	75	75	75	75
76	76	76	76	76	76	76	76
77	77	77	77	77	77	77	77
78	78	78	78	78	78	78	78
79	79	79	79	79	79	79	79
80	80	80	80	80	80	80	80
81	81	81	81	81	81	81	81
82	82	82	82	82	82	82	82
83	83	83	83	83	83	83	83
84	84	84	84	84	84	84	84
85	85	85	85	85	85	85	85
86	86	86	86	86	86	86	86
87	87	87	87	87	87	87	87
88	88	88	88	88	88	88	88
89	89	89	89	89	89	89	89
90	90	90	90	90	90	90	90
91	91	91	91	91	91	91	91
92	92	92	92	92	92	92	92
93	93	93	93	93	93	93	93
94	94	94	94	94	94	94	94
95	95	95	95	95	95	95	95
96	96	96	96	96	96	96	96
97	97	97	97	97	97	97	97
98	98	98	98	98	98	98	98
99	99	99	99	99	99	99	99
100	100	100	100	100	100	100	100

A fenti képek és táblázatok nyilvánvalóvá teszik azt a tényt, hogy Irán területén 6-5 ezer évvel ezelőtt olyan kultúrák virágzottak, amelyek ismerték az írást. Számunkra ebből elsősorban az a fontos, hogy e régi írásokban a székely írásjelek párhuzamainak sora található meg. Az 1993-ban elvégzett valószínűségszámításnak köszönhetően tudjuk, hogy a hasonló jel-azonosságok nem a véletlen egyezésnek, hanem a genetikai kapcsolatnak köszönhetőek. A párhuzamok olyan tömegesek (kb. 20 jelre terjednek ki), hogy azok alapján feltételezhető a székely írás lényeges jeleinek ismerete Irán környékén a sumer írás megjelenése előtti évezredekben.

Ebből következően ezek az ősi írások a székely írás elődei és rokonai közé tartoznak. Nem szükséges egyik, vagy másik írásemléket közvetlenül rokonítani a székely írással, mert ilyen egyértelmű és közvetlen kapcsolatról nincs szó. A székely írást hasonló fokú rokonságszerű kapcsolat fűzi az antik írások szinte mindegyikéhez s a rokonsági viszonyok pontos feltérképezéséhez még nem dolgoztunk eleget.

Ez a rokonságszerű kapcsolat csupán azt jelenti, hogy a tájon a paleolitikum óta széles körben ismert volt a székely rovásírás jelkészlete, illetve a székely írás jelkészletének elődje (amelyet egykor az ősvallás használt Eurázsia és Afrika északi területein, valamint Amerikában is). Ebből az ősi jelkészletből alakult ki a sumer és a kínai írás több jele is.

Tépeyahya	Makkay	Urartu	Büblösi	Horezm	Szkíta	Hun	Székely
	 sa						
			 ya				 ya
							 za
							 za
							
	 sa						 za
	 sa						 za
							 za
							 za

Álmatlan éj

(111 vers a Sóvidékről)

Mi miatt vergődik álmatlanul a küzdelemben megfáradt ember? Miért nem jön pihentető álom a szemére? Miért háborog az éjszaka csendjében? Mi aggasztja, mi nyugtalanítja? Az-e, amit nem tett meg akkor, amikor kellett volna? Az-e, ami ebből fakadóan rá leselkedik? Cs. Szabó László álmatlanságát hazafiúi gondok, aggodalmak, féltések okozzák. Hiába próbálja ál-csillapítószerekkel nyugtatni magát. Erre nem orvosság a számolás, de még a képzeletbeli utazás sem, pedig álmothozóak szoktak lenni a békés természeti képek, de nem annak, akinek „a szíve tájain” egy kis nép sorsa forog kockán, akinek már nincs virtuális hazája, akinek a „szerelmes földrajzi” atlaszában az anyanyelve a leki hazája, ami nem egyezik a Trianon utáni Csonka-Magyarország természetellenes „Állam...” határaival. Meg volt győződve, hogy a nemzetnek a nyelv, a kultúra és a hagyomány a meghatározói, nem a hatalom. Cs. Szabó László küzdelmes élete folyamán Északról-Délig, Keletről-Nyugatig bebarangolta virtuálisan és szellemileg nemcsak Erdélyt, Magyarországot, de a vén Európát is. Ennek dokumentumai a hatalmas tudását sugárzó remek esszéi és tanulmányai, amelyekben nyugtalanul keresi a magyar műveltség képzeletbeli, határok nélküli helyét az európai művelődéstörténet glóbuszán. Mindezt nem egy beszűkült, provincialista szemlélet alapján tette akkor is, amikor számba vette és összeírta a szellemi haza tájegységeit, emlékhelyeit, meghatározta és megjelölte azoknak hazai és európai rangját, helyét. Az álmatlan virrasztásban felsajdul az elszalasztott lehetőségeink és az elmulasztott feladataink miatti bánkódás: „Ha a nemzet egyszer, csak egyszer térdre ült volna, hogy a hazáról meghallgassa, mienk volna a legszebb szerelmes földrajz!” - írta Cs. Szabó Jókairól. Ez a hiány indította, talán, arra, hogy a szellemi utazásról írtakban adjon hitet a kétségek közt vergődő álmatlan magyarjainak: „Hiszek a kis népekben, hiszek a szerény és művelt kis népekben. Kis népek a mi rokonaink, s három kis nép fogadta be hervadó gyermekeinket az első világháború után. Európa egy kis népnek köszönheti a kétezeréves műveltségét, s én úgy is mint író, úgy is mint egy kis nép fia, csak a műveltséggel mérhetek.” Egyszerre volt európer és hazafi. Hazafiságában nem volt sértő és nem volt kirekesztő.

Álmatlan éjszakájának okozója egy folyton visszatérő, kisértő és nyugtalanító álom: egy hajdani országról, amely igaz reformokra szorult, mégis szerves egészként épült, és része volt Európának, amely nem figyelte rá és veszni hagyta, drámai története során többször is. Ezt az emlék- és álombeli országot szerette és elevenítette fel a „Kárpát kebelében” és az erdélyi történelmi városokban vándorló és széttekintő Cs. Szabó László, akinek szemhatára az egész hajdani országot átölelte. Felfedezte a magyar történelmi régiókat és Márai Sándor mellett Cs. Szabó László volt az, aki a legszebben tudott beszélni a történelmi magyar tájakról: ezeknek a tájaknak a lelkéről és költészetéről, egyéniségéről és hagyományairól.

Cs. Szabó László önéletrajzi vallomásaiban, útirajzaiban és kisebb-nagyobb esszéiben, mi több, néhány költeményében, különös gonddal foglalkozik az „örök” Erdéllyel: a magyar történelemben és kultúrába kitéphetetlenül beivódott Erdéllyel. Egy erdélyi renegát vallomásaiban írja: „Felülök az éjszakában, kiszakadt gyökereimre gondolok. Meg kéne tanulnom a kolozsvári Kétvízköz új nevét, hogy odataláljak, Tövissét, hogy idejében átszálljak a marosújvári vonatra, Lőcsét, hogy magtaláljam Pál mester szárnyas oltárát.”

Cs. (Csekefalvi) Szabó László Budapesten (1905. november 11.) látta meg a napvilágot. A Mátyás király, Dávid Ferenc, Heltai Gáspár, Apáczai Csere János, Mikes Kelemen és a hozzájuk hasonló nagyok városában töltődött fel a haláláig kifogyhatatlan nyugtalan erdélyi álmokkal. Büszkén tekint vissza székely apai (sóvidéki Szabók voltak Csekefalváról, Patakfalvi Ferenczy lány volt az apai nagyanyja) és szász anyai őseire (Brassó, Fogaras, Medgyes és Nagyszeben vidékiek). „lett erdélyiből Királyhágón inneni, sőt budapesti magyarrá” 18 éves korában. Aztán a totális politikai rendszerekből (német megszállás 1944-ben, majd a kommunista hatalom átvétel 1948-ban) menekülve politikai menedékkert Rómában és Firenzében, majd Londonban telepedett le (1951), lett angol állampolgár (1958-ban), és a londoni rádió magyar osztályának munkatársaként az emigrációs magyar irodalom szervezője. 1980 után többször hazalátogat, de imádott erdélyi szülőföldjére azonban már nem térhetett vissza soha. Véletlenül a halál kaszája Budapesten tarolta le (Budapest, 1984. szeptember 28.), és végakarata szerint a történelmi Sárospatakon álmódja végtelen éjeken át soha el nem nyugvó álmait. Hatalmas könyvtárát és gazdag írói hagyatékát a sárospataki Református Könyvtárnak adományozta.

Cs. Szabó László: ÁLMATLAN ÉJ

Udvaarhely Baromlaka Medgyes
Nagymoha Ürmös Kóbor Sárpatok Almakerék
Bolya Keresd Halmágy Bürkös Alamor Vízakna
Örményszékes Szakadát Salkó Székelyzsombor
Zetelaka Zágon Apáca Bácsfalu Csomakőrös
Kisbacon Hídvég Zsögöd Árapatak
Türkös Zajzon Tatrang Hosszúfalu Firtos
Oklánd Balavásdár Bikafalva Etéd
Jára Gyalu Jegenye Vista Méra Körösfő
Mezőbánd Bethlen Búza Szék Retteg
Katona Néma Torockó Tövis Bánffyhunad
Piski – honvédek! a hídja – Pusztakamarás
Sófalva Korond Szováta Parajd
Gyergyó Türe Tölgyes Görgény Gyimes
Apahida Csekefalva Tusnád
Borszék Bözöd Bardóc Bélbor Vargyas
Bekecsalja Uzon Farkaslaka Hermány
Csíksomlyó Szereda Marosvécs
Kobátfalva Kibéd Előpatak Siménfalva Kászon

Kovászna Homoród Bálványos
 Nyikó Nyárád Maros mente Kalotaszeg
 Nádas mente Hóstát Hídelve Monostor
 Kétvízköze Kőmál s a sírok a Házsongárdban...
Strada Samuel Micu număruș șase
 s pirosuló vadszőlő palástja
 földig a hosszú falon
 de más ugye más volt a neve
 mikor elengedte vézna gyermekkezem a halál
 s az udvaron őszi virágkapu várt rám
 a piruló feltámadóra?
 Uramisten ott a Rózsa utca felett
 Uramisten minket te ne vigyél
 ne vigyél ne vigyél kísértésbe
 de szabadíts meg nadrágszíjtól a gégen
 borotvától a csuklón
 betemetett lányölő mélykutak helyett
 ablakpárkánytól a légfűtés huszadik emeleten
 s a nyájas modorú barbiturától
 amit a hatvanötéven túl
 ingyen ad örökre szenderedni kívánó
 minden agg kiskorújának
 csalóka fátyol alatt
 arc nélküli dajkájuk a szenderedő Jobbléti
 Á...Á...Á...Állam... –
 Inkább kezdjed előlről:
 Udvarhely Baromlaka Medgyes
 Nagymoha Ürmös Kóbor Sárpaták Almakerék
 anyám sírjáról örökre eltűnt a borostyán
 a család csontjait beton alá boronálták.
 Levegőt!

(Sas Péter: előszavát a Cs. Szabó László: Kárpát kebelében c. kötetből és Pomogáts Béla: Cs. Szabó László Erdélye c. bevezető tanulmányát az Erdélyi metszetek c. kötetből használtam fel. Cs. Szabó László „Az álmatlan éj” c. szabadverse bemutatásához. –m.j. Balázs Dénes alias Egyed Balázs. Mellékelem Cs. Szabó László önéletrajzi jellegű költeményét is:

A szép város

Szamos a Szajna oldalága,
 ha térképeznek angyalok,
 s ahol Mátyás járt oskolába,
 amott ered a Rue Jacob.

Fokossal áll a hajdu hadnagy
 a kőmáli kálvárián,
 s az ÚjHídon medvét mutatnak,
 ahogy metszette Merian.

Törvényszigettől kurta óra
 a házsongárdi sírokig,
 Descartes a konviktus lakója,
 s Apáczai is ott lakik.

Gall és magyar közt szent a béke,
 vegyes tanácsa bölcs nagyon,
 nem kell rendőr a főtérre,
 pédás az eszme-forgalom,

Mert rendet tart a tiszta ész itt,
 akár szolgál jó herceget,
 akár kanóccal ülve készít
 édes nénének levelet.

Kétajkú városom szívében
 úgy éltem én, mint víg sólyom,
 s hogy tőle nyertem szép beszédem,
 mondjátok el a síromon.

2010 novemberében A vers éjszakája című rendezvényen a verskedvelők népes csoportjának mutatták be a Hazanéző közlései alapján, a kolozsvári Kriterion Könyvkiadónál megjelent, a Páll Lajos illusztrálta, 111 vers a Sóvidékről című versantológiát.

„... ahol én jártam: minden pillanat,
 ami csak rávesz, hogy felejtsd magad:
 ami, álmodva, a vég gyönyöre,
 s ha ébredsz, a költészet kezdete.”
 (Szabó Lőrinc)

A gyermekvers tipológiai meghatározásának fő szempontjai

(Folytatás az előző lapszámunkból)

Tipológia

A meghatározások és a fontosabb jellemzők mellett még a tipológia adhat pontos válaszokat a gyermekvers mibenlétének kérdésére. Nem egyetlen tipológia, hanem több, mert nem csupán egyetlen szempont szerint lehet kategorizálni a korpuszt. Az alábbiakban több szempontot adok meg a szakirodalom és saját elgondolásaim alapján. Az egyes alkategóriákra példákat is hozok - körülírásokkal.

Az olvasók (célközönség) életkora szerint:

Az életkor már a definíció szintjén fontos, hiszen valami olyasmit kell körülírni vagy meghatározni, ami bizonyos életkort megért egyedekkel kapcsolatos. A gyerekeknek fontos tulajdonsága, hogy a felnőttekhez képest kevesebb ismerettel és logikai készséggel bírnak. Ezeket a különbségeket meg lehet ragadni a fejlődéslélektan segítségével. Nem véletlenül állítottak össze antológiákat külön a bölcsődéskorú, óvodáskorú és kisiskolás gyerekeknek (például a *Hóc, hóc, katona* című tötetet bölcsődéseknek, a *Cini-cini muzsikát* óvodásoknak, a *Nefejejs* című antológiát pedig a kisiskolás korosztály számára). A fejlődéslélektan szerint meg lehet különböztetni műveletek előtti és műveleti szakaszt, az utóbbit Piaget felosztja konkrét műveleti és formális műveleti szakaszra. Mivel a szövegeket lehet az egyes fejlődési szakaszokra jellemző tulajdonságok szerint is elemezni, érdemes pontosabban leírni ezeket a periódusokat.

Szenzomotoros szakasz (0-2 éves korig): A kisgyermek születése után még egy ideig nem tudja magát megkülönböztetni a körülötte lévő tárgytól, csak fokozatosan ismeri fel magát, mint a cselekvések végrehajtóját. Ekkor a megismerés egyenlő a cselekvéssel, a csecsemő az itt és most világában él, ez az érzékszervi intelligencia világa. Ezt nyomon lehet követni a nyelv- és mozgásfejlődésében egyaránt. Lassan ismer magára a kiejtett hangban is, amely kezdetben csak a jelentés nélküli hangzóélményt teremti meg számára. A dolgozat későbbi részében bővebben is írok a „nyelverteremtés” folyamatáról, itt csak példaként utalok Tandori Dezső egy versére, a csecsemők világnyelvén írt szonettre (1976/12/c – *Világnyelv*, idézi Szávai, é.n. 21.). A „költőiséget” itt még csak az intonáció, a kiejtett hangsorok dallama és ritmusa teremti meg. A mozgással kísért szövegekre legjobb példák a népköltészet dajkariméi – például a cirógató, csiklandozó, tapsoltató, ujjkiolvasó, táncoltató, stb. mondókák ezekben a szöveg-cselekvés egysege folyamatosan segít önmagára ismertetni a gyermeket. Az irodalmi antológiák is többségében népi szövegeket hoznak ezen korosztály számára, elvéve találhatók csak köztük műköltészeti alkotások (Gazdag Erzs: *Lépegetődal*).

Műveletek előtti szakasz (2-7 éves korig): Ebben az időszakban alakul ki a tudatos nyelvhasználat, a gyermek képes a körülötte lévő tárgyakat megnevezni, kép alapján felismerni. Hallja és egyben képes is reprodukálni a szavakat, a nyelvet invenciózusan használja. A tárgyakat még csak egy központi tulajdonság alapján képes besorolni, erre az egy dimenzióban való osztályzásra ugyancsak jó példa a már említett Weöres-vers: „Rég úgy képzeltem a faiskolát, / Hogy fatanárhoz jár sok fadiák, / Fapadosorokban ülnek valahányan, / Akár egy közönséges iskolában.” A jelző és a jelzett között nem tesz különbséget, egynek veszi a kettőt – ez a logika fedezhető fel abban is, hogy például a „facsavart” fából készült csavarnak és nem fához való csavarnak gondolják. Szimbólumteremtő képessége rohamosan fejlődik, ennek következtében a nyelvhasználat is. Gondolkodására az egocentrizmus jellemző, a kisgyerek csak saját perspektívájából képes látni a világot, gondolkodása tehát erősen centrált. Ekkorra

már magyarázatigénye túlnő ismeretanyagán, és így elméleteket gyárt olyan jelenségekről, melyekről még nincsen tapasztalata (gyermeki realizmus). Zelk Zoltán *Vers a két kis fókáról* című művének „Mit esznek a fókák?” kérdésére a gyermek számára szinte egyértelműen jön a válasz: „Jégből süttött tortát!” és hozzá még hóból főzött kakaót is isznak. Az általa eddig tapasztaltak nem kerülnek ellentmondásba a valósággal (hiszen annak csak darabjait ismeri még), nem látja még az összefüggéseket és az összeférhetetlenségeket. A kognitív fejlődés egyik jellemzője, hogy a gyermek folyamatosan miniatűr kísérleteket hajt végre, és az eredményeket tapasztalva sémákat alkot önmaga számára a világról. Mindaddig, amíg ezeknek a sémáknak nem mond valami ellent (tehát nem készítetik őt a felülvizsgálatra) igaznak tekinti őket. Emiatt van az, hogy a lehetetlent is lehetségesnek fogja fel, ameddig nincs, ami ezt megcáfolná. Kányádi *Ha a napnak* című versében (Friss tinta! 12.) a napnak lehetne akár lába, keze is, le is ülhette és ő várná meg, hogy a Föld megkerülje – és ismerve a gyermeki világkép antropomorfizmusát, el is fogadjuk: igen, akár így is lehetne.

Konkrét műveleti szakasz (7-11 éves korig): A gyerek ebben a periódusban képes megragadni a műveletek megfordíthatóságát, a látszat nem vezeti félre, de a műveleteket csak konkrét, látható tárgyakon tudja elvégezni, elvontabb szinten nem. Megérti a szám, tömeg, súly fogalmát és ezek megmaradási törvényét. A tárgyakat már képes több tulajdonság alapján is (pl. szín, forma) besorolni. Már bizonyos szintű előismerete révén a szövegekben lévő, humoros ellentmondásokat is megérti, képes több dimenzióban is gondolkodni, kezdi elfogadni, hogy például valami egyszerre lehet jó és rossz is. De még nagyon fontos számára a szövegekhez kötődő zsigeri élmény (például a szótagolás), ezért szeret a gyermek még ebben a korban akár felolvasni is: élvezi, hogy a szöveg általa is születik. Oravecz Imre *Anyu máshogy Erzsé* című versében (Friss tinta! 46.) arra a gyermeki tapasztalatra világít rá, hogy különböző szerepekből nézve mindenki kicsit más: anyu Erzsé, apu Pista, óvó néni Icu, stb. – „máshogy mindenki más” összegzi a végén, de mégis ugyanaz. Kiss Ottó *Nem szabad csúnyán beszélni* versében (Friss tinta! 82.) pedig a szülői nevelés ellentmondásosságát látja meg a gyerek: „Nem szabad / csúnyán beszélni, / tanít engem apa. / Aki csúnyán beszél, / annak mindig egy forintot / kell adnia anyának, mert / anya sosem beszél csúnyán, / viszont sok egyfórintosa / van már / apától.”

Formális műveleti szakasz (11 éves kortól): Ezt a periódust elérve a gyermek képessé válik elvont állításokról gondolkodni, hipotéziseket felállítani, eszközrendszere tehát kombinatív. Feltevéseit, hipotéziseit pedig már módszeresen ellenőrzés alá vonja, igazságtartalmukat ellenőrzi. Itt is lehetne utalni Nemes Nagy Ágnes *A titkos út* című, feljebb már említett versére (Bognár, 2001: 126.). Az ebben megnyilvánuló áttételesség és a halál, elmúlás fogalmának megértésére ilyen idős korban már képesek a gyerekek.

Már korábban is utaltam rá, hogy vannak olyan szerzők, akik bár gyerekeknek (vagy gyerekeknek is) szánták verseiket, de azok több szempontból sem felelnek meg a gyermekvers kritériumainak, például mert éppen a fent tárgyalt értelmi-érzelmi fejlődési szakaszokat hagyják figyelmen kívül. Egyes elemzők lelkesednek Utassy József verseiért, de ezek csak a legkritikább esetben foghatók a gyermek számára is – bennük a felnőtt emlékezik, a saját világát vetíti ki a múltba, a saját, felnőtt fejjel feltett, kérdéseire keresi a választ. A *Nudista strandon* című vers például olyan kulturális képződményt tárgyal és olyan oldalról, ami nem a gyermekek problematikája. A legtöbb egészséges gyereknek nincs (még!) szegényérzete a nemisége miatt, s ha igen, annak miben-

létét nem érti. Ugyanígy a vicsorgó, éhes farkas nézőpontja (Ordas), mint negatívum, nem a gyermek világa – a farkas nézőpontjának megértése olyan formális, elméleti műveleti szakaszba tartozik, amely már a felnőtté. Az értékrelativizmus így kerülendő a gyermekkorban. Például Lázár Ervin meséjében is, értelmezhetetlen, hogy jó-e vagy rossz az, ha nem sikerült kihúzniuk a fába szorult férget. A gyereknek az egyértelmű befejezés kell, hogy húzzák ki a férget, akár csak a retket, amit meg lehet enni. Egyes nagyobb gyerekek, úgy 8-9 éves kortól már felismerik a sablonokat, a mese, vers mögöttes szerkezetét, és a gyakori formák után vágnak valamilyen változatosságra. Ezt a változatosságot egyes szerzők a variálással képesek elérni (Lázár Ervin, Tandori Dezső), így a nagyobb gyerekeknek kielégítik a formai-logikai igényét, azonban ők az értékrelativista és negatív értékrendre meg világánézetre nincsenek felkészülve. Ezek megértésére és helyükön való kezelésére, befogadására még a felnőttek jó része sincs felkészülve. (Egy példa a negatív értékrend befogadásával kapcsolatban: az erőszak ábrázolása az erőszak elutasításához vezethet, de csak bizonyos típusú emberek-nél, másokban a tapasztalat szerint erősíti az erőszakra való hajlamot.)

A szerző és a versek keletkezési módja szerint:

Népköltészet – műköltészet: Történeti, tudományos tény, hogy a magyar irodalom nem egy költője szívesen merített a népköltés anyagából, kutatta a népdalok nyelvi eszközeit és emocionális értékét. Folklorizmus és folklorizálódás folyamata egyaránt tetten érhető a mű- és népköltészetet vizsgálva. Az előbbire (a folklórjelenségeknek a hivatásos művészetek részéről történő adaptációjára) könnyebb példákat találni a gyermekköltészetben (pl. a nyelvi elemek átvételére Simon Lajos *Játék* című versét, melyben a *Lánc, lánc, eszterlánc* népi körjáték szövegét kontaminálja saját szövegével). Léteznek átmeneti formák is, amikor nem csak a szemléletet kölcsönzik a népköltészetből, hanem a formát és/vagy tartalmat is. Zelk Zoltán *Bánatmalom* című verse népdalra készült variáció, Orbán Ottó *Erdő sűrűjében* verse pedig szintén népdalra emlékeztet (benne a „*virágom, virágom*” visszatérő sor különösen is erőssé teszi ezt az utalást). Csanádi Imre gyakran ír újra gyermekmondókákat (*Naphívogató*), de találunk olyan példát is, amelyben kifejezetten csak a formát veszi át a költő: a sorok, versszakokat, ritmusát, hosszát, a rímeképletet (pl. még Weöres Sándor: *Galagonya*). Bár kevésbé feltárt területe még a néprajz- és irodalomtudománynak, de népköltészeti gyűjteményekben is gyakran lehet találkozni ismert szerzők folklorizálódott gyermekverseivel Gáspár Jánostól Szilágyi Domokosig (vö. Faragó-Fábián, 1982: 18.).

Gyerek által írt és felnőtt által írt versek: A gyermekversek jelentős többségét felnőttek írják, de ettől még számításba kell vennünk a konkrétan gyermekek által készült alkotásokat is. A gyermekvers meghatározásának kérdésénél már utaltam rá, hogy az ilyen típusú versekből azért is ismerhetünk keveset, mert feltehetően azok nem találhattak a szerzők vagy a befogadók által esztétikailag értékesnek – de ez még létüket nem kérdőjelezi meg. Két nagyobb csoportot különíthetünk el a gyermekek által írt verseken belül a tudatban lezajló folyamatok szerint: az egyik a tudattalan költés (műveletek előtti szakasz), a másik a már tudatos, reflektív – legalábbis a nyelvhasználatot illetően az. A legtöbb gyermek örömet leli a személyes „versalkotásban”, amikor végtelen variációk sorát képes előállítani a már hallott versekből, mondókákból, szövegtörödékekből, kiegészítve és aktualizálva ezeket a saját élményvilágával. A kisebb gyerekeknél a tudatfolyamatok egy az egyben nyelvi folyamatokként szemlélhetők; talán sokszor ezek a felnőttek számára nem is követhetők, de a gyermeki lélek felszabadulásának lehetőségét rejtik magukban a kezdeti alkotások is, így a költészet lényegének nem mondanak ellent. Itt is érdemes már idézni Szávai Géza Kétszemélyes költészet című könyvét (bővebben a későbbi, nyelvfejlődéssel foglalkozó fejezetben is) – a szerző végigvezeti az olvasót a gyermeki költészetnek ezen a kezdeti szakaszán, le is írva azokat a „műveket”, amelyek egyébként csak szóban hangozhatnak el (a gyermek íráskészsége híján). A tudatosan alkotott művek közé sorolom azokat a verseket, melyekben érezhető a költői szándék, nyilvánuljon meg az akármilyen szinten is (tartalmi és szerkezeti tagoltság, összefüggés, rimeltetés, jelentéstudajdonítás,

stb.). Itt lehetne idézni újra József Attila „*De szeretnék gazdag lenni...*” kezdetű korai versét, melyben a gyerek szólal meg, a gyermek írja, még akkor is, ha a vers érzelmi összetettsége a felnőttversek közé is sorolhatná. Csak a legjobbak képesek kiskamasz, kamasz korukban (még mindig vagy már) igazán jó verseket írni. A serdülő önmagáról, személyes kapcsolatairól, a társadalomról egy újfajta logikai struktúra mentén kezd el gondolkodni (formális műveleti szakasz), miközben még saját identitását is keresi. Ez az időszak sokakat tesz átmenetileg érzelmileg visszahúzódnóvá, saját érzéseiket nehezen vállalják fel, ezért ha írnak is verseket, azt csak a „nagy költőket” imitálva találják méltónak. A saját hang megtalálása (vagy egy másik szinten való újrafogalmazása) jelentheti a határt a gyermekek és felnőttek által írt versek között. Rigó Béla mindezt egy mondatba sűrítve így fogalmaz: „A versírás bonyolult tudomány, aki – művészi szintre emelve magát – ezt megtanulja, az már nem gyerek.” (Rigó, 1999: 40.)

Formailag:

Tagolóvers: A következő népi gyermekmondóka-részletet Kecskés András idézi a *Kis magyar verstan* című könyvben az ütemhangsúlyos vers fejezete mottójaként: „Verebek voltunk, földre szálltunk, / búzaszemet eddegéltünk...” (Kecskés-Szilágyi-Szuromi, 1981: 11.) Ez felfogható szótagszámváltó ütemhangsúlyos versnek, de ugyanúgy tagolóversnek is. Az előzőben szövegek (ritmikai és egyben értelmi egységek) következnek egymás után; az utóbbiban azzal a különbséggel, hogy a szövegek tagok, amelyek nem oszthatók kisebb egységekre, ütemekre. E tipológiai kérdés nem megnyugtatóan tisztázott a szakirodalomban, ezért csak jelzem annak lehetőségét, hogy önálló kategóriának számít a taglóvers. Legjelentősebb szerzők, akik ezt indokolták írásaikban: Gábor Ignác és Németh László (Németh, é. n.). Elégedjünk meg e helyütt annyival, hogy létezik olyan ritmikus szöveg, amelyben nem válnak el az értelmi hangsúlyok a ritmikaiaktól. Ez határozza meg a magyar tagolóverset, illetve az állandóan, bizonyos határok között ingadozó szótagszám mellett a folyton ingadozó cezúra-pozíció a tagok között. A műköltészetben viszonylag ritka a gyerekversek között, mert ez a verselési forma a magyar nyelv régebbi változatának lehetőségeire épül (rövid szavak, kevés hangsúlytan elem – pl. névelő, vonatkozó névmás, stb.), és a reformkortól kezdve az ütemhangsúlyos dominál.

Ütemhangsúlyos vers: Az ütemhangsúlyos verselés a hangsúlyok alapján szerveződik, akár csak a tagolóvers, azonban a szövegek itt kisebb egységekre oszthatók. Ütemhatár akár szó belsejében is lehet. Ez nem igazán vonzó „értéke” a magyar verselésnek, de csak akkor, ha nem jól alkalmazzák. Vargyas Lajos azonban ad elméleti és egyben gyakorlati választ a szövegbéli ütemtagolásra. Ha a szó közepén van az ütemhatár, akkor az ezt követő első szótagot nem kell erősen megnyomni a hangsúly nyomtatékával, hanem hagyni, hogy jó esetben az időmérték tagoljon. Igen, az ütemhangsúlyos versben az ütemhatárt hosszabb szótag is segítheti, különösen a verssorok végén. Nézzünk példának egy mondókát a populáris regiszterből: „Kő, papír, / olló, // Ceruza ra- / gasztó.” A „gasztó-” szótagot nem szükséges hangsúlylyal nyomtatékosítani, ehhez elegendő a hosszúság. Ez különösen a pedagógiai munkában fontos, hiszen a magyar nyelven írt versek és gyerekversek túlnyomó többsége ütemhangsúlyos rendszerben ritmizálható; és érdemes elkerülni azt a látszatot, hogy a magyar vers ellentmondana a magyar nyelv ritmikai alaptermészetének, ami abban áll, hogy a szavak szigorúan ereszkedőek, és csak a szóeleji szótag lehet hangsúlyos. Néhány kivétel azért van (összetett szavak, indulatszavak, alkalmi logikai kiemelések, stb.), de mindezt nem ennek a szakdolgozatnak a feladata részletezni.

Időmértékes vers: Tisztán nagyon ritkán fordul elő a gyermekversek között, hiszen az időmértékes verselés elsősorban a klasszikus ókor formakultúrájára épül, vagy abból táplálkozik. Bizony sokáig kellene keresgélni, hogy találjunk gyermeknek írt, gyerekperspektívájú disztichont, alkaioszit. Mégis számolni kell vele, különösen a közties formáknál. Ha például Fazekas Mihály *Lúdas Matyija* hexameterben íródott, akkor nagyobb gyerekeknek egyes időmértékes formákkal is meg kell ismerkedniük. Ettől még gyakori az időmértékes alapelv a gye-

rekversek között, csak az időmérték általában társul bizonyos alkalmi hangsúly adta sajátságokkal, és bimetrikus, vagy épp szimultán versről lehet máris beszélni. (Radnóti Miklós Éjszaka című hexameterben íródott versét hozza a Cini-cini muzsika kötet. A megidézett képek többségében a gyermekek számára is érthetők, néhol szorulatnak csak magyarázatra a mélyebben húzódó jelentés miatt – „alszik a szívben az aggodalom”, „fölkel az ősz és lopni lopakszik az éjben”)

Bimetrikus vers: A bimetrikus vers (Kecskés-Szilágyi-Szuromi, 1981.) olyan vers, amelynek van képletszerűen leírható hangsúlyos vagy időmértékes alapja, és alkalmilag, több helyen érzékelhetően kiegészül a másik versrendszer fő hatáselemével. Ilyen helyen érvényesül a mértékkapcsoló elv, vagyis a hangsúly vagy az időmérték okozta nyomatókat erősíti az időmérték vagy a hangsúly okozta nyomatók.

Jung Károly az egyik legjobb, aki bánni tud az időmérték meghatározta ritmussal. Nem disztichonok és alkaiozsi strófák állnak össze a sorokból, hanem a görög lírából öröklött verslábak hol leírható szabályossággal, hol a tartalommal együtt vagy annak ellentétjeként szabadon csapongva muzsikál. Ha tipológiai táblázatba kell példákat illeszteni, akkor Jung az időmértékes és a bimetrikus mértékkapcsolókra ad kiváló példákat (Pl. *Hazafelé* című verse zseniális időmértékes-bimetrikus vers.)

Szimultán vers: A szimultán vers fő ismérve (Kecskés-Szilágyi-Szuromi, 1981.), hogy mindkét alap-versrendszerben modellálható képletet mutat a vers. A fő metszet egybeesése Suromi Lajos szerint alapvető fontosságú, Szerdahelyi István szerint nem. Mindez a lényegen nem változtat, mivel a szimultán gyermekvers felismerése azon múlik, hogy mindkét versrendszer szerint lehet-e ritmizálni azt. Kiváló példa erre Weöres Sándor *Tündér* című verse („Bóbita, bóbita táncol...”).

Bognár Tas elemző kötetében kiemeli, hogy Simkó Tibornál nyolc rövid szótág is előfordul pl. a *Szeptember* több sorában. Weöresével rokonítja Simkó költészetét, és hozzátehetjük, nem alaptalanul. Például a halandzsaszavak bevonása, a nagyon változatos időmértékes és bimetrikus meg szimultán formakultúra jellegzetes gyerekvilág-szürrealizmusával él. (Bognár, 2001: 194.)

szabad vers és szabadvers: Nem épp a legtipikusabb alap a gyerekvers számára a szabadvers, hiszen még az élete végéig a kötött formákat elutasító Kassák Lajos is gyermekverseit szabályos ritmikával építette fel, mégis találunk néhány kiváló példát a műköltészetben. Brasnyó István, Szepesi Attila versei lemondnak a gyerekvers egyik fő jellegzetességéről, a szabályos vagy legalábbis nagyon erős ritmikáról, viszont sok egyéb ismérvet megtartanak, amittől gyermekvers marad a gyermekvers. A *szabad vers* fogalmát Vilcsék Béla különíti el a szabadversétől, épp azzal a céllal, hogy ne keverjük azokat a verseket, amelyek lazítottak a hangsúlyos vagy időmértékes formákon, és azokat, amelyek szakaszokban, foltonként sem akarják egyiket sem követni. A szabadvers elsősorban az 1970-es évek kortárs svéd és finn gyermekversek fordításának hatására jelent meg a magyar gyermekirodalomban (az expresszionista hatást csak nagyon áttételesen fogadhatjuk el, lévén, hogy egy ötven évvel korábban jelenlévő irányzatról van szó). „A szabadvers belső logikára, gondolatritmusra épülő forma, amely akkor jelent meg a gyermekirodalomban, amikor a kor pszichológiai és filozófiai áramlatainak áttételes hatásaként a gyermekvers tartalmilag összetettebbé vált. A gyermeki lélek világának megmutatására természetesebb formának bizonyult a kötött formánál.” (G. Papp, 1999: 29.) A fentiekben túl példaként lehet még hozni erre Horgas Béla, Ágai Ágnes, Petőcz András költészetét is.

Rím (van, nincs): Napjainkban a vers fő ismérvének az emberek (nem a szakemberek) a rímet tekintik. Ez leginkább a rím elterjedtségének köszönhető, illetve a populáris regiszterben való elterjedtségének: újabb típusú népdalok, slágerek dalszövegei, kuplék, stb. Fontos eleme a rímnek, hogy erősíti a titkos összefüggések lehetőségeit – lásd még a korábban tárgyalt szürrealisztikus és mágikus összetevőket. Tamkó Sirató Károlynál (*Tengerecki hazaszáll*) Bognár Tas a versek rímelését épp csak megemlíti, pedig az a szimbólumoknál is fontosabb, ahogyan a ritmika is. A kötöttebb és szabadabb bimetria a fő hatáselem a rímekkel együtt. Tamkónál a rímelő szavak önmaguk-

ban (!) is előkerülnek. Ezek együtt érdekesek (pl. Hawai - tavalyi). (Bognár, 2001: 166., 170.) Orbán Ottó *Eszterlanc* kötetében megjelent verseit Bognár Tas főleg a szimbólumok alapján elemzi, pedig érdeemes lenne megnevezni a zeneiség (rímek, ritmika) szempontjából is. Bimetrikus és szimultán példákat találni köztük többet is.

Képvers: A képvers esetében a verbális szöveg és a vizuális forma egybeolvadásáról beszélhetünk. Kialakulását megelőzte a sortördelés megjelenése, amely az orosz futurizmus találmánya volt és lassan természetes megoldása lett a gyermekverseknek is. A képvers nem tipikus formája a gyermekversnek, de nagyon szép példáit találjuk a tipográfia aranykorában. A képvers szoros összefüggésben áll a játékos-sággal, a játékra való hajlammal, amely közel áll a gyermek befogadói világához. Nemes Nagy Ágnes *Ugróiskola* című versének szerkezete például követi a földre rajzolt ugróiskola a formáját. Példaként hozhatjuk még a Verbőczy Antal *Hőember*, Weöres Sándor *Tengermozgás*, Pintér Lajos *Gyermekrajz őszi tűzfalon*, Hárs Ernő *Vadludak*, vagy Juhász Ferenc *Tulipán-vers* című alkotását. (mindezekről és a témáról kifejtve ír G. Papp, 2006: 87-96.) A képversek osztályozásában többféle kalligrammatípust különböztetnek meg a szövegekben megnyilvánuló rendező elv szerint. A képversek hagyományából nőtt ki a vizuális költészet (1950-es években), melynek jellemzője, hogy a nyelv konkrét anyagát művészi alkotások konstruálására használja fel az alkotó. (Verbőczy Antal: *Ősz*) Esztétikai megítélésükben a fő kérdés, hogy van-e irodalomesztétikai értékük is – a példák alapján azt látjuk, hogy ezt dominánsan mégis csak a szöveg minősége határozza meg.

Zenével társított és szövegvers: Mint már említettem, nem kívánok éles határt húzni e két fő kategória között, hiszen a gyermekversek jelentős része használatos mondókaként és dalocskaként is. Ezenkívül számos gyermekverset megzenésítenek; sőt gyerek-dalszövegek versként is értékelhetők: pl. 100 Folk Celsius.

Más formai szempontok: A bővebb kifejtés szándéka nélkül felsorolok még néhány olyan szempontot, amelyek a versek formai elemzésénél figyelembe vehetők: strófikus, vagy nem; azonos hosszúságú sorok, vagy különbözőek; megfigyelhető-e a versben sorismétlés, strófaismétlés, szakaszismétlés. Kányádi Sándor *Szarvas-ítató* című versében egy speciális formai megoldással él: a 8 sort a költő fordított sorrendben is leírta, és úgy is értelme van. Mindez a vers fontos formai-tartalmi összetevője. Kányádinál érdemes még azt is kiemelni, hogy kötött formában (terjedelem, ritmus) is egyben természetes, szinte prózai lejtésű is (!) tud maradni.

Műnemek szerint:

Lírai gyermekvers: Gyermekversek esetében a líraiság egy érzelmi állapot leírásában, legtöbbször egy természeti képbe való kivetítésében ragadható meg leginkább. Juhász Ferenc *Csikóéllés* című műve nem jellegzetesen gyermekvers, bár egyes elemei alapján odasorolható. Látszólag epikus alapú a vers, mégis a lényeg az állapotok leírásán van. A *Csikóéllés* tulajdonképpen líra, még csak nem is versesse (fordulattal, csattanóval). (Vö. Bognár, 2001: 221.) Ide sorolhatók még a gyermekversek legősbibb fajtái, az altatók is.

Dramai (vagy dramatikus) gyermekvers: A műköltészetre kevésbé jellemző, elsősorban a népi gyermekköltészet játék- és dramatikus népszokásokhoz kötődő szövegeiben érhető tetten cselekményességre utaló jegy (pl. „*Hess páva*” a sóvidéki hesspávázás népszokásából, vagy a körjátékok dallammal is kísért szövegei: *Lánc, lánc eszterlanc, Bújj, bújj, zöld ág...*).

Epikus vers: A legtöbb átmeneti műfajjal a líra és az epika határán találkozunk, s attól függően, hogy melyik műnem hatása az erősebb, beszélünk epikolirikus, vagy líroepikus műfajokról. A gyermekirodalomban az epikolirikus műfajok a gyakoribbak – a mese és a történet jellemzői (elbeszélés, leírás, dialógus) ötvöződve a verslíra zeneiségével a gyermek befogadói világához közel álló műfajcsoportot hoznak létre. Példaként lehet említeni itt Pilinszky János, Páskándi Géza, Balogh József, Kányádi Sándor műveit (bővebb kifejtésüket lásd a műfaji csoportosításnál).

Mesevers: Ez megfeleltethető a műnemek keveredése és szintézise szempontjából a vígballadáknak. Például Majtényi Erik („*Egér Ede*

egérfogót látott”) és Kerék Dávid versei (*Csillagének*). Rövid, epikus alapú, helyzet vagy jellem-összetevőre építet, csattanós, rendszerint lírai összetevőkkel tűzdelt forma. (az elnevezést Bognár Tas javasolja, 2001: 298.)

Tartalmi-műfaji szempontok szerint:

Nyelvtörők: Az alliteráción alapuló nyelvi tréfa, játék a népi gyermekköltészetnek az egyik legnépszerűbb műfaja, műköltészeti megvalósulásaira is szép számmal találunk példát. A nyelvtörő néha egész halandzsá verssé bővíthet. A műfaj adta játékos lehetőséget többen is kihasználták, itt most csak néhány verset említek, amelyek nyelvtörőként is kitűnően szolgálnak: Dénes György (*Dili-dal*), Páskándi Géza (*Tréfás-pipás-kupakos*), az újabbak közül Szilágyi Ákos versei - rajtuk az avantgárd akusztikus verseinek hatása is érződik - (*Ti tokhalak, titokhalak!*, *Cet ecetben*, *Hősünk: Kis Sün*) és Szabó T. Anna *Nyelvtörő* című verse (lásd Friss tinta! kötetben).

Verses mese: Ez megfelel az epikus versnek, amelyet a műnemi felosztásnál említettem, csak itt a főbb. A korábbi népszerűséghez képest, ma visszaszorulóban van a műfaj - korábban éltették a felolvasások, ma a gyermekek körében is egyre jellemzőbb médiafogyasztás túl nagy konkurenciát jelent számára. De még így is maradnak örökérvényű darabjai, így Kormos István Vackorja (vö. Rigó, 1999: 191-194.), és népszerű, de bizonyos szempontok szerint gyerekek kevésbé befogadható darabjai. Szabó Magda *Bárány Boldizsárja* a több szálon futó cselekménye, bonyolult jellemábrázolása miatt inkább verses meseregénynek mondható („kicsiknek nem lehet felolvasni, akik pedig elolvasnák, azok már nem olvasnak verses mesét”), Pilinszky verses meséiért is sokan rajonganak, de ezek a művek a gyermekek befogadási szempontjainak legtöbbször nem felelnek meg, illetve a műfaj követelményei szerint nem mesék, tehát a mese kötelező elemeihez szokott gyermekek számára nehezen megközelíthetők. (*A nap születése* nem a mítoszból legombolyított meseszál, hanem maga a mítosz.) (Rigó, 1999: 195.) Kormos életmű folytatója lehetne Csukás István, de ő a televízió nézőit választotta az olvasótábor helyett, de *Sün Balázs* így is múlhatatlan érték. Legjobb rövid meséket Kányádi írja (*Máttyás-napi vásár* egyetlen rimpárra épül, *Az elveszett követ* nyakatekert szövegvilága pedig jól utal a megidézett törökös világ túldíszítettségére). Napjainkban Rangáné Lovas Ágnes színesíti még a műfajt ismert mesék innovatív verses átírásával (*Meserét*).

(Mondókamese: főleg a népi gyermekversek között fordul elő - olyan gyermekmondókák, amelyek versbe foglalt mesét adnak elő (vö. Küllös, 1978: 417.). Ennél a résznél való megemlést a verses mesével való rokonsága miatt tartom érdekesnek. Műköltészeti megvalósulásainak felfedése további kutatást igényelne, itt most csak egy Európá-szerte ismert és kedvelt mesetípus (az állatok lakodalmá - *Házasodik a tücsök...*) mondókaáldozatát idézem, amely a történet „állati” zűrzavart lefestő részét ragadja ki: „Egyszer egy időbe / Szilágyi erdőbe / Szarkák verekedtek, / Szarka papné meghallotta, / Szunyog lábát kirántotta, / O, P, Q / Így múlt ki a világbu!”)

Tanító-mese: A klasszikus elődöket nem említve, a magyar irodalomban is Heltai Gáspártól Romhányi Józsefíg lehetne sorolni e műfaj költőit. A gyermekverseknél Bognár Tas Páskándit emeli ki, akinél a számtalan nyelvi lelemény és a gördülékeny külső forma segíti a belső tartalom megértését - játék, humor fedi nála a mélyebb, keserűbb rétegeket is (*Bolhakirály* kötet versei). (Bognár, 2001: 242.) A pedagógiai-didaktikus célzat így sokkal burkoltabban van jelen a műben, a gyermeknek könnyebb is vele azonosulnia, mint amikor ezt közvetlen kimondják/majd kimondatják vele, például a tanítóvers esetében. A hagyományos tanítóvers műfaja mára már irodalomtörténeti emlékké vált - kortárs gyermekköltők ha élnek is vele, azt parodizálva, gyermekperspektívára váltva teszik (Miklya Zsolt: *Vacsorarímek*, lásd a történeti résznél is).

Kalendárium: A populáris regiszter (Horváth, 2006.) jellemző műfaja az év napjait, évfordulókat, ünnepeket, sok esetben olvasmányokat is tartalmazó évkönyv, melynek elsődleges feladata az idő múlásának jelzése. A naptárfunkción túli műveltető és szórakoztató szerepe nem egyszerűen különvált, hanem arányaiban, minőségében módosult. A

gyerekek esetében a művek természetközelsége, a változások megragadása az, mai élményt szerezhet (pedagógusok is szívesen nyúlnak ezekhez a versekhez sokszor nem találván jobb tematikus csoportot a verstanítás kapcsán). Gyakran idézett példa rá Kányádi Sándor *Küüllő kalendáriuma*, Csanádi Imre *Hónapsorolója* (itt a költő egy sorban rajzolja meg a hónapok képét), Bella István pedig egész ciklust szentel a műfajnak (*Áni Máni naptára*).

(Betétvers: A gyermekvers „kinövésének” tartott műfaji kategóriát (Ambrus, é.n.: 329.) a mesekönyvekből, rajzfilmekből ismerhetjük, emellett szoros rokonságot mutat a zenével társított szövegekkel is (*Bubó doktor dala* (Romhányi József), *Süsü éneke* (Csukás István)). Könnyen megjegyezhetők - ez elsősorban a média hatásának is köszönhető volt.)

Funkció szerint (alkalmazások):

A gyermekversek funkció szerinti csoportosítása előhívja a költészet egyik legrégebbi jellemző vonását, az alkalomhoz kötöttséget. Az ösköltészet, a primitív költészet, a népköltészet jelentős részben alkalmi jellegű. A népi gyermekköltészeti gyűjtemények is az alkalmazások szerinti felosztást követik, illetve ezt a gyermek fejlődéséhez és társas kapcsolatainak bővüléséhez. Az irodalmi antológiák részben megtartva ezt a szempontot, az életkorok és/vagy tematikus csoportok szerint rendszerezik a bemutatni kívánt anyagot. (Szerzői kötetekről ehelyütt nem szólnunk, azok rendezési szempontjai a költők szándékától függően sokféle lehet.)

Altatók: Az alkalmi líra legősibb megnyilvánulási formája, jellege szerint igen gyakori a népköltészetben, közel áll a varázsdalhoz és a munkadalhoz. A műköltészet is kedveli, és támaszkodik a népköltészeti hagyományokra. A magyar altatódal honfoglalás előtti eredetű. Legismertebb magyar műköltészeti példája József Attila *Altatója*, de rajta kívül számtalan példát ismerünk még - az altatók a gyűjtemények, antológiák kihagyhatatlan elemei. A Friss tinta! kötetben találunk a műfaj eredeti funkciójától szakadó verseket is, így Parti Nagy Lajos versét (*Altató*), amely József Attila szövegének halandzsává fordított változata.

Természeti környezettel kapcsolatos versek (időjárás, évszakok, időpontok leírása): Ez az egyik legnépesebb kategória. Egyaránt építhet a szürrealisztikus és a realisztikus alapokra. Ha megfigyeljük az óvodák versválasztási szokásait, abszolút domináns, bár ez ötlettelenségből és automatizmusból is adódhat.

Társadalmi szokásokkal kapcsolatos versek (étkezés, öltözés, utazás, köszönés, stb.): Ugyanaz érvényes, mint az előzőre, bár csekélyebb helyet foglal el az óvodai repertoárban. Kiváló hordozója lehet a játékoságnak, a formai elemeknek, illetve a lírai hangvételnek.

Köszöntők, alkalmi versek: Ide sorolhatók a hűsvéti locsolóversek, a dramatikus játékok szövegei és a jeles napokat, természeti jelenségeket üdvözlő versek. Könnyen leragadhat az ilyen verseknek a színvonal az alkalmi versek pragmatikai felhasználása miatt, de a legjobb költők az esztétikum érdekében fel tudják használni a motívumok ismertségét. Pl. Weöres: *Tavaszköszöntő*.

Ráolvasás, mondóka, kiszámolók, halandzsázók, nyelvtörők: a funkcióik szerint elkülöníthetők lennének ezek a csoportok, de az alkalmazás tekintetében a gyermekek világában sokkal közelebb állnak egymáshoz, közös nyelvi, tartalmi, formai jegyeket hordoznak, ezért soroltam őket egymás mellé. Szilágyi Domokosnak vannak ráolvasások, vagy olyan jellegű versei (*Ugorszja*), mellette Kiss Anna az, aki a népköltészet babonás világát a modern költészetben is életre keltette (*Sárkányölő*). Az ősi mondókák kapcsolódnak a ráolvasásokhoz, bennük rejtve ott van a természetet befolyásolni akaró és tudó erő, titokzatosság. Pinczési Judit legsikerültebb mondókái is ilyenek, emellett önreflexívek, mégis könnyen érthetők; kedvesen-gyerekesen líraiak (*Copf, Hajnal, Hangok, Három mondóka*), Szilágyi Domokostól pedig itt lehetne idézni az *Egyedem-begyedem*-et.

Játékot kísérő versek: Nem minden esetben szerves része a cselekvő játéknak a kísérő vers, mint mondjuk egy betlehemes játékban, ezért külön kategóriát alkothatnak a kiszámolók vagy csúfolódók, stb.

Ismeretek szerzése: A funkció sorában fontos szempont a kogníció,

ezért külön csoportot alkotnak a megismerést előtérbe helyező versek. Bármely versnek lehet és van is kognitív aspektusa, ezért egyes kategóriákkal átfedésbe kerülnek. Nyilván más például a társadalmi szokásokat bemutató, újrateremtő ismeret, mint a mindennapi (és nem mindennapi) környezet felfedezése: állatok, növények, járművek, szerelem, stb.

Irodalomtörténeti:

Gyermekversekről szólva irodalomtörténeti szempontok is lehetnek a tipológia alapjai, beszélhetünk róluk az időrend, a korszakok (stílus, műfaj) és a szerzők szerint. Az alábbiakban csak néhány megközelítési lehetőséget sorolok fel, de ezeket nem részletezem – bővebb kifejtésükre dolgozatomban történeti részében vállalkozom.

Vallásos – nem vallásos (ezen belül keresztény, vagy ősi, pogány eredetű hitvilág emlékeit őrzi), nemzeti – kozmopolita (idegen hatású), pedagógiai szándékú – elsősorban esztétikai célzatú, a gyermek tárgya, vagy alanya a versnek, népi – műköltészeti.

BIBLIOGRÁFIA

- A XX. század második felének válogatott gyermeklírája - (A gyermekverskötetek és a szakirodalmi tételek bibliográfiai adatainak összegyűjtése Náray-Szabó Livia munkája.)

Szerzői kötetek:

ÁGAI Ágnes, *A titkokat az ujjaimnak mondom el*, 1983.
 ÁGAI Ágnes, *Kamaszságok*, 1985.
 ÁGH István, *Krumplinyomó huszár*, 1977.
 AMBRUS Lajos, *Csodavárban*, Erdélyi Műhely Könyvek, Budapest, 2008.
 ÁPRILY Lajos, *Fegyvertelen vadász*, 1966.
 BALLA László, *Tapsi-titok*, Ungvár, 1972.
 BALLA Zsófia, *Hóka Főka Fiőka*, Bukarest, 1985.
 BALOGH József, *Mosolygó versek*, Ion Creangă Könyvkiadó, Bukarest, 1989. (mondókák, kiszámolók, találós kérdések)
 BALOGH József, *Százlábú kaland*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1988. (verses meseregény!)
 BELLA István, *A zöld pizsamabéka*, 1979.
 BELLA István, *Áni Máni naptára*, 1985.
 BENEY Zsuzsa, *Cérnahangra*, 1972.
 BETTES István, *Tio-tio-tio-tinx*, *Madárország szőlőmai*, Méry Ratio, 2004.
 BRASNYÓ István, *Álom*, Újvidék, 1978.
 BRASNYÓ István, *Égi laboda*, Újvidék, 1971.
 BRASNYÓ István, *Holdfény*, Újvidék, 1974.
 BRASNYÓ István, *Kései csillag*, Budapest-újvidék, 1973.
 BRASNYÓ István, *Szeretném, ha meghallgatnál*, Újvidék, 1983.
 BUDA Ferenc, *Kőcsmadzag*, 1979.
 CS. NAGY István, *Zebratánc*, 1979.
 CSANÁDI Imre, *Csillagforgó*, 1966.
 CSANÁDI Imre, *Kis verses állatvilág*, 1958.
 CSANÁDI Imre, *Négy testvér*, 1956.
 CSÓÓRI Sándor, *Lábon járó verőfény*, 1987.
 CSÓÓRI Sándor, *Lekvárcirkusz bohócái*, 1969.
 CSUKÁS István, *Erdőben jártam*, 1982.
 CSUKÁS István, *Sün Balázs*, *Gyerekek*, 2007.
 DÉNES György, *Bükkfamakk*, Pozsony-Budapest, 1987.
 DÉNES György, *Tücsökhegedű*, Pozsony-Budapest, 1974.
 DÉNES György, *Zebramadár*, Pozsony-Budapest, 1991.
 DEVECSERI Gábor, *Állatkerti útmutató*, 1977. (Papirusz Duola Kiadó, 2005.)
 DONÁSZY Magda, *Cinkeház*, 1962.
 DONÁSZY Magda, *Csóka, róka, móka*, 1969.
 DÖBRENTÉI Kornél, *Nyaficai Cicókák*, Littera Nova Könyvkiadó, Budapest, 2002.
 EÖRSI István, *Halpagár*, *Gyermekversek*, Budapest, Noran Kiadó, 2005.
 FAZEKAS Anna, *Öreg néne őzikéje*, 1953.
 FAZEKAS Anna, *Rigó nóta*, 1959.
 FAZEKAS László, *Lagodai pagoda*, 1970.
 FEKETE Gyula, *Esztendőre vagy kettőre*, 1987.
 FERENCZES István, *Indián a Hargitán*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1990.
 FODOR Ákos, *Képtelenkönyv*, 1985.
 FÜZESI Zsuzsa, *Mondókáskönyv 3.*, Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2002. (mondogatók, kiszámolók, játékok)
 GALAMBOSI László, *Barangoló*, 1987.
 GALAMBOSI László, *Lepkekirály*, 1975.
 GALAMBOSI László, *Röptető*, 1979.
 GAZDAG Erzs, *Az utolsó szó jogán*, 1987.
 GAZDAG Erzs, *Egérakarta kis tarisznya*, 1970.
 GAZDAG Erzs, *Hívgató*, 1967.

GAZDAG Erzs, *Itt a tavasz*, 1967.
 GAZDAG Erzs, *Mesebolt*, 1957.
 GAZDAG Erzs, *Mesebolt*, Papirusz Duola Kiadó, 2007.
 GAZDAG Erzs, *Mézcsgató*, 1981.
 GAZDAG Erzs, *Ringató*, 1974.
 GAZDAG Erzs, *Száll a sárkány*, 1959.
 GAZDAG Erzs, *Üvegcsengő*, 1937.
 GAZDAG Erzs, *Volt egyszer egy mesebolt*, 1992.
 GYÁRFÁS Endre, *Dörmögők kalandjai*, 1988.
 GYÁRFÁS Endre, *Gyermeknap az állatkertben*, 1986.
 GYÁRFÁS Endre, *Játékabécé*, 1993.
 GYÁRFÁS Endre, *Óserdei táncmulatság*, 1991.
 GYÁRFÁS Endre, *Tücsökkaland*, 1984.
 GYURKOVICS Tibor, *A pápai mézesbábos*, 1983.
 GYURKOVICS Tibor, *Névike*, 1983.
 GYURKOVICS Tibor, *Tintapaca*, 1976.
 GYURKOVICS Tibor, *Tónió, a póniló*, 1990.
 HAJNAL Anna, *Halászik a róka*, 1967.
 HAJNAL Anna, *Madáretető*, 1956.
 HAJNAL Anna, *Szamárfészek*, 1958.
 HAVASI Attila, *Korhatáros gyerekversek*,
 Hej, koszorú, koszorú, SINKA Erzsébet *mondókáskönyve*, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 2004.
 HERVAY Gizella, *Életfa*, 1983.
 HORGAS Béla, *A kóbor ceruza tündére*, 1987.
 HORGAS Béla, *Állat-élet-képek*, 1981.
 HORGAS Béla, *Az én cirkuszom*, 1983.
 HORGAS Béla, *Mesék a zöld disznóról*, 1978.
 HORGAS Béla, *Nyelvöltögető*, 1978.
 HORGAS Béla, *Sárpogácsa*, 1978.
 HORGAS Béla, *Tipi-Tupa hercegnő*, 1971.
 JANCsik Pál, *Verőfényben*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976.
 JANKOVITS Ferenc, *Szalmapapucs*, 1956, átdolgozva: 1977.
 JÓZSEF Attila, *Gyöngy a csillag*, 1977.
 JÓZSEF Attila, *Lángos csillag*, 1965.
 JÓZSEF Attila, *Világokat igazgatok, üveggyökökkel játszom*, 1987.
 JUHÁSZ Ferenc, *A Nap és a Hold elrablása* (verses mese), 1954.
 JUHÁSZ Ferenc, *Csikóellés*, 1978.
 JUNG Károly, *Bájdoló*, Újvidék, 1975.
 KÁDÁR János, *Alma, szilva, császárkörte*, Ion Creangă Könyvkiadó, Bukarest, 1980.
 KÁNTOR Péter, *Kétszáz lépcső föl és le*, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 2005.
 KÁNYÁDI Sándor, *A bánatos királylány kútja*, Budapest, 1972.
 KÁNYÁDI Sándor, *Billegballag*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1993., 2006.
 KÁNYÁDI Sándor, *Fából vaskarika*, Bukarest, 1969.
 KÁNYÁDI Sándor, *Farkasúzó furulya*, 1979.
 KÁNYÁDI Sándor, *Fényes nap, nyári nap*, Bukarest, 1964.
 KÁNYÁDI Sándor, *Három bárány*, Bukarest, 1965.
 KÁNYÁDI Sándor, *Kenyérmadár* (mesék, versek), 1980.
 KÁNYÁDI Sándor, *Kicsi legény, nagy tarisznya*, Bukarest, 1961.
 KÁNYÁDI Sándor, *Költőgető*, 1991.
 KÁNYÁDI Sándor, *Kükiüllő kalendárium*, 1988.
 KÁNYÁDI Sándor, *Madármarasztaló*, Bukarest-Budapest, 1986.
 KÁNYÁDI Sándor, *Néma tulipán*, 1992.
 KÁNYÁDI Sándor, *Tavaszi tarisznya*, 1982.
 KÁROLYI Amy, *Két kis bunda bandukol*, 1980.
 KÁROLYI Amy, *Tarka forgó*, 1958. (Weöres Sándorral közösen)
 KASSÁK Lajos, *Csillagok csillogtatok, virágok virágoztatok*, 1957.
 KERÉK Dávid, *Csillagének*, General Press Kiadó, 2006.
 KISS Anna, *A holdnak háza van*, 1978.
 KISS Anna, *Alattunk is laknak, felettünk is laknak*, 1985.
 KISS Anna, *Hol van a világ vége?*, 1981.
 KISS Anna, *Máktündérek, csutkanépe*, 1984.
 KISS Anna, *Tükörképek*, 1983.
 KISS Benedek, *Csiga, csiga, facsiga*, 1976.
 KISS Benedek, *Fütyü úrfi*, 1986.
 KISS Benedek, *Korong Matyi Alma* (Álom Kovács Margit kerámiaira), 1980.
 KISS Benedek, *Zene-bona*, 1982.
 KISS Dénes, *Bábu bál*, 1977.
 KISS Dénes, *Kó-fic-kó*, 1979.
 KISS Dénes, *Lova csönd, lova köd*, 1984.
 KISS Dénes, *Tiki-taki, fateki*, 1974.
 KONCSOL László, *Színmuksika*, Pozsony, 1981.
 KONCSOL László, *Vizesnapló*, Pozsony, 1984.
 KORMOS István, *A nyár gyermekei*, 1985.
 KORMOS István, *Vackor-történetek*
 KOVÁCS Barbara, *Csupa új* – mondóka, vers és dalocska választékbővítés céljából óvodai használatra, Novum Kiadó Kft, 2001.
 KULCSÁR Ferenc, *Hétördögök*, Ab-Art Kiadó, 2006.
 LÁBADINÉ KEDVES Klára, *Földön látszik, égen jár* (Ezeregy találós kérdés Baranyából), Móra, 2003.
 LACKFI János-PAP Kata, *Bögre család*, Csimota Könyvkiadó, 2005.
 LESZNAI Anna, *Köd előttem, köd utánam*, 1967.

LÉTAY Lajos, *Csóka, dió, diófa*, 1960.
 LÉTAY Lajos, *Kakukkvirág, kankalin*, 1958.
 LÉTAY Lajos, *Madárkenyér*, 1963.
 LÉTAY Lajos, *Mit akar a ceruza?*, 1966.
 LÉTAY Lajos, *Repülj, madárka*, 1964.
 LÉTAY Lajos, *Új ház, piros ház*, 1958.
 Majla Sándor, *Tánc-lánc, Ablak Kiadó, Székelyudvarhely*, 2002.
 MAJTÉNYI Erik, *Betűvárt*, 1962.
 MAJTÉNYI Erik, *Csicseri borsó*, 1973.
 MAJTÉNYI Erik, *Fehér madár*, 1967.
 MAJTÉNYI Erik, *Kép, kép, csudakép*, 1963.
 MAJTÉNYI Erik, *Kiborult egy kosár virág*, 1966.
 MAJTÉNYI Erik, *Nagy, kis egér*, 1975.
 MAJTÉNYI Erik, *Olvassuk együtt*, 1954.
 MAJTÉNYI Erik, *Pitypalatty*, 1957.
 MAJTÉNYI Erik, *Postás Pali levelei*, 1981.
 MAJTÉNYI Erik, *Rajzos, vidám állattan*, 1971.
 Molnos Lajos, *Udvarunkon vén diófa*
 MÁNDY Stefánia, *A cinóberpiros madár*, 1965.
 MÁNDY Stefánia, *Eszterlánci tánc*, 1973.
 MÁNDY Stefánia, *Játékszivatar*, 1987.
 MÁNDY Stefánia, *Mindenki ló, mindenki fut*, 1979.
 MÓRA Ferenc, *Sétálni megy Panka*, 1960.
 MÓRA Ferenc, *Zengő ABC*, Móra, 2007.
 MÓRA Ferenc, *Zengő Ábécé*, 1977.
 MÓRICZ Zsigmond, *A kóró és a kismadár*, Noran, 2006.
 MÓRICZ Zsigmond, *A török és a tehenek, gyermekversek*, 1976.
 MÓRICZ Zsigmond, *Állatmesék*, 1953.
 MÓRICZ Zsigmond, *Boldog világ*, 1912.
 MÓRICZ Zsigmond, *Erdő-mező világa* (verses mesék), 1908.
 NAGY BANDÓ András, *Madarak tolláról – versek gyerekeknek és szüleiknek*, Jelenkor Kiadó Kft., 2004.
 NAGY Gáspár, *Áron mondja*, 1986.
 NAGY László, *Csodafü-szarvas*, 1977.
 NEMES NAGY Ágnes, *Bors néni könyve* (mese, versekkel), 1983.
 NEMES NAGY Ágnes, *Felicián vagy A tölgyfák tánc*, 1987.
 NEMES NAGY Ágnes, *Lila fecske*, 1965.
 NEMES NAGY Ágnes, *Memmi minden*, 1975.
 NEMES NAGY Ágnes, *Szökökút* (összegyűjtött gyermekversek), 1984.
 NYULÁSZ Péter, *Miazami, kitalálás versikék*, Móra, 2007.
 NYULÁSZ Péter, *Zsubatta!*, mondókáskönyv, Móra, 2005.
 ORBÁN Ottó, *A világ teremtése és egyéb badarságok* (szatirikus versek, paródiák), 1977.
 ORBÁN Ottó, *Eszterlánc*, 1977.
 ORBÁN Ottó, *Katipatika*, 1973.
 ORBÁN Ottó, *Kati-patika*, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 2007.
 OSVÁT Erzsébet, *Az álomszuszék medveboca*, 1984.
 OSVÁT Erzsébet, *Csipkebokor vendéget vár*, 1962.
 OSVÁT Erzsébet, *Csivi, csivi, megérkeztünk*, 1959.
 OSVÁT Erzsébet, *Dúdoló*, 1989.
 OSVÁT Erzsébet, *Eszter ezermester*, 1979.
 OSVÁT Erzsébet, *Évi varázsol*, 1977.
 OSVÁT Erzsébet, *Fogócska*, 1966.
 OSVÁT Erzsébet, *Milyen színű?*, 1969.
 OSVÁT Erzsébet, *Mókás ábécé*, 1991.
 OSVÁT Erzsébet, *Rigófütyty szó!*, 1975.
 OSVÁT Erzsébet, *Tiktakoló*, 1981.
 OSVÁTH Erzsébet, *Dúdoló*, General, Press Kiadó, Budapest, 2004.
 PÁLL Lajos, *Három csürben*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1999.
 PÁLL Lajos, *Hódara*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2003.
 PÁKOLITZ István, *Altató*, 1961.
 PÁKOLITZ István, *Kínálgató*, 1979.
 PÁKOLITZ István, *Pitypang*, 1972.
 PÁSKÁNDI Géza, *Szebb a páva, mint a pulyka*, 1968.
 PÁSKÁNDI Géza, *Tréfás-pipás-kupakos*, 1979.
 PÁSKÁNDI Géza, *Tündérek szakácskönyve*, versek, mesék, 1966.
 PETŐCZ András, *Csigaházi Eduárd*, Móra, 2006.
 PILINSZKY János, *A nap születése*, 1974.
 PINCZÉSI Judit, *Benedek király*, 1980.
 PINCZÉSI Judit, *Köcsög Tóbiás*, 1984.
 PÓSA Lajos, *Gyermekversei*, 1914.
 PÓSA Lajos, *Cicaiskola*, 1960.
 RÁDULY János, *Szitakötőtánc*, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2001.
 RÁKOS Sándor, *Bárányhivogató*, 1977.
 RÁKOS Sándor, *Gyíkpalota*, 1984.
 RÁKOS Sándor, *Hét zöld csillag*, 1979.
 RANGÁNÉ LOVAS Ágnes, *Meserét*, Aranyhal Könyvkiadó, Budapest, 2000.
 RANGÁNÉ LOVAS Ágnes-RADVÁN Simi, *Kire hasonlítok?*, Rímtelen gyerekversek, Aranyhal Könyvkiadó, 2003.
 ROMHÁNYI József, *Bolondos állattan*, 1964.
 ROMHÁNYI József, *Szamárfiú*, 1983.

SARKADY Sándor, *Télkergető*, 1989.
 SEBŐK Éva, *Állatszálloda*, 1980.
 SEBŐK Éva, *Hiszőke*, 1980.
 SEBŐK Éva, *Koboldos*, 1978.
 SIMAI Mihály, *Az égre pingált kiscsikó*, 1976.
 SIMAI Mihály, *Bohócország*, 1985.
 SIMKÓ Tibor, *Tikiritakarak*, Pozsony-Budapest, 1977.
 SZABÓ Lőrinc, *Kicsi vagyok én...*, 1961.
 SZABÓ Lőrinc, *Lóci óriás lesz*, versek, műfordítások, 1975.
 SZABÓ Magda, *Bárány Boldizsár*, 1958.
 SZABÓ Magda, *Ki hol lakik?*, 1982.
 SZALAI Borbála (BÁRÁNY Sándorné), *Dongó Dani danája*, Budapest-Ungvár, 1969.
 SZALAI Borbála, *Csipkebokor, csipkeág*, Ungvár, 1986.
 SZALAI Borbála, *Giling-galang csengettyű*, Ungvár, 1980.
 SZALAI Borbála, *Hinta-palinta*, Ungvár, 1973.
 SZALAI Borbála, *Örködő csillagok*, Budapest-Ungvár, 1983.
 SZENTMIHÁLYI SZABÓ Péter, *A Fekete Pompász*, 1985.
 SZENTMIHÁLYI SZABÓ Péter, *Mókusbál*, 1980.
 SZÉP Ernő, *Gyerekeknek való...*, 1958.
 SZEPESI Attila, *A bohóc seregélyek*, 1986.
 SZEPESI Attila, *Harangvölgy*, 1986.
 SZEPESI Attila, *Pitypang királyfi*, 1980.
 SZEPESI Attila, *Zöldvári ének*, 1979.
 SZILÁGYI Domokos, *Csali csöpp*, Bukarest, 1965.
 SZILÁGYI Domokos, *Erdei iskola*, Bukarest, 1970.
 SZILÁGYI Domokos, *Lám, egymást érik a csodák*, 2006.
 SZILÁGYI Domokos, *Liliom-palota*, Budapest, 1980.
 SZILÁGYI Domokos, *Pimpimparé*, Bukarest, 1976.
 SZILÁGYI Domokos, *Új kenyér*, Bukarest, 1963.
 TAKÁTS Gyula, *Dorombol a hold*, 1983.
 TAKÁTS Gyula, *Vízitűkör*, 1986.
 TAMKÓ SIRATÓ Károly, *Majomkönyv*, 1974.
 TAMKÓ SIRATÓ Károly, *Pinty és ponty*, 1972.
 TAMKÓ SIRATÓ Károly, *Tengerecki hazaszáll*, 1975.
 TAMKÓ SIRATÓ Károly, *Tengerecki Pál*, 1970.
 TANDORI Dezső, *Játékmedvék verébálla*, 1981.
 TANDORI Dezső, *Medvék minden mennyiségben és még verebek is*, 1985.
 TANDORI Dezső, *Medvék minden mennyiségben*, 1977.
 TANDORI Dezső, *Medvetánc és medvenyár*, 1979.
 TARBAY Ede, *A mogorva egér*, 1964.
 TARBAY Ede, *Álommanó*, 1987.
 TARBAY Ede, *Séta az állatkertben*, 1983.
 TARBAY Ede, *Vadgesztenyék*, 1976.
 TÉNAGY Sándor, *Mókavásár*, 1977.
 TORDON Ákos, *Libabuli*, 1979.
 TÓTH Éva, *Kámfor Benedek*, 1986.
 TÖRZSÖK Béla, *Zenehallgatás az óvodában*, Zeneműkiadó, 1982.
 UTASSY József, *Hőmehetség*, 1989.
 UTASSY József, *Mézarázsdák*, 1980.
 VARGA Ferencné, *Szö, fon, nem takács. Mi az?*, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1975.
 VARGA Katalin, *Cérna Peti*, 1977.
 VARGA Katalin, *Gögös Gúnár Gedeon*, 1987.
 VARGA Katalin, *Mosó Masa Mosodája*, 1981.
 VARGA Katalin, *Utazz velünk*, 1974.
 VARGA Katalin, *Vadállatok*, 1969.
 VARRÓ Dániel, *Túl a Maszat-hegyen*, Magvető,
 VERESS Miklós, *Csalogató*, 1982.
 VERESS Miklós, *Hóreggel*, 1977.
 VIDOR Miklós, *Cinkefütyty*, 1982.
 VIDOR Miklós, *Sárkányok alkonya*, 1975.
 WEÖRES Sándor, *Bóbita*, 1955.
 WEÖRES Sándor, *Bóbita*, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1975.
 WEÖRES Sándor, *Gyermekjátékok*, 1965. (Brueghel képeihez)
 WEÖRES Sándor, *Gyümölcskosár*, 1946.
 WEÖRES Sándor, *Ha a világ rigó lenne*, 1973.
 WEÖRES Sándor, *Tarka forgó*, 1958. (Károlyi Amyval közösen)
 WEÖRES Sándor, *Télköszöntő*, 1987.
 WEÖRES Sándor, *Zimzím*, 1969.
 ZELK Zoltán, *Művei – Alszik a szél*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
 ZELK Zoltán, *Békabálat*, 1970.
 ZELK Zoltán, *Erdőben-berdőben*, 1964.
 ZELK Zoltán, *Gólyavirág, gólyahír*, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 2006.
 ZELK Zoltán, *Gólyavirág, gólyahír*, Móra, 2006.
 ZELK Zoltán, *Gyermekbálat*, 1946.
 ZELK Zoltán, *Száll az erdő*, 1974.
 ZELK Zoltán, *Tilinkó*, 1955.
 ZELK Zoltán, *Tollászkodik a tavasz*, 1976.
 ZELK Zoltán, *Túl a hegyen, túl a réten*, verses mesék, Móra Könyvkiadó, 1993, 1999.

PÁLL LAJOS VERSEI

Halászó holló

Két part között ingó palló,
karfáján egy sánta holló.
Föl nem nézne semmiképp,
kísérti a vízi kép.

Körül minden madár hallgat,
sosem űzött holló halat.
Az ebédje olyan gyér,
amit elér nem is él.

Lent a vízben két ponty úszik,
jó ebédje márcsak volt itt.
Megvillannak jobbra-balra,
recseghet a holló hangja.

Tulipánhagyma

Sötétlilán
ring, hajlik a tulipán
kelyhe bíbora
kitakarva.
Nagyon félek,
ha felébred
Ilona, Vilma,
odalesz a
tulipán bíbora.
Aztán csak nőhet -
álmodhat
szebbnél szebb álmokat
a tulipán hagyma.

A szajkó

Részeg szajkó jár a kertben,
össze-vissza rikácsol,
még nem látni, de a hangról
ráismerek kapásból.

Tudom, kényes-fényes tollú,
jaj! hogy hasít a hangja,
körül zeng a meggyfás liget,
de biz abba nem hagyja.

Tegnap ablakomnak repült,
nagyot koppant a feje,
így lett nótájának vége
a csendnek az eleje.

A pingáló

Festi a vázákat szép Róza,
csokrait pontokkal aprózza,
néha dalt dúdolgat még hozza,
hadd fogyjon vele a nap hossza.

Ujja közt táncol az ecetszár,
egy-két hét s megvénül ez a nyár,
egy-két hét s messze lesz, ki itt jár,
majd egyszer elfogy az edénytár.

AMBRUS LAJOS:

Húsvétkor

Az utcában,
hol én lakom,
már a fagyon,
fény játszik
az ablakokon,
rózsavízzel
hirdetik ott,
a Megváltó
feltámadott

Kislányokra
virág-könnyel
köszönt a
szép reggel,
hímes tojás
az élő élet,
s a zsoltosma:
„Bízzunk édes
Jézusunkban!”

Az utcában,
hol én lakom,
Krisztus jegye
a kapukon

Vencel Timea rajzai, IV B., Korond

A korondi üzletsoron, Muntyeán Ferenc üzletházában a székelyföldi kézművesség legszebb termékeit vásárolhatja meg.

Muntyán Ferenc

erdélyi népművészeti cikkek forgalmazása és eladása

A szilváskerti fogadó - Korond és Sófalva közt szeretettel várja!

A népművészet mesterét dicsérik itt a fából készített szép tárgyak.

Készül a mesebeli „csodabot”.

A kiváló fazekasmester munkái várják a kedves vásárlókat.

A becses vendég is szerencsét próbálhat.

A sok népművészeti tárggyal együtt a korondi tapló termékek is gazdáikra várnak.

Nézzon be hozzánk: a ruha is teszi az embert!

MINDEN IRÁNYÁRAKKA!

Cím: 537060 Korond, Fő út, 668 sz.

Mobil: +40 740 631 475 +40 740 501 975